

Slovensko berilo

za

četerti gimnazijalni razred.

Vredil

Dr. J. Bleiweis.

(Cena 24 kr. sr.)

V Ljubljani 1855.

Natis in zaloga *Jožefa Blaznika.*

K a z a l o.

	Stran
1. Poletni večer. Zložil Matija Valjavec.	1
2. Podzemeljski ogenj. Spisal Matija Vertovec.	1
3. Potovanje cesarja Jožefa II. v Krim. Po česki čitanki.	4
4. Horvaško junaštvo pri Malborghetu in na Predilu. Po Šuleku.	5
5. Vprašanje. Zložil Fr. Svetličič.	14
6. Pregovori.	15
7. V jamo pade, kdor jo drugemu kopa. Spisal J. Koseski.	15
8. Domotožnost. Narodna maloruska.	26
9. Boka kotorska. Po Vuku Štefanoviću Karadžiću.	26
10. Kitajsko pisanje. Iz česke čitanke.	28
11. Čertice iz stare dogodivščine Slovincov. Spis. Janez Terdina	28
12. Avstrija za vse! Vodnikova.	32
13. Potovanje po jutrovih deželah. Po Lištu poslovenil L. Svetec.	33
14. Božja modrost v natvori. Po sv. Avguštinu spisal Fr. Jeriša.	42
15. Orjaška igrača. Po Chamisonu zložil Koseski.	52
16. Ogledalo za življenje mladini. Spisal M. Slomšek.	53
17. Serezani.	54
18. Nesrečni. Zložil Fr. Prešern.	56
19. Od pratike. Spisal K. Robida.	56
20. Čeh, Krok, Libuša, Přemisl. Česke pripovedke. Spisal J. Navratil.	60
21. Leonida pred Termopilami. Zgodovinska čertica. Spisal Davorin Terstenjak.	66
22. Lipova harfa. Litvanska narodna. Zapisal F. Jeriša.	68
23. Obrazi zemlje in zemljopisne mere. Spisal Peter Hicinger	69
24. Maslenica — velki post — velika noč pri Rusih.	71
25. Sonet. Spisal Čop.	78
26. Oklicanje avstrijskega cesarstva. Iz česke čitanke.	78
27. Viribus unitis. Zložil J. Koseski.	81
28. Oglej.	82
29. Zračne slike. Po Sedlačku.	83
30. Oblega Dunaja. Po Majlath-u. Poslovenil L. Svetec.	85
31. Rak, labud in šuka. Po Krilovem	98
32. Začetek cerkve sv. Štefana na Dunaji. Iz česke čitanke.	98

33.	O zvezdoslovji. Spisal M. Vertovec.	100
34.	Radecki. Zložil L. Toman.	108
35.	Mesto Reka. Iz česke čitanke.	113
36.	Zgodovinske čertice o slovenski narodni pesmi. Po Anastaziju Grünu. Poslovenil Dragotin Dežman.	114
37.	Sveti Valentin. Narodna pesem.	118
38.	Popotnika in medved. Esopova basen. Poslovenil prof. Metelko.	119
39.	Gad in belouška. Esopova basen. Poslovenil prof. Metelko.	120
40.	Zatérti. Zložil M. Kastelic.	120
41.	Pogled na Prago. Po Vl. Zapu, posl. F. Jeriša	121
42.	Tri golobice. Po rusinski narodni pesmi poslovenil M. Cigale	127
43.	Od svetlobe. Spisal Vertovec.	127
44.	Brodarenje iz Tersta v Benedke.	129
45.	Zlog listov. Po Krasickem.	135
46.	Jezus učence razpostavlja. Národna pesem.	136
47.	Hitrost in gostost svetlobe. Spisal K. Robida.	138
48.	Opomini gerškega govornika Isokrata Demoniku. Po Piseckem	140
49.	Kraljevič Marko in sokol. Serbska narodna.	143
50.	Mladenčev troja domovina. Spisal Anton Slomšek.	143
51.	Ulomek iz rimske povestnice Eutropijeve. Poslovenil Mih. Verne.	145
52.	Zrak. Po Šubertu.	153
53.	Princ Eugen, vojskovodja avstrijanski. Po Hormajerji posl. L. Svetec	155
54.	Raj zgubljen. Zložil J. Koseski.	167
55.	Belizar. Spisal J. Kosmač.	171
56.	Telegrafi nekdanji in sedanji. Spisal Dr. Bleiweis.	174
57.	Sreča mine. Spisal J. Hašnik.	177
58.	Vaja telesa. Iz horvaške čitanke.	177
59.	Nekdanji diplomatski slog Turkov.	183
60.	Početek in konec janičarjev. Po serbskem Petrova spisal J. Navratil.	184
61.	Zlati izreki. Zapisal Fr. Cegnar.	187
62.	Poljski blagoslov. Narodna pesmica. Zapisal J. Kobe.	188

1.

Poletni večer.

Spisal Matija Valjavec.

Za gore zahaja
Že solnce žaró,
Verhovje le guja
In gór je svetló.

Že slavčika petje
Po gojzdu doni,
Pa med-nj zapletje
Še muren škrikri.

S planine ženejo
Pastirji govéd,
Na pišli pojejo
Med čedami sred.

Tud kosec, žanjice
Že s polja gredó,
Fantiči, deklice
Prijetno pojó.

Iz dimnikov skaka
Visoko že dim,
Večerja že čaka
Pripravljena vsim.

Kmal tiha pokrije
Noč trudno zemljo,
Da vsak se spočije
Za delo novó.

2.

Podzemeljski oginj.

Spisal Matija Vertovec.

Brez števila je okoli po svetu znanih toplic, ktere imajo že po več sto ali tisuč let zmiraj enako mero gor-kote; nektere so tako gorke, da se lahko pri njih kaj skuha. Tudi mera v njih raztopljenih mnogoverstnih soli, gazov, ali rud je zmirej enaka. Od kod pa izhaja

vendar zmiraj enaka mera njih gorkote? — — Učeni so iz veliko skušinj prepričani, da za vsacih 100 čevljev, kakor se navpik niže v zemljo pride, se na gorkomeru srebro za stopnico vzdigne, da je tedaj za eno stopnjo gorkeje. Iz tega sklepajo, da 5000 čevljev globoko mora vročina raztopljenega železa biti.

To razumeti, ni treba nobenega kurjenja ali gorenja misliti si. Če kovač s čverstim tolčenjem na nakvalu železice razbeli, ali ni bilo to neko pogostno tlačenje? Tako se v globočinah mnogoverstne stvari z nedopovedljivo težo tlačé ugrevajo, razbelijo in raztopijo. Da se taka razvezana gorkota vzdiguje in razširja gori v ohlajeno zemeljno skorjo, je lahko verjeti.

Rekli smo, da je blizo 200 gorá na svetu, v kterih žeplene rude ali premogi goré; take pahajo iz sebe neizmerljivo obilo gazov in puhov in bljujejo v 10 ali 15 letih po enkrat kaj veliko pepela, ali peska, ali vrele vode, ali blata, ali razbeljenega kamnja, ali raztopljenih rud, ktere poslednje kot potoki po več milj na dolgo in v veliki širjavi iz njih v podobi stopljenega železa tekó, in le za več mescov, ohladivši se, terd in jedričast kamen bivajo. Gorjé krajem, kamor se taki potoki obernejo. V letu 79 je Vezuvi pet ur hoda deleč od mesta Napoli na Talijanskem toliko izbljuval, da je nagloma z žarečim pepelom, peskom in kamnjem 3 cele mesta hipoma tako zasul, da so jih še le v poslednjih časih, ko so štirne kopali, našli in odkopali.

Vzemi 25 funtov raztolčenega žepla, ravno toliko razpiljenega železa, namešaj to z vodo in zakopaj v kak lonec za čevljev globoko; zanekaj časa se bo po kemijskem ločenji jela gorkota odvezovati; zmes se bo vnela in gorela, da boš podobo goreče gore imel. Ali so pa take gore v kaki zavezi s popred v misel vzeto vročino in stopljino? Tega ne bomo tukaj razsojevali; zadosti je, svoje drage bravece prepričati, da v velikih globočinah zemlje je dosti večja vročina, kakor se navadno misli.

Naši radovedni bravci dobro vedo, da vlovljen in stisnjen puh vrele vode iz kotla zamore barko z več tisuči centov blaga po morji hitro gnati, ali tisuč ljudi ob enem po železnici z veliko hitrostjo vleči. Tudi jim je znano, da bi se iz bokala strelnega praha, ko bi se sožgal, toliki puh naredil, da bi pri odprtih vratih in oknih še hišo raznesel. Tako bodo tudi razumeli, da, če se v podzemeljskih globočinah ob hudi vročini silno veliko gazov ali puhov naredi, in če močno stisnjeni ali vklenjeni iz predala v predal, ali iz predala do verh zemlje z nezapopadljivo močjo in silo prederó, se zemlja stresa.

Popred ko goreče gore bljuvajo, so okoli njih in de-leč po deželah hudi potresi; velikrat se pa tudi zemlja trese, čeravno nobena znana goreča gora ni bljuvala. Potresi so večkrat strašne prigodbe za človeštvo; mnogo mest so že posuli, dežele razdjali, ljudi in živine brez števila pobili. V Ameriki je potres neko mesto z novim jezerom v popred lepi dolini zalil, da, pri tihem bistrem vremenu po njem veslaje, se vidi na njegovem dnu celo mesto s cerkvami, ulicami in tergi, po katerih se namesti ljudi mnoge zverine sprehajajo.

Podzemeljski gazi vzdigujejo v velikih močirjih 1 vlačno in nepretergljivo blato v visoke kope, ktere se kot strašne blatne povodnji deleč čez obdelano deželo razlijejo in jo zakrijejo; mnogokrat so že, kakor na Gerškem, velike otoke iz morja na dan vzdignili, drugod pa podpore blizo morja ležečih dežel pretergali, da so se vanje pogreznile. Kakor razrije in povzdigne kertica v vertu zemljo, tako so jo podzemeljski gazi razrili in semtertje v visoke, na več krajih po 50, tudi čez 100 milj dolge gore razkrojili in vzdignili tako, da je še dan današnji po več tisuč let vsacemu večemu in votlemu voglu ene gore rivec ali nos druge naravnost nasproti obrnjen. Ko bi se tedaj pogreznile, bi vsi nosi padli v svoje vogle, v katerih so nekdam bili.

3.

Potovanje cesarja Jožefa II. v Krim.

Po česki čitanki.

Kako se časi menjajo! 1683. leta so krimski Tatarji avstrijansko zemljo s strahom in grozo napolnovali. Zelene loge dunajske, mesta in posestva krog Dunaja (Beča) je bila njih roka v posip in pustote spremenila; veliko tisuč Leopoldovih podložnih so bili vklenjenih v sužnost odvedli, ter so grozili cesarja samega se polastiti, ki je pred njimi bežal. Leta 1787 pa je Leopoldov vnuk, Jožef II, ko grof Falkenšteinski, sredi Krima potoval, in s spošтовanjem so ga gledale one iste tatarske kardela, ki so od stoletij bile vajene lastino njegovih očetov ropati, požigati, razderati.

Katarina II., podjarmivši si krimske Tatаре, se je namenila, svojo novo zemljo osebno v celi cesarski slavi prehoditi. Ukazala jo je po starem Taurijo imenovati. Te priložnosti se je cesar Jožef II. poslužil, visoko cesarico obiskati. 2. aprila 1787 je šel iz Dunaja z generalom Kinskim in malim spremljavstvom, ter se nekoliko pomudil v Levovu in okolnih krajih. Od tod se je podal skoz Poljsko in je v Korsuni imel pogovor s poljskim kraljem; 14. maja pa je prišel do novega mesta Kersona.

Cesarica Katarina II. se je bila pa v začetku leta z velikim in imenitnim spremljavstvom ministrov, generalov, državnih in vojniških častnikov iz Petrograda v Kijev podala. Tam je stopila vsa popotna družba v nalaš za to pripravljene ladije z 22 brodarstvi, ki so jadrile po Dnjepru k poljskemu mestu Kanivu. Tam je čakal poljski kralj ter šel pozdravit cesarico na ladii. Iz Kaniva so šli dalje po vodi tje do Kremenčuka, kjer so šli na suho in se dalje v kočijah peljali do Kersona. V Kersonu, v okolici in na Krimu, je bilo 12000 vojakov za varnost popotnikov.

Cesar Jožef pride do Kersona, in ker cesarice še ni bilo ondi, ji do Kajdaka naproti gre, ter jo od ondot v Kerson nazaj sprémi. Bili so v cesaričinem spremljavitvu, razun obilnega ruskega in poljskega plemenitstva, avstrijanski poslanec grof Kobenzel, poslanca angležki in francozki, Fitzherbert in grof Segúr, knezi Potemkin, Ligne in Nasovski, dva ministra otomanska, Herbert in Bulgakov, ki sta bila nalaš iz Carigrada v Kerson prišla.

Cesarica je ogledovala nove poslopja in naprave, ter darila, rede in službe delila; vojni ladii, ki je bila ravno ta čas na morje spušena, je dala ime „Jožef Drugi“. — Dalje se podasta z manjšim spremljavitvom proti Krimu. 27. maja preplavijo na ladii do otoka Tamona; 29. do Perekopa, kjer je cesar Jožef stavbe na ostrogu in po okolici pregledal. 30. maja pridejo do Bakči-Saraja, sedeža poprejnih kanov malega Tatarskega, zdaj pa v podobo evropskih mest razsvetljenega. Otroci greškega in arbanaškega plemenitstva in tatarskih mursov so prišli 1. rožnika cesarici roke poljubit. Od tod še gredó v Sevastopolje; tukaj z vojne barke ogledajo brodstvo in brodovske vaje. Nato se vernejo skoz Bakči-Saraj v Teodoziopolje, in dalje skoz Perekop v Berislavo.

Tu se cesar Jožef II. posloví z rusko cesarico Katarino II. 13. rožnika, ter odrine s toliko urnostjo skoz Levov v svoje dežele, da je proti koncu rožnika že na Dunaji bil.

4.

Horvaško junaštvo

pri Malborghetu in na Predilu.

Po Šuleku.

Ljubezen življenja nam je tako globoko od samega Stvarnika vsajena v serca naše, da še takrat se neradi ločimo od sveta, kadar nam solnce sreče ne sije več, kadar

nas tuga stiska in nevolja, in da sploh onega za blaznega imamo, ki končá samega sebe; nasproti pa svoje nagnjenje proti drugim z željo očitujemo, da bi jih Bog mnogo let ohranil. V tem je iskati izvor obĉjemu mnenju, po katerem je oni najveĉji domoljub, ki je pripravljen tudi svoje življenje dati, ako ga sreĉa domovine zahteva.

In res, kdo bi odrekel poštovanje blagemu možu, ki od očeta in matere vzame slovo, ki ženo in prijatela zapusti, ki se mladosti in radosti odpové, da bi rešil domovino in poslalil vladarja in narod svoj. V resnici, on je občudovanja vreden, on je steber domovine, on je kinĉ naroda! Slavenstvu, hvala Bogu, ni nikoli pomanjkovalo tacih mož; in ako bi mu kdo tudi kake druge prednosti odrekel, tega ne more tajiti, da je vedno hrabrih sinov imelo, ki so svojo domovino, svojega vladatelja ĉez vse ljubili. Izgledov bi nam ne manjkalo; pa tukaj hoĉemo samo en veliĉasten primer iz južno-slavenske dogodivšĉine navesti, in pripovedati o slavnem boji in še slavnejši smerti onih horvaških junakov, ki so v zadnji francozki vojski Malborghet in Predil branili.

Leta 1809 napové rajni cesar Francišek I. Napoleonu zavolj mnogih krivie vojsko, in ta ĉas ko je nadvojvoda Karel z veliko vojsko udaril na Parsko, tadaj od Francozov osvojeno, se dvigne nadvojvoda Jovan v zaĉetku aprila proti Italii, da bi tako sovražnika od dveh strani stisnila. Znan je nesreĉen vspeh nadvojvoda Karla, vsled kterega je bil prisiljen, nagloma se v Austrijo umikati. Ta umik primora tudi nadvojvoda Jovana, poverniti se, ki je v tem pri Sacilu premagal, da bi ne padel med dva ognja, namreĉ Napoleonovega, ki je pod Dunajem stal, in njegovega pastorka Eugena, namestnega kralja Italije, ki mu je bil za petami. Nadvojvoda Jovan sreĉno dospě na Kranjsko prek Malborgheta in Predila; al treba je bilo sovražnika na meji nekaj ĉasa zaderževati, da bi avstrijanska vojska tim prej in brez zapreke Ogersko dosegla. V ta namen odloĉi nadvojvoda malborghetske in predilske klance. Že pred

povratom je bil ukazal, da naj se na tih dveh mestih stolpovi napravijo, da bo odzad brez nevarnosti. Al pred ko se ta zapoved zverši, se je vračala avstrijska vojska iz Italije, in našim ni ostalo družega, kakor na naglem tu lesene stolpe in kladare (stene iz klad) postaviti. Iz severne Italije na Koroško, posebno iz Pontabla v Trebiž, pelje pot skozi tesen klanec noriških planin, v katerem leži terg Malborghet kraj potoka Bele; na levi in desni se dvigajo visoke gore, in najvišji njih verh, gledajoči nad vso dolino, se odbere, da bi se perli sovražniku pot. To se je zgodilo, kakor smo že rekli, leta 1809 v začetku aprila. Zima, ki je tačas še bila v tih krajih, ni dopustila, da bi se bile tveridine iz kamenja sozidale. Naši so se tedaj mogli zadovoljiti z lesenimi stolpi in kladarami, ki so bile od stermih 30 čevljev visocih peči in s persibráni obdane. Dve take kladari iz debelih hlodov so postavili na kamenitem verhu, ki se dviga nad Malborghetom, 80 sežnjev nad potokom Belo. Obe ste bile četvero-ogelne, 8—10 sežnjev dolge in široke, 6 sežnjev visoke, na temelji iz debelega brez kreča zloženega kamenja, visokem 7 čevljev. Vunanje stene so bile napravljene iz hlodov 12—16 palcev debelih, al vnotranje niso bile tako tverdné. Prazni prostor med tema stenama je bil nabit z zemljo, in v njima so bile izrezane potrebne puškarnice za puške in topove. Kladari ste med seboj občile skozi globok v skalo vsekan prekop, in imele ste za 6 tednov hrane, vode, streliva in lekov, kar se je hranilo v shrambah, v skalo vsekanih.

V brambo tih dveh nevarnih, al silo važnih mest Malborgheta in Predila se ponudita dva mlada stotnika od tako imenovanega genijnega-kardela: po imenu Henzel in Herman.

Tako je bilo 13. maja, ko je nadognjenik Rauch z 10 topovi in 1 haubicjo v stolpe prispel; ž njim je prišlo tudi 24 topničarjev in 1 častnik z 8 podkoprniki. Ti so berž baterije, ki še niso bile izdelane, zveršili in to-

pove namestili. Po izročni zapovedi nadvojvoda Jovana ste imele obedve tverdini dobiti posado naj izverstnejih, krepkih in neutrudnih vojščakov; al čas je bil tako kratek, da se je Malborghet zadovoliti mogel z 200 prostimi graničarji, 50 strelci in 7 častniki ogulinskega polka, ki so bili v zadnjem odredu avstrijske vojske.

13. maja, komaj je zadnji odred v Malborghet odšel, že se prikažejo prednjaki francozke armade, in posedejo Malborghet. Od te naše posade se nihče ni velikega junaštva nadjal, zakaj ko zadnji odred so morali hitro naprej stopati, da bi jim sovražnik poča ne pretekel, in s sovražnikom, ki jim je za petami bil, se neprestano boriti, in njegove napade odbijati. V kladari pa jih je sopet, preden so se oddahnili, novo in težko delo pričakovalo. Kjer je telesna moč z mnogodanjim trdom tako omamljena, kakor je bila pri naših junacih, tam navadno tudi duh klone; pa so se vendar tu čudeži hrabrosti godili, in naši vitezi so umerli kakor možaki, katerim je le imena Leonidovega manjkalo, in zapustili so za seboj izgled darilnosti samega sebe, kakorsne dogodivščina le malo pripoveduje.

Že drugi dan, to je, 14. maja, so udarili Francozi naskokoma na tverdine; al z velicim gubitkom so bili odbiti. Sklenejo tedaj vzlesti na bližnjo goro Galoš, in udariti odzadi na kladari; ali za dne se je to le posamnem vspešilo, ker ste baterii neprestano na nje ogenj lile. Še le ponoči, ko jih naši vidili niso, zlezejo na rečeno goro v veliki množini.

Zjutra 15. maja pozove sovražnik posado, da naj se poda; al zapovednik odgovori kratko: da mu je ukazano braniti, in ne dogovarjati se. Ko je francozki vodja to zaslišal, pošlje eno četo po navadni cesti, da naj na tverdino udari; al strašna toča iz topov in pušek, s katero jih je posada pozdravila, uniči vsak poskus osvojenja.

16. maja popoldne pozovejo Francozi posado vnov, da naj se poda, in poroče ji, da je neumnost braniti

se s šako ljudi proti celi vojski. Henzel odgovori: „da se bo branil“, in ostala posada pozdravi radostna sklep zapovednikov, in mnogi junaki vprašajo: „al sovražnik misli z žuganjem ostrašiti nas, kakor otroke? Naj se ne hrusti, ampak naj pride in udari na nas, vidil bo, bojimo li se smrti!“ S tim je rastla jeza, in ž njo tudi hrabrost.

Kmalu za tim pozivom se prikaže pred kladarama sovražna četa; al tudi to z zernjem iz topov in pušek uzbijejo in v Malborghet preženó. V pozni noči poskusi sovražnik še en napad; hitro in hrabro je stopal naprej in udaril na prednje nasipe. Pazljiva posada ga pozdravi z živim ognjem; al ker ni imela ognjenih obel, ni mogla zavolj tmine razločiti, kje da se približuje. Po pravici so se torej naši junaki bali, da ne bi Francozi pod ščitom tame tja do kladar dospeli. V tej zadregi izleti neki topničar iz okopov in zapali mahoma samotno neko bajto blizo pota. Ogenj razsvetli vso okolico; naši so dobro merili, njihovi topovi smert na vse strane sipali, verste francozke popolnoma pretergali, ter tako tudi v tretje sovražnika srečno odgnali.

Francozki generali, razserjeni zavolj odpora, ki so ga pri tih neznatnih kladarah našli, in ostrašeni od velikega gubitka ukažejo napad ponoviti; saj jih ni družega stalo, ko ljudi, in tih so imeli dosti. Francozke čete, oserčene od vodjev z obetom gotove zmage, stopajo na novo v boj; al naši jih sopet hrabro sprejmejo in mnogo povalé. Pa pri Francozih novi vojščaki čez trupla svojih tovaršev lezejo; naši svoje zgube z ničemur niso mogli namestiti, še so celo prisiljeni bili (ker je sovražnik od vsih strani napadal) svojo že tako slabo moč v več malih čet razdeliti. Vzlezla je torej velika truma Francozov na goro, kjer ste bile kladari, in udari na prvo baterijo. Obilen ogenj iz pušek jih sprejme tukaj; al vsaka zguba se precej z novim ljudstvom nadopolnuje. V tem podere zerno sovražne puške vitežkega Henzela. „Le serčno, bratje! kliče svojim tovar-

šem!“ Al kako bi šaka trudnih in ranjenih mož celo vojsko vzdržala! Baterija se osvoji, al še le tadaj, ko so vsi njeni branitelji padli; ranjenega Henzela pa prebode ravno oni častnik, ki ga je bil dvakrat pozval, naj bi se podal.

Odtod se spusté sovražniki v prekop, ki je te dve kladari združeval, ter osvojijo tudi ondanko baterijo. Strašna seč vstane tukaj; sovražniki niso nikomur zanašali, pa tudi naši niso milosti prosili, ampak vsaki zmed njih je drago prodal življenje, ako ga ni mogel oteti. Zdaj udarijo na okope; al ker je vhod tverdo bil zagrajen, in od posade s topovi in puškami neprestrašeno čuvan, niso mogli precej skozi predreti. Nadognjenik **R a u c h** poprime v ti zadregi zadnje sredstvo, da bi za nekaj časa sovražnika ustavil; — z granatami zapali **Malborghet**, kjer so Francozi imeli svoj pratež. Konjica in topništvo se umakne precej z terga, tudi nekaj pešcev je pohitelo, ogenj gasit; al ostali so vendar poslednjo baterijo osvojili, naj hrabrejega njenega branitelja stotnika **K u p k a** z 30 ranami ubili, in posado kladare vklub junaškemu uporu premagali. Razun **Kupka** je padlo še več častnikov in večina posade; nekaj malo se jih je v občni gnječi izmaknilo; drugi so bili ujeti. Al jeza Francozov je tolika bila zavolj tverdovratne brambe, da bi bili vse djali pod meč, ako bi ne bil prišel v **Malborghet** **E u g e n** sam, želeč od ujetnikov natanko zvediti, kako so branili svoje kladare. Nadognjenika **R a u c h a** so bili precej pri napadu obkolili in ga posekati hotli, ali neki francozki stotnik ga reši. Al nečudite se ti velikodušnosti! zakaj to je on samo zato storil, da bi **R a u c h** popričal, da je ta stotnik prvi na baterijo vzlezel. Ko je to potverdil, ga izvedejo, da bi ga ustrelili. „Ta bramba“, reče francozki general, „je bila brezumna; brez koristi se je prelila kri toliko hrabrih junakov; samo v današnjem naskoku poginilo je do 1300 ljudi; njihova smert zahteva kervavo osveto“. Že so bili francozki strelci puške na **R a u c h a** namerili,

kar prileti pobočnik z zapovedjo, da naj se ujetnik pelje pred Eugena. Ko je ta od njega broj posade zvedel, zakliče serdito: „Kako se je prederznila peščica ta ustavljati se celi vojski!“ Al Rauch odgovori: „Hraber vojščak ne misli na broj sovražnikov, ampak samo na svojo dolžnost!“

Ta odgovor je Eugenu tako po volji bil, da je Raucha in na njegovo prošnjo vse ujete pomilostil.

Tako so vzeli Francozi Malberghet. Poglejmo: kaj se godi na Predilu!

Predil je 3592 čevljev visoka gora, ležeča na meji Italije, Koroškega in Kranjskega. Tesna, al umetna cesta, ki prek derži, se razcepa na verhu na dvoje; ena cesta derži v Podklošter, druga v Belak na Koroško.

Da bi se tedaj Francozom pot preprečila, je bilo odločeno, da bi se četa naših na verhu Predila utverdila, in Francozom pot zaperla. Al to je bilo mučno delo; skal ni bilo, da bi jih varovale s stermino; časa pa tudi ni bilo, da bi postavili iz kamenja pošteno tverdino, torej niso mogli družega učiniti, kakor postaviti za brambo tega mesta deset sežnjev dolgo in ravno toliko široko kladaro.

* Zapovednik Predila je bil stotnik Herman, ki je napravljanje kladare vodil. On je bil ravno delo doveršil in kladaro z 10 topovi oborožil, ko se je nadvojvoda Jovan iz Italije povračal. 35 ljudi se odloči, da bi topove posluževali; s strelivom, hrano in vodo se oskerbé za mesec dni.

15. maja okoli poldne dojde v Predil stotnija graničarjev slujinskega polka, pod poveljem stotnika Vitkoviča. Bilo jih je vsih skupej 218 mož z 4 višjimi častniki, in samo 14 strelcev. Tudi ti so bili v zadnjem odredu avstrijske vojske, in torej silo utrujeni in oslabljeni; al ako jim je bilo telo trudno, bil je duh jačji, ker ga je razgrevala ljubezen do vladarja in slava

domovine. Kaj pa to dvoje stori, vidili smo v Malborghetu.

Tisti dan po poldne dojde v Predil stotnik Jankovič od slujinskega polka s svojo stotnijo, in prosi, da bi ga pustili v kladaro. Al tu ni bilo prostora za več ljudi ko za eno stotnijo; in samo za toliko ljudi je bilo hrane. Zapovednik Herman mu torej izpolni željo le s tim pogojem, da naj se z najboljšimi junaki do kladare prebije, drugi naj se pa rešijo, kakor kateri zna. Še ta dan se začne strel med francozkimi prednjaki in našo posado. Sovražnik je iskal pripravnega mesta, da bi svojo vojsko zbral in naskakoval; eno veliko četo pa odpravi po klancu, ki derži prek stermih gor in bujic v Rajbel, ki stoji unkraj Predila, in prisili na umik one tri avstrijske stotnije, katerim je naloženo bilo, da bi obvarovale občenje Malborgheta in Predila z glavno avstrijsko vojsko. Tako so bili naši predilski junaki od vsih strani obdani, brez upanja pomoči.

16. maja, ko se je dan zaznal, udari sovražnik od vsih strani na kladaro. Ljut boj se začne; al silen strel, ki je gromel iz kladare, nedopusti protivniku predreti do okopov. Strelci, izvunaj kladare verlo dobro razpostavljeni, so branili se približati topovom. Ob treh po poldne pozove francozki glasnik posado, da naj se poda; al zapovednik mu to na kratko odreče, in strel je terpel do mraka.

Zjutra 17. maja se ponovi bitva. Naval sovražni je bil še huji, kakor včeraj, in prisili zapovednika Hermana na strelce pozvati v okope. Zdaj so se tudi francozki topovi primaknili in na okope neprestano streljali. Od tega je kladara mnogo terpela; posebno so bile puškarnice zlo poškodovane, in streljanje naših je bilo zlo stežano, ker so francozke krogle ravno v puškarnico letele in več ljudi že ranile, akoravno so tudi naši vojščaki včeraj in danes iz pušek in topov mnogo Francozov ranili in ubili. Poleg tega je vendar oživljala prava slavenska hrabrost branitelje kladare, tako, da

so si vsi tverdo vero dali, da se hočejo braniti do zadnje kaplje in ne podati se po nobeni ceni.

O zori 18. maja so rigali francozki topovi na novo ogenj na kladaro, in še več škode naredili; al naši so jim zmeraj krepko odvrčevali in osvojenje sovražniku otežavali. Ob osmih zjutra pride tretji glasnik zahtevati, da naj se s kladaro podajo; razloži zapovedniku, da je Malborghet vzeti in njegova posada posekana, ter pristavi, da jih ravno tista osoda čaka, ako se precej ne podajo; pomoči se nadjati ne morejo, ker je avstrijska vojska iz Trebiža pregnana.

S tim glasnikom pride tudi ogulinsk častnik, da bi svojim rojakom vse to v domačem jeziku potverditi. Al oni se tega niso ustrašili, timveč jih je smert bratov še z večjo hrabrostjo užgala. Svesti si, da bodo s tim, da Francoze tu zadržé, ostalim bratom in vsi avstrijski vojski verlo koristili, sklenejo raji umreti, kakor podati se. Zato odgovori zapovednik Herman glasniku v imenu vse posadke takole: „da jim je naloženo, do smerti braniti se, in da se smerti za domovino ne bojé“. S tim odgovorom se verne glasnik v francozki tabor, in ti začnejo strel, kteremu so naši krepko odvrčevali. Ob dveh po poldne pride še četvrti francozki glasnik, in pozove poslednjikrat posado, da naj se poda. Zapovednik kratko odgovori, da ostane pri svojem prvem odgovoru. Francozi ponovijo tedaj streljanje in v tem razredijo okoli Predila po bližnjih klancih, grapah in gojzdih čete za naskok (okoli 6000 ljudi), ki so privrele na dačo znamenje od ondot in so vkupno na kladaro udarile. Topovi in puške posadnikov podeřajo strašno po francozkih verstah. Nove čete napolnujejo izpraznjene redi, al tudi te pomeče ta ista osoda. Strašen boj na obeh stranch! Bijejo se, kakor besni. Naposled prodré sovražnik tje do pregrade iz kolov, jo razdène, in bitva se ponovi na persibranih. Prokopi so bili polni mertvih in ranjenih. Naši so v tem še zmeraj iz kladare streljali; al Francozom se vspeši, zažgati jo, in vihar, ki je rav-

no pihal, razširi mahom požar na vse strani tako, da od ognja in dima ni bilo dalje mogoče kladare braniti. Zdaj skoči zapovednik Herman, na čelu še ostalih vojščakov, iz plamena in kladare, namenivši prebiti kolo sovražnikov in uskočiti v bližnjo goro. Nemarajoč za rane se bijejo vsi kakor oroslani; pa kdo bi toliko zoperstavil se sovražni sili! Kakor so rekli, tako se jim zgodi — padli so vsi na bojišču, svojo dolžnost spolnivši. Lahka jim zemljica! — Od posade so skoro vsi popadali, nekteri v boji, nekteri v ognji. Samo nekaj ranjenikov je bilo ujetih, med njimi stotnik Jankovič in stražmešter Golek. Al sreča jima je hotla, da sta ušla med potjo, in kakor je po termopoljskem boji jeden od junaške Leonidove čete v domovino dospel, da je naznanil darovanje ostalih, tako sta se ta dva povernila, zaostalim doma junakom oznanovat slavno smert svojih bratov in razglasit oporoko mertvih na Predilu: „Borili smo se za dom in za kralja; spolnili smo svojo dolžnost“.

5.

Vprašanje.

Spisal Fr. Svetličič.

Po suhem produ kupec milo gleda,

Ko z ljutim morjem ladja se vojskuje;

Po solncu noč in dan jetnik zdibuje,

K' ne najde v temni ječi njega sleda.

Vesel pozdravlja romar dom soseda,

Zad ktereга se mu njegov vzdiguje;

Sladkost počitka kmet si obetuje,

Ko se budí na nebu zvezdic čeda.

Zakaj človeka merzel pot oblije,

Ko čuti, da bo kmalo ura bila,

Ki ga popelje v večno domovino,

Kjer ni vročine, burja kjer ne brije,

Kjer bolnim srcem teče vir zdravila,

Počitek trudnemu bo dan v lastino?“

6.

Pregovori.

Rana ura zlata ura. — Roka roko pere. — Suhi zemlji tudi slana voda dobra. — Rep glavi ne zapoveduje. — Riba se v vodi ne poguja. — Vsemu svetu še Bog ne ustreže. — Veleva, kdor more; uboga, kdor mora. — Krotkih ovec mnogo v hlevce. — Kopito po nogi, ne nog po kopitu. — Kovač zato klešče ima, da rok ne opeče. — Kdor sam sebe pozna, tudi druge pozna. — Boljši je dober glas, kakor zlat pas. — Častna suknja sramote ne pokriva. — Kdor visoko leta, nizko se vsede. — Kakor pravo, tako zdravo. — Resnica je nebeška rosa; da jo ohraniš, čisto ji posodo pripravi. — Pravica oči kolje. — Laž ima kratke noge. — Konec delo hvali. —

7.

V jamo pade, kdor jo drugemu kopa.

Spisal J. Koseski.

V prvi polovici šestnajstega stoletja živel je med neštevilno družino turškega cara sultana Selimana v Carigradu neki mlad rob ali suženj, izobrazene pameti in velike osebne urnosti. Bil je tenke, čverste postave gladko okroglega obraza, lepo rudečega lica, črnih bistrogledajočih oči, in tako prijetnega obnašanja, da se mu je vsako serce na prvi vid odperlo. Čisto glasno, kakor slavec, je petil, in k petju tako lično citre prebirati znal, da se mu je v zamaknjenem posluhu vse čuditi moglo. Vse ga je poznalo in ljubilo, vse le lepega dvorskega roba imenovalo. Njegova pridnost, njegova zvestoba, njegova ljubezen do sultana gospodarja, bile so sloveči lepoti enake, s katero je vse znance obajal. Sultan ga je zavoljo tega neizmerno rad imel, in več ga je cenil, kakor polovico svoje druge družine. Slišali

smo nekega slave vrednega Černogorca terditi, da je bil slovenskega naroda, kar brez prisege radi verjamemo, ako njegove lastnosti primerjamo čverstim postavam, nenavadni pridnosti, krasni lepoti in bistremu duhu naših junaških mladenčev in jih po vsem enake sodimo. V nek-kih starih bukvah smo našli, da je bil na korceirskem otoku, blizo Arbanije, od pobožnih staršev kupčijskega stanu rojen, lepo v kersanski veri podučen, v desetem letu starosti od korzarjev ali morskih roparjev na bregu imenovanega otoka vjet in v Carigrad prodan. Opomniti moramo, da je z njim vred tudi njegova mlajša sestra, Jelica imenovana, ugrabljena bila, ter da on potem več ničesar od nje ni zvediti mogel. —

Zdaj, ko mi od njega govorimo, je bil ravno dvajset let star. Dobro je pomnil, da so ga v mladosti Ivana, in očeta njegovega Jurja klicali. V saraju so mu pa le Lamprin rekli, in tako ga tudi mi prihodnjič imenovali bomo.

Te dobe je sultan Selim imel nekega neotesanega Aziata mohamedanske vere in turkomanskega plemena za skrivnega dvorskega ključarja, kteremu je vodstvo černih sužnjev izročeno bilo. Po imenu se mu je Hasan, po imenitni službi njegovi pa kizlar-aga reklo. Bil je mož mogočen, bogat, prevzeten, častogladnega, zavistnega, do zadnje žile strupenega serca. Čednost, urnost, lepota in sreča našega Lamprina grozno so ga v hudobno dušo pekle. Prijazne besede, s kterimi je sultan sploh Lamprina nagovarjal, bile so ojstre britve za serce njegovo. Bal se je, da bi ga sčasoma ta pridni in izobraženi mladeneč v cesarski milosti ne prehitel. Zatorej neprejejljivo misli, kako bi mu škodo naklonil in cesarjevo ljubezen odvern timer. Toda kaj se zgodi? Hasan kizlar-aga se sultanu Selimu nekega dne neizrečeno zameri; s kakim djanjem ali opuščanjem, nismo zvediti mogli. Sultan o tem ni govoril. Rečene stare bukve nam toliko razodenejo, da se je sultan grozno razserdil, da je Hasana v hipu iz službe djati,

njemu premoženje vzeti, ter iz Carigrada spoditi ga zapovedal. Hasanov obup in trud in stok bili so zastonj, zastonj vse prošnje njegovih prijatlov. Otetbe za njega kar več upati ni bilo.

Zdaj se Lamprin k jeznemu cesarju poda, prosi in prosi tako milo, serčno in tako dolgo, da njegovo serce popolnoma utolaži in v korist nesrečnega Hasanã gane. Sultan odpusti; pri ti priložnosti pa reče našemu Lamprinu te pomenljive besede: „Zarad tvoje čiste duše, zarad tvoje lepe prošnje, zarad milosti moje do tebe, prizanašam in zabim. Ti pa ne pozabi mojega svarjenja, in se vari te hudobne kače, da te za plačilo v persi ne piči“.

Bajram, zapovedani turški tridanski praznik, bliža se. V saraju je neavadno gibanje. Kizlar-aga, po zaslugah našega Lamprina v cesarski milosti ohranjen in v službi poterjen, stoji na vratih cesarskega harema in zapoveduje na levo in na pravo. Očitno je veliko opravila. Dvor in ulica sta polna černih in belih sužnov in drugih postrežnikov. Brez prenehanja se donša neprecenljivo blago v škrinjah slonokostenih in zlatih posodah, ter se spravlja v nar lepšo hišo celega Carigrada, v nar imenitniše zidovje čudopolnega harema. Ni ga jezika, da bi izrekel neznano bogastvo kašmirskega ogrinjala, kineške svile, sibirske kožuhovine, arabskega kadila, dragega kamenja, blišečih diamantov in snežnobelih biserov, ko se zdaj tukaj druži v okinčenje jedne umerjoče osebe. Po hiši se suče Kehaja Khaduna, vikša paznica carskega ženstva, ter zapoveduje, kam in kako se vse vred postaviti ima. Mudi se, — pred praznikom mora vse olišpano biti, kakor poslopje nar bogatejše kraljice, kakor stan nar krasniše cesarske neveste, ker namenjeno je v dar Tamulii, izvoljeni prijateljci močnega sultana, neizmerno bogatega Selima. Petdeset odalisk, mladih sužnih deklic, je v postrežbo nove gospé, pripravljenih.

O gromenju carigraškega strelarstva pride prvi bajramski dan, in Tamulija stopi v svoje novo domovje. Roža in limbar se skrijeta pred njeno lepoto.

O molitvi, gostovanju in prenašanju neskončnih daril izteče tridanski praznik. Zadovoljnost, živo veselje in serčna radost svetijo se na obrazih cesarske družine. Nenavadno bogato je to leto od sultana obdarovana. Nar bogatejše, nar imenitniše med vsemi pa očitno naš Lamprin. Razume se, da je on cara ljubljenc. Od njegovih dragocenih daril je vse govorilo. Posebno od nekega krasnega z dragim kamnjem, zlatom in žlahno kožuhovino obšitega oblačila, katero v znamenje cesarske milosti mu je sultan znanprej nositi ukazal. Govorilo se je celo, da mu je dovoljeno bilo, v saraju imeti brado, kar po turški šegi nar večo, le dvema možema iskazano čast pomeni.

Pervega dneva po praznikih pokliče Sultan veselega Lamprina, prijazno ga nagovori in mu reče te besede: „Veliko sem ti namenil; tvoja mladost mi še ne daje vsega izpeljati. Za zdaj te v čast Kapidži-bašeta povikšam, in te dam Tamulii za skrivnega ključarja. Slišal si, koliko jo cenim. Vari jo, kakor jedro svojega očesa!“ To pomenljivo izusti, ga prime za roko, in spremivši ga v gori popisano hišo, mu vse natanko pové in naroči, kar njegovo prihodnjo službo tiče. Na vratih harema stoji kizlar-aga, — dva meglena pogleda zadeneta krasno okinčanega Lamprina.

Zdaj se Lamprinova slava razglasi po vsem Carigradu, po vsi deržavi. Nihče več ne dvomi, da mu je vse doseči mogoče. Kdor želje ima, celó velikani turškega carstva, celó poslanci ptujih krajev, k njemu se obračajo, kadar kaj naglo in gotovo od sultana zadobiti hočejo. Več veljá njegova beseda, kakor najumnije govorjenje imenitnih govorúnov, kakor cele knjige gladko in lično spisanih prošinj. Vse se mu priklanja, vse prilizuje, vse meni v njem viditi prihodnjega nadvezirja, vsemogočega svetovavca v saraju. Neizmerno

bi bil obogatel, ko bi ga bilo dnar in bogastvo mikalo.

Za vse to pa je naš Lamprin le malo serca imel. V prid svoje nove službe živo vžgan in od carske milosti globoko ganjen trudi neprejenljivo se na tanko spolnovati dolžnosti svojega poklica.

Tako se luna trikrat premeni. Nekega poletnega večera sliši Lamprin, v svoje opravilo zamišljen, na enkrat blizo sebe v materinskem jeziku pregovoriti: „Zdravstvuj Ivan Jurjevič!“ Urno se oberne in Tamulijo pred sabo zagleda z razkritim obrazom. Kdo popiše njegovo stermenje, njegovo osupnjenje, kdo občutke njegovega serca, ker v naj imenitniši lepoti cesarskega harema lastno svojo sestro spozna! Kdo popiše, koliko in kaj sta si vse povedati imela!

Enajst let se nista vidila, in ob času prisiljene ločitve sta oba otroka bila. Da sta v sercu veri svojih staršev zvesta in zgolj čista kristjana ostala, mahomedanskega zakona le na videz, le po sili se poprijela, da do ničesar take žive želje nimata, kakor znebiti se tako sitnega moranja in te strašne imenitnosti, v katero ju je čudna osoda zaplela, na nagloma si sta povedala, ter se zgovorila, da nju bližnje žlahte živa duša zvediti ne smé, ker so po šegi, v saraju takrat vladajoči, tako bližnji žlahtniki brez odloga mogli ločeni biti.

To sklenivši Tamulija krasno svoje lice zakrije, urno odide in kakor lahka senčica v skrivne svoje izbe zginе.

Sedaj so našemu Lamprinu krasni dnevi čiste zadovoljnosti v saraju iztočnega veličanstva, v hiši ljubeznive njegove sestrice tekli. K spolnjenju sreče njegovega serca mu gotovo ničesar manjkalo ni. Res mu je včasih bilo, kakor da bi ga nekakošne odljudne osebe zalezovale. Večkrat je obraze ženskega in možkega spola srečal, kjer bi bil nar manj mislil. Toda na čistost svojih namenov gledavši, in zvest si carske ljubezni in milosti, se je le malo za to zmenil.

Kratkim uram enako mu mesec za mescom preteče; zima mine in zopet se bližajo bajramski prazniki. Zdaj Lamprin po primerljeju od nekega na novo v Korciri vjetega roba zvê, da so mu starši od velike žalosti pomerli. Živo ganjen brez odloga priložnosti išče in jo najde govoriti z drago svojo sestrico. Strašno žalostna je ona bila ob taki grozni novici. Solze ji s curkom po licu lijejo. Lamprin jo ljubeznivo prime za roke, ter jo tolaži, kolikor mu je njegova lastna žalost pripustila. Dokler se tako tolažita in pogovarjata, zaslišita v bližnjih odprtih stanicah nekako naglo šumenje. Kakor bi trenil Tamulija v svoje izbice zginè. Lamprin se po glasu ozre in vidi v mraku večerne ure iz tretje stanice dva visoka možaka izmuzniti se. Zadnjega spozna, — bil je Hasan kizlar-aga.

Nepokojna strašna noč je po ti prigodbi za našega Lamprina sledila. Žalost po zgubljenih starših ga je stiskala v sercu. Strah ga je zastran ljubeznive sestrice obhajal, ker je preudaril, da bi njeno obnašanje proti njemu po turški šegi in pameti utegnilo v veliko pregreho šteto biti. Če ga je od velikega truda za kako trenutje spanje posililo, koj so mu strašne sanje kri unemati začele. Zdelo se mu je, da neka grozna kača z lepim zelenim grebenom in gorečim žreloj za njim skače in ga po celem saraju od stanice do stanice podi. Tak se mu za migljeje stisnjene obervi v hujši britkosti zopet odprejo, in komaj zora prihodnjega dneva, to je, prvega bajramskega praznika pričakuje.

Dan se zazna, navadna ura bije, Lamprin se hitro napravi, in se iz svojega prebivališa v harem podati hiti, serčno želeči, berž ko bi mogoče bilo, z ljubeznivo svojo sestrico govoriti. Ko se naglo vrtam harema bliža, mu zakriči stotnik černih sužnikov z divjim glasom nasproti: „Proč! ti nimaš opravila v carskem svetišu“. Kakor grom iz jasnega neba ga zadene ta glas. Urno se oberne in proti cesarskemu poslopju na pot poda. Med potjo ga sreča Kehaja Khaduna in mu reče: „Priatelj,

verni se! Sultan za te ni doma. Njih visokost dovoliti hočejo, da v svojih stanicah pričakaš, česar se zgoditi ima“.

Oj! čuden razloček med bajramskimi prazniki lanskega in tekočega leta! Kaj za Boga! pomeni ta britka tesnota carskega saraja, enaka gromonosni soparnici pred strašno nevihto in pogubljivo točo? Vse je tiho, vse je osupnjeno; ni veselja, ni radosti, ni gostovanja, ni cesarskih daril. Sultan se ne prikaže, nobeden ga ne vidi; skor se ne vé, je li živ ali mertev. Vse oprasuje, vse glave maje, vse rame stiska, povedati nihče ničesar ne vé. Tako preteče prvi, tako preteče drugi bajramski dan. Tretjega dneva vidi tu se in tam skrivno pomenkovanje bližnjih prijatlov, tu in tam se sliši šepetanje, opazuje se pomenljivo kimanje, začenjajo se razglasovati čudne novice. Sultan je bolan, reče eden, — strašno razserjen, reče drugi, — v žalosti je plakal, celó reče tretji. V tem so si vsi glasi enaki, da se po praznikih grozne reči zgoditi imajo.

Govori se marsikaj, da je sultan imenitno osebo svojega harema v neznanu pregrehi zapazil, da je dvajset odalisk njene pregrehe deležnih, da bodo vse te v cule zašite v černo morje z gospó vred veržene. Govori se dalje tudi, da se je sultan zarotil, nesrečnega služabnika koj po praznikih dati zverinam svojega zverinjaka raztergati, ter da je ukazal nar hujšega iz Afrike pripeljanega risa tri dni postiti in stradati, po tem pa obilno z močnim žganjem napojiti. Nekteri so celó terdili, da so vikšega vratarja cesarskih zverinjakov o večernem mraku tretjega praznika k sultanu iti vidili, in da je gotovo že v tem njegove zapovedi prejel. To in več takega se je govorilo, in od hiše do hiše, od stana do stana, od izbe do izbe širilo. Kaka groza, kaki strah, kako britke misli da te dôbe oplašenega Lamprina v samotnih stanicah stiskajo, moramo lastnemu premišljevanju naših bravcev prepustiti.

Bajram mine. Pervega jutra po praznicah da sultan Lamprina poklicati. Mraz in žar mu šineta v žile, ko neki črn pritlikavec v njegovo stanico stopi in mu gospodovo povelje razodene. Brez odloga vender teče v carsko poslopje in s trepečim sercom hipoma v mali izbici stoji, iz ktere tri dele sveta goreče strele zadevajo. Okna so zagernjene, tako, da je celó temnota, in Lamprin na prvi hip skor ničesar razločiti ne more.

Vse je tiho. Potem sultan po navadi s krepko in razločno besedo pregovori: „Pojdi do zverinjaka v Bujukdere, ter prašaj vratarja: je li ris napan? — hodi!“

Lamprin bi imel toliko povedati. Sultana pogleda pa opazi, da nista sama. V oboku zakritega okna stoji Hasan kizlar-aga z veselo blešočim obrazom. Lamprin ga spozna in začeta beseda omaga v persih njegovih.

Na bregu Bospora, v prelepi bujukderski dolini, pol ure hoda od Carigrada, je bil tiste dobe krasen log, visokega drevja poln. Dan današnji se le še sedem košatih, po turško „Idikar daš“, po slovensko „sedmero bratov“ imenovanih, od evropskih potnikov zastran neprecenljive lepote pogosto popisanih platan na tem mestu vidi. Vse drugo drevje je ostri zob pretečenih stoletij podrobil. V sredi loga je stala takrat med visokimi gostimi lipami nizka, revna, zapušena kapelica s podobo matere Božje. Pravlica govori, da je bila v letu 1096 po Kristusovem rojstvu od Bogomira Buljonskega zidana, ko je v svojem potovanju na božjo vojsko v Jeruzalem z neštevilnimi trumami križanskih vojšakov in drugih romarjev v bujukderski dolini počival. Tri dni in tri noči, pravi pravlica, je ležal pobožni Bogomir v ti kapelici pred podobo matere Božje na kolenih, in tukaj na zadnjem robu evropskega sveta za odpušanje svojih grehov in za božjo pomoč, da bi zasramovavce keršanske vere premagal, neprejenljivo prosil. Tretjo noč, reče dalje pravlica, se mu je mati Božja prikazala, in

mu je krasno iz limbarja spleteno krono v spomin, da si bo sveto deželo osvojil, na glavo djala. Mnogo družih poznejših čudežev še pravlica o ti kapelici povedati vé.

Poleg tega loga je našega Lamprina hoja pripeljati imela, kjer komaj tri dobre lučaje od ondot je bil tistega časa strašen cesarsk zverinjak.

Po prejeti zapovedi se Lamprin, globoko v dušo ranjen, molče oberne, cesarsko izbico zapustivši, ter se brez odloga na pot poda.

Čudne sanje, divje bledenje vročinske bolezni se mu zdi kar je vidil in slišal in mislil. Žalost, groza in strah mu serce topijo, nerazumljive prigodbe zadnjih dni, zmešano govorjenje pretečenih praznikov, znamenja očitne carske nemilosti mu po glavi kakor gromonosni oblaki blodijo. Na persih mu leži neka neznana teža, kakor železna žareča gruča. V neprevidljiv mrak sta zavita um in pamet. Svest si hudega lastnega djanja ni.

Tako brez ozira, brez deležnosti lepe pomladanske natvore, korači po krasni bujukderski dolini namembi svoji nasprot. Čim bolj se zverinjaku bliža, tim več se mu noge šibijo, timveč naraša teža njegovega serca. Zdaj stoji v neizrekljivi britkosti tik bujukderskega loga, od kterega je večkrat svoje keršanske znance govoriti slišal. Brez volje in zadevanja, kakor od skrivne oblasti tiran, se s pota med drevje zavije, in preden svoje djanje prevdariti more, se znajde v kapelici pred sveto podobo.

„O ti, samotnih svetišč sladka angeljska sapa, ti, veže Božje čudodelni duh! kdo vaji pozna, kdo vaji razume, dokler se vajnega neprecenljivega zdravila v grenki britkosti temnih osod deležen ne stori!“ V migljeju čuti Lamprin serce svoje ohlajeno, na kolena pade, solze se mu s curkom po licu vlijejo, do živega ganjen globoko zdihuje, in tako serčno, tako pobožno, tako čisto moliti začne, kakor je nekđaj molil v jasnih letih svojega detinstva na korcirskem otoku v družbi svoje mile v Bogu spijoče matere. V serčnem objoku

svoje dozdanje slepote, v kateri je iz človeške boječnosti pred zasramovavcem kersanske vere svojega mojstra zatajil, terdno sklene, po spolnjeni zapovedi sultanu vse na tanko razodeti, kar njegovo vero in žlahto tiče, čeravno bi mu imelo za življenje iti.

Dokler je tako v Boga zamišljen, ga hipoma čuden, iz bližnjega zverinjaka šumeč hrup zadene in iz globokega zamaknjenja zbudi. Gromsko rjuvenje, divje lajanje, strašno tuljenje se čuje, kakor da bi se medvedje, volkovi in risi za najdeni plen prepirali in klali. Zdaj se Lamprin spomni sultanovega povelja, na noge skoči, ter se upoti z olajšano dušo urno proti carskemu zverinjaku.

Na zverinjaškem mostovžu najde Lamprin vikšega vratarja v družbi njegovih hlapcov, ter ga po zapovedi vpraša: je li ris napitan? Vrtar se globoko priklone, v prostrano okroglo dvoriše z mostovža pod-se pokaže, in reče Lamprinu, da naj le sam pogleda. Lamprin pobesi oči, — strašen vid! — Kaj zagleda? Krog in krog po pesku stojé divje, razkačene pošasti medvedov šakalov, leopardov in drugih zveri, proti sredi dvoriša obrnjenih, na sredi pa sedi s pisanim gorečim pogledom vpijanjen numičansk ris, s kervavimi sprednjimi tacami raztergano truplo na tla tišeč, v žrelu pa nepodobno človeško glavo na kviško moleč. V hip Lamprin odtergano glavo spozna, spozna krasne oblečila sèmtertjè raztrošene, in kakor od strele udarjen zavpije: Hasan kizlar-aga!

Vikši vrtar po tem Lamprinu pové, da ga je sultan zadnjega bajramskega večera k sebi poklical, — da je ostro zapovedal, prihodnje jutro pervega po pitanju zverin prašajočega poslanca med zverjake pahniti ter vpijanjenemu risu pripustiti, — da je pred nekimi trenutji ta krasno oblečeni dvorski velikán s tem prašanjem k njemu prišel, — da je sicer neznano modroval, grozil se, in od nekake zmote govoril, da se mu je pa kljub

upora po tem zgodilo, kar se zdaj na dvorišu zverinjaka vidi.

Sedaj Lamprin razume vse. Jasno mu vse na misel pride. On razume, kaj mu je namenjeno bilo; previdi, v kaki nevarnosti se Tamulija znajde.

Kakor oplašen jelen iz ležiša plane, proti Carigradu se na pot poda, in hitrejši, kakor bi sam bil upal, pred stermečim sultanom stoji. Trepetaje mu razodene, kar je vedil, čul in vidil. Razodene, da mu je Tamulija sestra, da sta oba kristjana, da se le na videz mohamedanski veri klanjata, da rajši smert storita, kakor z naprej svojo vero tajiti, ter tako dalje do zadnje pike, kar so naši bravci do zdaj od nju brali in sami uganili.

V zavzetju sultan brez pogovora do konca pazljivo posluša. Potem se iz divana dvigne, proti Meki obraz oberne, roke križem na persi pritisne, ter s pripognjeno glavo izusti: „Allah kherim!“ — to je „Bog je velik“.

Drugi dan Lamprin od sultana v svojo stanico sledeče pismice dobi:

„Ivan Jurjevič!

Bog je sodil; glavo znišam, in ne terjam, kar mi Sura kaše. Uzemi sestro, hodi kamor ti je drago. Vajnemu premoženju dodam pet sto mošinj cekinov. Znati imajo prihodnji vnuki, kako ljubi, kako čista, kako bogati

Selim Padišah, Emir el Mumenin.“

Slišali smo, da si je Tamulija po tem samostansko življenje izvolila, in da je v srečni veliki starosti opatica imenitnega korcirskega samostana sv. Marie Magdalene splohno češena in obilno objokana, umerla. Lamprin se je očetovega stanu prijel. Silno bogat in imeniten tergovec je bil. Petdeset morskih bark mu je služilo. Mnogo časa je pobožno živel in malo manj ko sto let star je mirno v Bogu zaspal. Njegovi vnuki po ženskem spolu so še dan današnji na jadranskih bregovih neizmerno bogati, imenitni gospodje.

Domotožnost.

Narodna maloruska.

Stoji javor pokraj vode,

Na vodo krivi se,

Zašel kozak u nezgode,

Kozak žalosti se.

Čemu, javor! tak krivit se,

Še ti verh precveta?

Čemu, kozak! žalostit se,

Še ti mlade leta?

Rad bi javor ne krivil se,

Koren voda pere,

Rad kozak ne žalostil se,

Sërce tuga tere.

Oj! pojezdil je v tujino,

Tamkaj dušo pustil;

Svoje milo Ukrajino

Za vselej zapustil.

Boka Kotorska.

Po Vuku Štefanoviću Karadžiću.

Ob času serbskih kraljev je bila cela boka v njih oblasti. O Kotoru se pripoveduje, da jim je plačeval odmenjeni davek, sicer pa se je sam vladal in imel svoje lastne sodnišča. Slišal sem v Teršici pesem, kako je bil poslal kněz Lazar svojega zeta Miloša Obilića k Latinom (dobrovniški in kotorski Serbi se tako imenujejo), davek pobérat.

Ko so se bili Turki serbske zemlje polastili, so ti kraji Benečanom zapadli, in česar niso mogli z morja obvarovati, so jim pozneje Turki vzeli. Tudi Benečani te zemlje niso nikoli čisto po svoji lastni vravnavi vladali; narod je živel po svojih navadah, in Benečani niso od njega iskali večega vžitka, in ga tudi niso imeti mogli, kakor da naj meje proti Turku brani. Tudi pod Benečani je bila Boka, kakor zdaj pod cesarjem, podveržena dalmatinskemu namestniku, ki je imel svoj sedež v Zadru, in se je klical „proveditore generale“. Kotor je imel svojo plemenito družbo (koterskih vlástelov,) in je zamogel v versto plemenitnikov sprejeti, kógar je hotel. V štirih gerbalskih kněžijah so bili naslé-

dovni ali dédovni knézi, ki se je reklo, da bi dože benečanski vstal, ako bi jih vidil; — tako zalo so bili oblečeni in oboroženi. Pastroviči mnogo vedó povedati o mnogoterih prédnostih (privilegijih), s kterimi se pa tudi drugi ponašajo.

Poznejših dob so si Turci podvergli skoraj celo Boko, razun Kotora, Perasta in Budve. Novi in Risan ste bile prave turške mesti do konca sedemnajstega stoletja, in na južni strani so vse občine Turkom harač, to je, davek, plačevale. Samo Pastroviči se ponašajo, da ga niso nikdar plačevali, temuč da so se tudi o teh časih z orožjem osvobodovali in branili. Maineti, Pobori in Braiči so pogosto pred turško silo utékali k Černogorcem in se z njimi v občini branili proti Turku. Tudi še dandanašnji se govori, da so te tri občine bile peta črnogorskih nahij.

Ko je bila beneška samovlada razdjana (1797) so se v Boki nekoliko lét verstili Austrijanci in Francozi in Angleži, dokler ni leta 1813 do celega k Austrii pripadla.

Kolikor kamenitnost pripustí, Bokljani zemljo obdelujejo, vendar ne vina, ne žita ne pridelujejo toliko, kolikor ga za celo leto potrebujejo. Vino dovozujejo iz Dalmacije, žito iz Laškega ali od črnega morja. Kterikrat kak križak za smokve priteržijo; zmed vsega pa, kar jim letina dá, imajo naj večí vžitek iz olja. Tudi redé dosto živali, zlasti kóz in ovác. Kotorani in drugi mestničani se pečajo s kupčijo in obertnijo. Ako pa vendar vse po čez povzamemo, se mora reči, da Boka naj več živi od morja. Šteje namreč 250 patentalnih ladij, ktere plavajo po celem svetu; torej je malo Bokljanov, da bi ne bili že v Smirni, v Aleksandrii, v Carigradu, v Odesi; mnogi so bili celó tudi v Ameriki. Marsikteri odbrodari, in še le čez deset let domu pride.

Vsi Bokljani, razun mestjanov, nosijo neprenehoma orožje. S samokresi in nožem za pasom tudi domače delo opravljajo; berž pa ko kake stopinje od doma gredo, mora že tudi dolga puška čez ramo z njimi biti.

Kitajsko pisanje.

Po česki čitanki.

Kitajske (kineške) knjige se bero, če človek ravno ne vé, kako se besede izgovarjajo. Prav za prav oni nimajo ne besed ne glasov, ampak znamenja, katerih vsako celo misel pomeni; pa tacih znamenj imajo 80.000. Ako več takovih znamenj v jedno stopiš, se premeni tudi njihova pomemba. Tako, na priliko, pomeni čvetero ogelnik m e s e c; ako pa v njem od zgoraj doli potegneš črto, ki pokazuje, da hočeš reč z drugo zjediniti, ne pomeni več mesca, ampak naše s r e d s t v o. Ako pa pod to znamenje še drugo postaviš, ki pomeni serce, tedaj to celo znamenje pomeni v e r n o s t.

Tako pišejo Kitajci, in kdor bi vse znamenja njihovega pisanja poznal, in vse načine vedel, kako se te znamenja združujejo, on bi razumel kitajske knjige, čeprav bi znamenj ne znal izgovorjati, in kitajskega jezika ne razumel. Prav za prav se je še lože pisanja, kakor njihovega jezika naučiti. Zakaj jedno in isto besedo izgovarjajo po osemdesetero, in vsakikrat pomeni kaj drugega, al ta razlika v izgovoru je tako mala in neznamenitna, da more samo kitajsko uho razločiti, kaj da kdo zaznamovati hoče. V pisanji ima takošna beseda po osemdeset znamenj. Kitajci ne sklanjajo in ne sprejajo svojih besed; tudi nimajo tistih malih besedic, s katerimi mi besedo k besedi, misel k misli vežemo. Čudno je le to, kako so se mógli Kitajci s tako nespretnim jezikom tako izobraziti, kakor jih dandanašnji vidimo.

11.

Čertice iz stare dogodivščine Slovincov.

Spisal Janez Terdina.

Slaveni se pred 5. stoletjem skorej ne pokazujejo v dogodivščini; vsaj tega imena nimajo.

Pravo važnost zadobivajo še le po smerti Atilovi,

kteremu so pred najberže podložni bili. Od leta 500 napadajo skozi 50 let neprestano bizantinsko carstvo. Imenovali so se sami Slovenci, kar je menda staro ime vsih slovenskih rodov, zakaj drugo ime Antov, kakor gerški zgodopisec Prokop nek slovensk rod imenuje, je bilo Slavenom samim neznan, ter jim le od tujcov nãdeto; saj Prokop sam pravi, da se Anti od Slovincov v ničemur ne ločijo, ne po jeziku, ne po šegah in navadah, ali da so od Slovenov pokorjeni. Nadloge, ki jih je Bizantinsko od Slovenov terpelo, so bile strašne. Prokopu večkrat besed zmanjkuje, da bi vso nujo popisal. Macedonija, Tracija, Mezija, Dalmacija so terpele jednako, ter skoraj popolnoma opustele. V tako grozovitost je vžigala Slovenci, že po naravi divje in neukrotne, gerška prisegolomnost. Okoljščine so zljajševale njihove navale. Car Justinian je imel ravno tadaj boje z iztočnimi Goti na Laškem; mogel je Belizarja nad sovražnika poslati, in težava, nadopolniti zmanjšano vojsko, ga celo primora, da je najel in na Laško poslal slovenskih čet, ki so mu tudi zveste bile in se prejunaško za cara bojevale. Vendar to družih Slovincov ni zaveralo, da bi nasprot tudi Gotom ne bili pomagali, in še dalje na Gerško ne udarjali.

Po 550. letu prestanejo na enkrat ti napadi, ker so se Slovenci proti severu obernili, ter se po Prokopovih besedah čez vso Evropo razsuli. Po tej dõbi so naselili najberže Horvaško, Kranjsko, Primorje, Koroško, večino štajarskega in južno Ogersko.

Že prvi čas novega naseljenja padejo Slovenci, pod katerim imenom jih tukaj nahajamo, v neskončno stiskanje. Od izhoda navalijo na nje Avari; od severa in severo - zapada pritiskajo Bavarci, v zapadu se osnuje Longobardsko kraljestvo, čigar vojvodi, posebno furlanski neprestano na Slovensko udarjajo. Iz začetka so bili sicer s temi v nekakem prijateljstvu, zakaj piše se, da so Slovenci pomagali Mantovo in Kremono premagovati, in Bizantinca odbijati; al pozneje se združijo Longobardi in

Avari, dva naroda, ki sta Slovence neizrečeno tlačila. V bitvah so se najpervi postavljali, in imeli so največ truda, al nič dobička. Sovražniki so v njihovi deželi prezimovali, in ž njimi kar najgerje ravnali. Bavarci pa vendar niso mogli tako vspevati, ker menda Avari niso radi poroba s kom drugim delili. Vsred tega je mnogo let pusterska dolina na Tiroljskem meja proti Bavarcem bila. Iz te strašne nuje izbavi Slovence junaški Samo. On potolče zaporedom najpred Longobarde, potem Avare, in nazadnje še Franke, ki so si nekako verhovno oblast prilastovali. Še dan današnji živi spomin na strašne sovražnike, ki jim psoglavci pravijo, kar brez dvombe Avare pomeni; živi pa tudi neumerjoče ime Samovo, rodoljubnega izbavitelja. Nasledki njegovega junaštva so prevažni bili. Slovenci so zvedili moč jedinosti svoje, in bili navdahnjeni s serčnostjo, tako, da so za stoletja vse poskušnje Avarov in Longobardov, narod sopet podjarmiti, nad njegovo hrabrostjo spodletele. Z Longobardi so se potem še mnogo bojevali; vendar nam dogodivščina le malo od teh bojev pripoveduje; pa to je gotovo, da posihmal Longobardi niso več napredovali. Še le v 8. stoletji se jim vspeši, da so nekaj od Goriškega osvojili; pa Slovenci so jih kmali sopet izgnali. Tako so se Slovenci proti Laškemu deržali; pa tudi od Avarov so poldrugo stoletje prosti bili.

Ali leta 750. udarijo Avari na novo z mnogobrojno vojsko na Slovensko. Slovenski vojvoda Borut, videč, da bi se toliki sili sam težko ustavljal, pokliče v tej nuji bavarskega vojvoda Tasila na pomoč. Prememba, ki je potem nastopila, pada z razširjanjem keršanske vere po Slovenskem v jedno dobo.

Perve poskušnje, spreoberniti Slovence h kristjanski veri, stori oglejsk patriarh; vendar je razširjanje od te strani slabo napredovalo. Veče zasluge imajo solnogradski nadškofje, in med njimi posebno nadškof Rupert in njegov učenec Virgili, ki sta kerško škofijo ustanovila.

Dalj časa se je spreobračanje mirno in na tihem godilo, dokler se ne primeša veri politika bavarskih vojvodov; al potem se razlije čez deželo vsa jeza in vsa nesreča bojev. Ko namreč Borut s Tasilom Avare odbije, napravita ta dva med saboj zavezo, ki pa v bistvu ni bila družega, ko zavisnost Slovenskega od Bavarcov. Najberže je bil Borut samo izvoljen vojvoda za čas nevarnosti; al da bi oblast obderžal in na svoje otroke prenesel, izda občni blagor za svojo korist in navede na deželo sramoto in nesrečo. Njegovi otroci so bili v Tasilovem dvoru izrejeni, in so tam tudi keršeni bili; toraj so jih keršanski prebivavci tudi radi za vladarje sprejemali, ker so jih podpornike vere imeli; ali velika stran Slovencev jim stopi nasprot, da bi nezavisnost dežele proti njim obderžali; in misleč, da je vera, ker je od sovražnika podpirana bila, le zanjka za nezavisnost, zaroté se v bran svojih starih bogov tudi proti veri. Tako vstane strašen versk boj. Pagani, večkrat premagani, so se zmeraj iznova vzdigali. Na čelu paganske vojske je stal veliki duhoven Droh, ž njim so deržali hrabri vodji Drodor, Aurel in Samo. Dolgo časa so se ustavljali zaporedoma nasledujočima vojvodoma Hetumanu in Valhunu, in večkrat jih s sprevedom vred iz dežele zaženejo. Javalne bi bili vojvodi pagane siloma ukrotili; vojska tih ni nikoli čez 4000 mož imela, in vendar so se toliko časa zmagovito branili; ali prestopanje h keršanski veri, ktero se je od dne do dne množilo, biva paganom v kvar, ter so naposled obnemogli.

Tako se je bilo karantansko vojvodstvo (to ime je tadaj imelo) na Bavarsko natvezlo, ter je tudi njega osodo delilo. Tasilova nesreča je udarila tedaj tudi karantansko vojvodstvo, in Karel Veliki raztegne svojo oblastno roko tudi čez Slovensko. Toda Karel Veliki se ni zadovoljal s samo fevdno zavisnostjo, ampak razdeli po germanski šegi deželo v okrožja, tako rečene „Gauc“, in jim postavi svoje plemenitnike za

grofe. Iz karantanskega vojvodstva postane karantanska meja (marka); verhovni zapovednik te mejê pa je Erik, Karla Velikega svak. Le tam pa tam je še kak Slovenec okrožni grof bil, tako v južnih krajih Vojnomir, ki je v avarski vojski veliki avarski oklep v Panonii razdjal. Že Karel Veliki ukaže, da so Slovencem oglejski patriarhi sodili; pa še večja prememba se zgodi pod njegovim naslednikom Ludovikom pobožnim. Markovni grof Balderih se namreč spunta, in zato se karantansko vojvodstvo na čvetero razdeli, ter ostane potem za vselej razdeljeno. Pod nasledujočimi vladarji je narod vedno bolje slabel, ter ga še druga nadloga od vshodne strani obišče, namreč tačas vpadši Madžarji. Ne samo da so si veliko naroda podvergli, napadajo tudi leto na leto Karantanijo. V tej nadlogi se vzdigne narod poslednjikrat; potolče pri Ljubljani 944. leta Madžarje popolnoma, da potem niso več v te kraje hodili.

12.

Austria za vse!

Vodnikova.

Ako li čè,
Austria bla je in bo za vse!
Zdaj brambovci zaúakajte:
Bit' čè, bit' čè,
Austria za vsè!

Ker tedaj čè,
Noben'ga se ne bojimò,
Brez skerbi, varni, terdai smo:
Bit' čè, bit' čè,
Austria za vsè!

Ako li čè,
Ni treba jarma ptuj'ga nòs't,
Je sama naša moč zadost:
Bit' čè, bit' čè,
Austria za vsè!

Ino ker čè
Obeta Rudolf iz nebes:
Premagal bodeš Franc zares!
Ker Austria čè,
Tud bo za vse!

Ino ker čè,
Austrii bo pomagal Bog,
Da se razširi krog in krog.
Bit' čè, bit' čè,
Austria za vsè!

13.

Potovanje po jutrovih deželah.

Po Listu poslovenil L. Svetec.

Odkar je Ibrahim-paša Sirijo upokoril, stoji tu neredovna vojska iz samih beduinskih konjikov. Vsaki dobiva po sto grošev mesečne plače, pa si mora kupiti konja, opravo in orožje. Sedanji glavni upravitelj se zove Madžun-beg. Od njega smo dobili pismo v Alepo za gomskega upravitelja, v katerem mu je ukazal, da naj nam 12 konjikov za prativce (spremljavce) dá. Tu so nam dali prativcev po zapovedi, pod vodjem Asan-agom, pobočnikom (lajtnantom) neredovne vojske. Njemu je bilo naloženo, da naj nas spremi tje do arabskega plemena Abešdasa, katerim je šaik (poglar) Mehmed-beg, silen vodja beduinsk. Asan-aga je imel za Mehmeda od Madzun-bega pismo, v katerem prosi izverstnega svojega tovarša, da bi nam 12 konjikov dal za sprevod v Palašaro in od ondot v Goms. Asan-aga nas ni smel pustiti, dokler bi od Mehmeda ne dobil pismeno potverdila, da je on porok za naše življenje. Najmemo toraj precej 3 konje za štirinajst dni vkupej, in naložimo dovolj hrane. Od Gomsa do Tadmora je 30 milj.

Iz Gomsa smo se dvignili zjutra okoli devetih, in nastavimo pot proti jugo-iztoku. Čez uro hoda nam ostané na desni majhno selo Zeidel, in čez drugo selo Sukarak; za tim pridemo v puščavo, ktere nepregledni prostor nam neskončnost očituje.

V njej je nekaj, kar serce s strahom navdaja, um osupi in potnika v globoko žalost spravi. Le predstavite si pod razbeljenim nebesnim pasom brezkončne ravnine, brez hiš, brez drevja in voda, okoli in okoli okrožene z nebesnim svodom. Čeda sern, dihurji, kobilice divji prešiči, Beduini, prah do oblaka, to vam je vse, kar včasih preterguje smertno tišino (tihoto), ki po

nezmerni puščavi vlada. Arabi imenujejo njen večji del **B a h a r** (morje) in to ime je zares pesniško. Nič ni morju tako podobno, kakor jednolični, nepregledni prostor puščave, okrožen z obzorjem. Sred puščave moraš vse potrebno saboj imeti, kakor na morji.

Celi dan nismo srečali ne enega človeka. Naši konjiki so se na vse strani razpošiljali, da bi kje kako kočali stan ugledali, ali na vse strani se širi neizmerna puščava. Ko se je mračiti jelo, razpnemo svoje šotore na podnožji peščenega hriba in sedemo k večerji, ki smo jo iz Gomsa donesli.

Drugi dan, ko se svit zaznava, nastopimo dalje proti iztoku. Imel sem že dokajkrat priložnost viditi, kako na morji solnce izhaja; al v puščavi se mi je zdelo to pozorje še veliko veličastneje. Komaj si upam popisovati to veličansko prikazen, ki nam proti naši volji vzbuduje v nadušjenih persih klic občudovanja. In kako čem opisati in narisati brezbrojne meglice na nebu, od zlatih, dolgim strelam podobnih žarkov presijane. Malo pa malo se obnebje svita, robovi začenjajo bleskati, ognjeni stebri se dvigajo in iztočna stran puščave tone v plamenu; naenkrat izide iz njenega peskovitega krila širok solnčen krog in se pokaže na obzorji kakor plamenita tarča. Puščava je bila v ognji, in široko raztočen požar je obvzel vse podnebje; potem polagoma gine ogenj, in solnce se pokaže v svoji čistoti.

Po poti sem vidil sled beduinskih stánov, in iskal sem grobov nekdam tu prebivajočega naroda, pa nisem nič dobiti mogel. „Kje pokopavajo Arabci svoje mertve?“ vprašam Asan-aga. „Arabin — odgovori on — „ne skerbi za mesto, kje bi večno spanje spal, kakor ne pomišljuje, kamo pojde, da bi svoj šotor razpel. On pokopava povsod svoje mertve, in ako se primeri, da potovaje memo pride, kjer je očeta ali brata ali dete pokopal, ne najde nič več. Buren vihar se dvigne in pometavši raznese s peskom tudi prah človeških kosti.“ „Nejeverec — pristavim jaz na to — bi se smejal, slišati tvoje

besede, ako bi mu potem jel o vstajenji mertvih govoriti; on bi rekel, da se prah, ki se v pesku zgubi, ne more združiti v živo telo.“ „Ali tak človek — odgovori Asan-aga — ne umé ne sebe ne previdnosti Božje. Sveti prerok veli: „Bog, ki je ustvaril človeka iz ničesa, ki je vse na svetu naredil, ali on ne bo moči imel mertvih obuditi?“

Beduini toraj nimajo grobov; oni ne poznavaajo žalostnih občutkov, ki nas na grobu očeta ali matere ali družih naših ljubih obhajajo. Arab v puščavi, ki ne zna za pokoj mirnega prebivališča v življenji, ne mara tudi po smerti za grobno tišino; njegov hladni prah blodi, kakor je blodilo njegovo živo telo. On ničesar za saboj ne zapušča; leteči tici je podoben, nič ga tukaj ne veže; ako umerje, zmeša veter njegov prah s peskom, in vi ravno tako nemorete njegovega groba najti, kakor ne jastrobovega ali orlovega.

Ob devetih zjutra zapazimo čedo ovác in kóz, ki sta jih dva mlada pastirja varovala. Sedela sta pri ognju. Naši prativci pristopijo, in prosijo malo kruha. „Glej! ravno se peče, — odgovorita pastirja — počakajte en malo, zdaj bo pečen.“ In tadaj jeden nju, razgernivši s palico ogenj, izleče velik hlebec kruha, pečenega v pepelu, kakor ob času Abrahama. Beduini, kadar popotovajo, vselej nosijo saboj dva meha, enega z moko, drugega z vodo, in zraven leseno posodo za kuhanje. Kruh mesijo brez kvasa, in zato ga morajo jesti, dokler je še mehek, zatoraj ga pekó ravno preden sedejo k jedi.

Po jedi se dvignemo dalje, ter se deržimo vedno severo-iztočnega pota, in opazimo malo pred mrakom šotore, ki smo jih že dva dni iskali. Dokler solnce pripeka, je v stanu Beduina vse tiho: čede ovác, koz in veljblodov se pasejo po bližnjih krajih, ljudje sedé pod svojimi šotori, ženske predejo, možki spé ali pušijo, in človek ne bi mislil, da pod temi črnimi šotori mnogo-brojne rodovine živé. Ali komaj zajde solnce, se oživi vse to, vse hiti vèn; tu se začne razlegati klicanje móž,

ženskih in otrok, kamele vabečih, ki jim z iztezajočim se rikom odgovarjajo. Konji rezgečejo, psi lajajo, beketanje ovác in meketanje koz se razlega po puščavi. Ognji jamejo baklati, in lahák dim se vije nad šotori kakor mračen oblak nad verhovi orjaških hrastov.

Šotori abehdaškega plemena so v krogu bili postavljeni, in obségali so okoli dveh milj prostora. Pred vsakimi vrati so stali opravljeni konji. Šeikov šotor, odličnejši od družih, je bil spredej postavljen, malo od družih proti zapadu, in se vsikdar tako nastavlja. Arabi v Sirii dočakujejo prijatelov in neprijatelov iz zapadne strani. Glavna dolžnost šeikova je, one sprejemati in gostiti, te pa odbijati. Po navadi mora gost ostati pri šotoru prvega Beduina, do kterega pride; zato poglavar stavi svoj šotor spredej in od one strani, odkodar tujci dohajajo.

Stopimo tedaj s konj, in ustopimo se pod šotor staršina tega plemena; al on je bil tadaj v Damasku, in pričakovali so ga še le čez dva tedna nazaj. Ta čas ga je namestoval njegov brat Mezid.

Pridši k nam pokliče nas noter, rekoč: „Pridite v moj šotor, vas bom pogostoval“. Kakor stopimo noter, precej nas posluži s kavo, in da si ravno smo lastne lule imeli, nam vendar Mezid svoje dá, in on je pihal iz naših. In od tega časa smo bili sveti njegovi gosti. Arabin, kadar kavo popije, pije tobak in okusi kruha in soli s ptujcem pod svojim šotorom; otdaj ga bo branil do poslednje kaplje kervi.

Po obedu nas vpraša Mezid: Kdo smo, in kamo gremo?

Na to mu poda Asan-aga pismo od Madžun-bega poslano. Mezid, ki ni znal čitati, izroči pismo gomske-mu tergovcu, ki je s tovari prišel. Ta pismo glasno prečita. Za tim vzame Mezid pismo, nese ga k čelu in ustam v znamenje, da ga spoštuje, in reče: „Ne slišim pervikrat imena Madžun-bega; vem, da je on dober musulman, hraber vojniki, ter vse njegove želje častim; al pri vsem tem mu nemorem zdaj njegovega

zahtevanja spolniti. Nemorem spremiti tih mož v Tadmor (Palmiro), za to ker je naš rod v prepiru z ondašnim plemenom, ktero nas je ravno pred tremi dnevi napadlo, ter nam 300 veljblodov in 12 naj boljih konj odgnalo. V Tadmor iti, je v smert iti. Naše življenje je tako kratko, in brezumno je, še bolj ga skrajševati z brezslavno smertjo. V 16 dneh premenijo naši sovražniki mesto, in onda pojdemo, ako Bog dá. Ne davno kar je hotla neka angležka rodovina viditi one razvaline. Šeik ji dá 30 prativcev. Beduinska četa udari na-nje kakor točen oblak, in jih popolnoma opleni; šeik jim je pa mogel škodo poverniti.“

„Puščava je široka, — rečem jaz — sto potov derži v Tadmor; kaj moramo ravno memo vaših neprijatelov iti?“ Asan-aga zaverne na to, da Madžun-begu ne bo všeč, ako mu brat plemenitega njegovega tovarša Mehmeda želje ne spolni.

„Glej! nam večerje — reče Mezid, opazivši Beduina, ki na svinčenem ploščiku pečeno serno nese — zdaj se malo pokrepčajmo in potlej se znamo dalje razgovarjati.“ Sernje meso je imelo žeplen duh, okus pa kakor zajčje. Potem prineso še drugi plošček burgulja (glavne beduinske jedi). Meso jedo samo o posebno imenitnih časih svojega življenja, ali kadar hočejo ptujca pogostiti.

Vstavši od večerje je vsak brisal svoje roke ob kerpo platna, ki je zvonaj na roglji šotora visela; zove se „raffe“. Noben le nekaj bolji Beduin ne sede pod to kerpo. Za to pravijo „tvoje mesto je pod raffe-o“, kadar hočejo komu reči, da ga zaničujejo. Po večerji posedajo okoli ognja, ter se dalje razgovarjajo.

„Zjutra 22. oktobra se udá Mezid našim prošnjam, in obljubi nam prativcev dati. Gomski tergovec napiše sledeče, kar je Mezid napovedoval: „V imeni vsemo-gočnega in pravičnega Boga! Jaz Mezid, sin Selimov, brat blagorodnega šeika Mehmeda, javljam, da sem sprejel pod svoj šotor A. B. in B. Pužula, francozka potni-

ka, dovedena od Asan-aga, vodja nerednih konjikov v Sirii. Jaz se zavežujem, da pripravim oba Francoza do Tadmora in Gomsa s sedem konjiki mojega plemena. Vzel sem ju pod svoje varstvo; sedem Beduinov, in med njimi moj sin, jih bodo čuvali vsakega sovražnega napada. Naši sovražniki, naj so od Boga prokleti! odvzamejo naj pred življenje Arabov, mojih bratov, kakor življenje mojih gostov iz francozke zemlje. Hvala Allah-u, mir in molitve nad Mohamedom, njegovim prerokom!“

Tergovec prečita na glas napisano zavezo vpricho vojnikov, in Mezid vtisne na to svoj pečat. Tudi mi smo pismeno poterdili, da nas je Asan-aga zdrave oddal v roke Mezida, šekovega brata. Beduinom, ki so odločeni bili, da bi nas spremili, obljubimo 450 piastrov. Asan-aga s svojim društvom se verne, bogato obdaran, nazaj v Goms.

Novi naši prativci so bili oboroženi s samokresi, krivimi sabljami in kopji, ki so imele na koncu nojevo perje — znamenje smerti. Radoval sem se, ogledovaje krasne njihove konje. Na vratu prelepih tih žival so za obrambo urokov viseli veprovi (merjascovi) zobje in kožne mošnjice s popirjem, na katerem je celo njihovo rodoslovje bilo popisano. Znano je, kako Arabi svoje konje ljubijo; njihovo rodoslovje bolje znajo, kakor rodoslovje svojih prednikov. Od naših prativcev je samo eden na žrebcu jezdil, vsi drugi so jezdili na kobilah. Arab za to kobilo bolj čišla, ker ne rezgeta (važna lastnost pri ponočnih hodih), ker je mirnija, in v nuji utolažuje z mlekom glad in žejo svojega gospodarja.

Po štiri-urnem hođu se prikaže pred nami 6 konjikov, ki so ravno proti nam jezdili. „Vidite sovražnike! zakličejo naši prativci — ostanite tu, ne koraka dalje, mi jim gremo naprot, in kmali se vernemo.“ V tem udarijo z vpitjem, kakor vihar, sovragom naprot. V migljeji so zginili nam spred oči. Jaz in moj tovarš sva se namenila, deržeč v rokah nabasane samokrese,

vsakega sprejeti, ki bi naju napadel. Ne mine ura, in verne se eden naših Beduinov, ki nama pové, da so razbojniki pregnani, ali da so nam enega tovarša s konjem vred urobili, in da je Ahmet ranjen v desni bok. „Kadar je tako, ne pojdemo mar v Tadmor?“ — rečem jaz Beduinu. „Mezid se vam je zaklel — odgovori on — in vi bodete v Tadmoru, ako bi mi vsi do enega poginiti imeli. Hitimo k našim, oni nas tamo-le pod hribom čakajo.“

Pridemo na rečeno mesto, al najdemo samo štiri naših prativcev. Pri njih je sedel Ahmet klavern, kakor bi hude bolečine terpel. Jaz želim rano viditi; pa le malo jo odkrije. Rana je bila stara, in brez kervi. Tada j sem vidil, da je vse to le sleparija in zvijača, da bi nam piastrov izmamili. In res; ko začnem Ahmetovo rano pregledovati, mi reče eden Beduinov: „Kobila, ki so nam jo razbojniki odpeljali, izbaja iz najžlahnejšega plemena; njene noge so tanje od gazelinih, in skok beržji od same smerti. Ta divna kobila ceni med brati 5000 frankov; in ti velikodušni mladi Francoz ne boš zahteval, da bi mi toliko škode terpeli.“ „O tem se bomo v Gomsu pogovorili“ — rečem jaz — konja zasedaje, „zdaj hitro, da pridemo v Tadmor.“ Oni šesteri, ki so nas napadli, bili so od Mezida poslani. Sram jih je bilo očitno nas oropati, ker so svoje življenje zastavili bili, varno naju provesti; toraj so si zmislili to sleparstvo, da bi nama dnarjev izvabili. In ravno ti ljudje, ki so sposobni za takošno malopridnost, mislili bi se razžaljene, ako bi jim človek za jedilo, katero od njih dobi, plačila ponudil. Takega značaja so pustinski Arabi: zmes blagorodja in razbojništva. Z gerdimi strastmi so zjedinjene v Beduinu tudi take čednosti, zavolj katerih očake Abrahama in Jakoba občudujemo. Potikajoči se Arab oropa potnika na cesti, in pozneje ga sprejme pod svoj šotor v imenu pravičnega in milostivega Boga.

Na potu ugledamo nad seboj dva jastroba, in v njih krempeljih dve žalostno cvileče tičici. Ena sirotica se otme iz krempljev, al jastrob se zaleti za njo, kakor besen; in mahoma jo razterga, da se je memo nas perje posulo. Ustrelim na-nj, al zerno ga ni bilo doletelo. „Ali si vidil po selih in mestih Sirije — reče eden prativcev — kako love egiptovski vojaki za vojaščino? Oni se zaletujejo ravno tako na mirne seljane, kakor jastrob na tico. Al nesrečni Sirjani ne morejo z Ibrahimovimi vojaki tako ravnati, kakor si ti zdaj z jastrobom.“ Tako misli Beduin o vladi egiptovskega paša.

Skozi peskovito pustinjo ni nikjer ceste. Sami Beduini morejo tod potovati, ravnaje se po sledu ljudi in veljblodov. Tudi naši vodniki so velikrat na zemljo pogledovali; in iz sledu ugibali, je li so prijатели ali sovražniki tod prošli; je li so blizo ali daleč. Prečudno je, kako more Beduin v takem primerljeji, samo pesek razgledovaje, vse tako dobro vediti. On vam pové, je li sled njegovega soplemenika ali koga družega; pogledavši globino stopinj pové, je li s plenom prošel, ali prazen; en sam pogled v pesek mu pokaže, ali so tisti dan, ali pred dvema ali tremi prošli; razstanek stopinj mu kaže, je li truden potnik, in more li ga dohiteti.

Okoli štirih najdemo sled bližnjih prebivališč. Naši prativci udarijo ravno v nasprotno stran. „Ta sled“, rečem jaz, se mi zdi nov. Zakaj ne gremo za njim?“ „Pleme, ki je tu stanovalo, mi odgovoré, ni daleč od tod; ali bolje je pod milim nebom noč prebiti, kakor pri njem nočišča iskati. To je šamarsko pleme. Bog ne daj, v njih roke pasti.“ Na večer opazimo v daljini silne ognje, svetleče se skozi temo. Prativci jamejo radosti kričati; to je bilo prijateljsko pleme šeika Fariha. Ko dojdemo, pridemo precej v stan poglavarja, šestdesetletnega starca. V lice je bil lep in resen. „Ti tujci so naši gosti“ — mu reče Ahmet — „mi smo z njimi kruh in sol jeli, na domu mojega očeta.“ „Mir vam!“ — reče na

to Farah. Moj stan je za vas mirno in varno pribežališče. Donesó nam potem burljuga in pol pečenega jagnjeta. Tu sem pervikrat pil deževnico, zajeto iz rupe, kakoršne Arabi vsred puščave napravljajo. Vroči solnčni žarki padajo celo leto na to vodo, in Arabi jo nosijo v nečistih svojih mehovih. Sredi šotora so zagnetili ogenj iz živinskega blata, okoli kterega je posedalo blizo trideset Beduinov različne velikosti. Čez njihove glave so raztezale kamele dolge svoje vratove. Skupščina je bila tiha in resna; samo včasih se je razlegalo gromovito: Allah!

„Arabi mnogokrat spominjajo sveto in veliko ime Gospodovo „(Allah-a)“ — rečem jaz tolmaču — „rad bi vedel, kaj mislijo prebivavci puščave o najvišjem bitji.“ — Farah, sedé pokraj mene, vpraša tolmača, kaj sem rekel; on mu zvesto moje besede potolmači. — „Jaz vem, da je Bog“, začne Farah s slovesnim glasom, „kakor vem, ali je človek po poti šel ali žival, kadar sled na pesku vidim. Zemlja z gorami, z rekami, z nebrojnimi, na njej živečimi stvarmi; rastje, ki jih hrani; izmena noči z dnevom; premena časov in vetrov, in brez čisla družih čudežev vse to jasno oznanuje človeku, ki veruje, bitje vsemogočnega Boga. Ob časih neznanja so se klanjali Arabi solncu, luni in zvezdam, zato ker jih je prirojena čut k obožavanju tih sjajnih svetil vlekla. Oni so se tadaj klanjali stvarem, neznajoči stvarnika. Mohamed, naš prerok, nas je naučil, kdo je Bog, veliki stvarnik vsega sveta.“ „Prekrasen je tvoj dokaz bitja Božjega“ — rečem jaz Farahu — „ali dopusti, častiti šeik, da tudi jaz kaj pregovorim o Bogu, z besedami preroka, ki je živel v Jeruzalemu: Bog je z desnico svojo globočino morja izmeril, in jo razprostranil. On je nebesa obesél, in vzderžal nebo na treh perstih; on je dal ravnovesje goram. Pred njim so vsi narodi na zemlji kapljica vode v bakrenem kotlu; ostrovi so pred njim le prašek. Liban s svojimi gorami ni dovolj za njegov darilnik, in vse živali na zemlji za-nj niso pristojin dar. Nebo je

prestol njegov in zemlja podnožje. On je nebo utverdil kakor šotor, zavoljo ljudi. On milostivo gleda na znanje modrih in na pravico zemskih sodnikov.“

Takošen izraz Boga je osupnil vse. Vsi so v čudu pogledovali eden drugjega. Naposled se vzdigne eden in reče: „Kristjani niso deleč od prave vere, če še več tako krasnega vedo!“

14.

Božja modrost v natvori.

Po sv. Auguštinu spisal Jeriša.

Kako se sveti nebo proti jutru! Derhteči žarki ustajajo iz morja in živeji in živeji prihajajo. Celo nebo se v rudečo zarjo zavija. Kmali bo solnce vzišlo, odpo-divši ponočni mrak. Glej, že se prikazuje! Polagoma vzdviga svoje veselo lice čez valove in celo zerkalino napolnuje s svojo svetlobo. Lahno igra vetrič z gibkim slapovjem, in sleden valček miglja v njegovem blesku. O kako neizmerno in brezmejno se vidi morje! Slabemu očesu se zdi, da se s širnim obnebjem strinja, in karde-lo zvezd, s katerimi je obnebje obsejano, je podoba, ki vsaki dan iz morja vstaja in se po dokončanem tiru nazaj potaplja v mokro lono vodá. Visočansk vid! Stvarnik, spoznavam Tvojo nevidno roko in poln svetega strahu padam na tla ter molim Tvoje veličastvo. Ves-mir (vesoljni svet) je velika knjiga, odperta v podučevanje Tvojih umnih stvari. Pa top človek ali ne gleda va-njo, ali, če se že kdaj po njej ozre, mu je malo mar poduk, ki iz njenih listov veje.

Posvetni modrijan! trudiš se s preiskovanjem natvo-re in poznaš skrivno moč, ki morje giblje o pritoku in odtoku. Veš, zakaj ocean zdaj besno rujove in moti pokoj svojih nemih bivateljev, zdaj v rahli in mirni tihoti spava. Poznaš mnogoverstne zdravne moči rastlin in plodovja. Veš, kje Eufkrat in Tigrid izvirata, kako se v krilu pečin zemlje tlak uterjuje, in v globinah

morja biseri postajajo; znano ti je, zakaj vodati Nil podeljuje deželi Egipčanov ono plodnost, katero mu nebo, tako skopo z dežjem, odreka. Pregledovaje širo polje svojega znanja, si v njem sam sebi dopadaš, se napihuješ in v sercu poln ošabnih misel zastran svojih zakladov govoriš sam pri sebi: „Modrost je moja; z njo se dvigam čez druge ljudi; z njo gospodujem čez neizmerno kraljestvo natvore“. Oholi červ! Samega sebe delaš malika, komur se poklanjas, ne pozna je v svoji slepoti Njega, pred katerim bi imel kolena pripogovati. Vzlezi k modrosti ter sleci prazno oholost, vzdigni se k Vsemogočnemu, in klanjaje se položi k Njegovim nogam svojo vednost, ki je le kapljica Njegove neizmerne modrosti, ki vesmirni svet obsega. Ti pa, ki se ustiš, da toliko veš, mar tega ne veš, da vse tvoje znanje ni nič v primeri s tim, kar se imaš še učiti? Poznaš li število peska ob morji, solnčnega prahu v zrakovih, zvezd na nebu, vodnih kapljic, žarkov svetlobe? Veš li, doklej se nebo razteza? Kakošno gibalo vesmir giblje in v okroge dervi? Kje so mejniki ničesa, in kje stvarjenja? Poznaš li prostore, ki natvoro obdajajo? Poznaš vse trenutke časa? nezmerno večnost, ki strelice bežečih let v svojem lonu krije? Ah, kako ta motna svetloba otemnuje, in vsa človeška modrost zginuje pred Njim, ki je edini vsemoder! Človeška modrost se začinja in končuje s tim, da se človek neumca spozna pred neskončno Modrostjo.

Učiteljica ljudi, brez ktere se vse človeško znanje v nič razhaja, ki v tolikेरih podobah svoje deca podučuješ, in nam, ki smo zgolj oživljen prah, večne skrivnosti Najvišjega razodevaš, govori ti, neustvarjena Modrost, k mojemu sercu, ki te v ponižnosti kliče. Za me naj proroštva sveta molče in modri pozemski utihnejo — le Tvoj nebeški glas daj mi čuti. Ti ljubiš tihoto in ne mešaš svojega nebeškega glasú s pozemskim hrupom. V samoti razodevaš človeku svoje visoke sklepe. Glej, ta ura je k temu pripravna; globoka ti-

hota pokriva zemljo, in sen kuje trudne ljudi v rahle sponse. Samši Te hočem nepremično poslušati, in iskati pokoja v tvojih svetih izrekih. Ne terjam z oholo prošnjo, da mi nebesa odpreš in narediš, da ondi Tvoj glas čujem, kjer na prestolu Svojem natvori zakone daješ in prigodke vodiš. V tej zemski dolini govori k meni nevrednemu! Tukaj Tvoje dela smatrajočemu mi daj, da v njih Tvojo stvarno roko spoznam. Daj, da razumem jezik, ki ga o njih govoriš, in ko moje okopazno Tvoje dela pregleduje, naj Tvoje besede ko blažilna rosa v moje persi padajo, in suha zemlja, ki zdaj le ternje rodi, naj blage plodove čistote, pravičnosti in božjega strahu zori. Dela mojega Boga, kako ljubo in prijetno me navdajate, kako ljubeznivo mi oznanujete Njegovo skrivnosti polno veličino, ko On sam v nedohodni svitlobi prebiva! Kako se moje serce od zemlje dviguje, ko pazim na vas! —

Ni le temu vtisnjeno znamenje večne Modrosti, kar se nam veliko dozdeva; ona blišči v enaki meri na najnižjih stvareh, in če jo človek v blesku solnca natančneje vidi, ko v žižčevem telesu, ona zavolj tega ni manj velika; — le oko prekratko vidi.

Kdor koli se rad čudi nad njo, naj pride; poda naj se na travnik. Tukaj vidiš po vsakdanji misli zgolj navadne stvari, nizke zeline, ki jih vsaki dan z nogami teptaš in zaničljivo živini pokladaš. In vendar, ako nisi slep, koliko snove ti ponujajo, da se ne moreš prečuditi nad njimi! Glej, krog in krog se zibljejo tisučere rastline. Vse serčejo moč svojega življenja iz iste zemlje, in slednja vendar ima svojo lastno podobo, svoj posebni duh, svojo lastno moč; slednja rodi svoje lastno seme, da krog sebe enake mlade rastlinice razširja. Kar je brezokusna vlaga in mertvo blato, se tukaj po skrivni umetnosti v stotere podobe premenjuje. Vidiš med njimi docela različne korenine, stebila, peresa, cvetke in plodove, in nahajaš popolno različnost med njimi, kar se tiče podobe, barve, duha in slaja. Kdo more opaziti

vse njihove lastnosti! In vendar so vse le stvari ene matere. Ista zemlja jih rodi, nosi in hrani in izreja. Pri toliki mnogoverstnosti pa, glej! kako sleherna rastlinica svoji naravi zvesta ostane in nikdar svojih mej ne prestopa; ne ena ne vzame cvetja druge na se, ne oblači njenega perja, ne okinčuje se s tujim plodom. Dasiravno brez uma, sledé vendar vse zakon, ki jih je eno od druge razločil od prvega trenutka, ko so se iz ničesa porodile.

Kje je tedaj brezumec, ki se prederzne, slepo natvoro in naključje čez Božji prestol povzdigovati? Pogledj krog sebe in vidi, kako sta zvezana vzrok in učinek, sredstvo in konec, kako se vse bitja ene verste po istem zakonu ravnajo. Glej in čudi se nad visokim umom, ki vse vodi in obsega. On je izmislil osnovo sveta, On jo je utelesil, po njej ter jo vodi in vreduje po prvem zmislu.

Ti imaš človeka za umno bitje, ker vé zjedinjati sredstva, ki h koncu peljejo. Ti ga imaš za umnega, ker vidiš, kako previdno seje, kjer hoče žeti; kako stalo polaga, kjer hoče steber postaviti, in kako steber ondi postavlja, kjer streha podpornje potrebuje. In ti nočeš verjeti, da je nad vse visok, edin, občen, neskončen, večni Um veliki lanec uzrokov in učinkov spletel, ki v neizmernem obsegu vse v eno sklepa in vesmirni svet vkupaj derži? In ti se brezumno prederzuješ, natvoro stvarnico imenovati? Kolika blodnja! On, ki je oko naredil, ustvaril je tudi svitlobo in barvo, in svitloba in barva imate po naredbi najvišjega Duha isti namen z očesom. On, ki je ljudem potrebo hrane vsadil, je ustvaril tudi njim priležne rastline, in zemlja, ki jih rodi, in solnce, ki jih greje, in dež, ki jih redi, Njegovo delo so, in služijo k pospešenju njih dozora. Kdo nareja, da nas svitlo solnce okrožuje in s svojimi blažilnimi žarki vse oživljuje? Kdo umérja njegovo vročino, da ljudi ne pogublja, tim več okrepljuje? Je li morda slepa natvora, ki slabotno življenje mladičkov z nežno skerbjo starih ohranja in varuje? Kdo čuje glas meketajočega jančka ter mu pripeljava mater, da ga doji?

Kdo pokazuje levo plen v divjoti ter ga s plenom sopet nazaj vodi v berlog njegovih mladičev? Kdo uči vrana svoje bivališče premenjati? Kdo vabi lastovico v topleje kraje, kadar se huda zima približuje, in kdo ji kaže pot čez slapovje morjá? Če je slepa natvora, slepo naključje vesmir naredilo, kdo ohranjuje nju delo? in varuje, da ne razpade? Kdo veli, da solnce hodi vedno po isti poti, katero mu je že od vsega začetka odkazana? Kdo nareja, da se planeti v svojem krogotoku drug druga ne overajo, da ne zadevajo v zvezde stalnice, da se zemlja ne sosuje, da se ravnomerna menja letnih časov ne preverne, da se noč in dan ne zmeta? Kdo varuje, da slepo naključje kaj takega vnovo ne proizvodi, kar je po brezbožnikovih mislih prej že proizvelo, da slepa natvora vsaki dan svojih del ne umnožava, da ne vidimo s slednim mladim dnevom novih solnc iz ničesa vstajati in plavati čez nas, — da ne pokrivajo zemlje nove rastlinske plemena, ne polnijo gojzdov novi rodovi živali, neznanih predpotopnemu svetu, — da se ne rodé kače, ptiči in ribe, kakoršnih še pred nikdo vidil ni?

Pa verniva se na travnik. Nebrojna truma krilatih červičev pokriva vse in ferfotljá od cvetlice do cvetlice, igraje in zibaje se v blagovonjih sapicah. Ktera umetnost je tim červičkom njihove krilica podelila? Kdo jih je učil, kako je berzo razpenjati in zibati se na njih, zdaj se vzdvigniti kviško, zdaj sopet spustiti se vniz in ravnati svoj lét zdaj tjekaj, zdaj semkaj? Večna Modrost, stvarna Modrost! kdo bi Te tukaj ne spoznaval?

Ali čuj! sladka harmonija doni po gojzdu. Poznam ljubko petje nedolžnih bivavcev v germovju. Kolikero glasov! Vsaka rodovina ima svoj vlastni jezik, vsako pleme svojo vlastno melodijo. Oni znajo umetnost, sapa na se deržati, in glasove zmečevati in stanševati — naj višja Modrost je njih učiteljca, njih vod-

nica. Slepo se ravnjajo po nagibu, ki jim ga je Stvarnik dal.

Glej, tu prihajajo iz germovja na cvetno livado. Ta letí tód, ta ondód. Ta nese v svojem kljunčku travno bilko, ona žižca. Kako so marljive, ljubke živalice! Kako pridne in resne! Te si gnjezdica delajo, one preskerbljujejo s hrano nežne mladičke. O ti večna Modrost, kdo bi se ti prečudil!

Ali čuj! Kakovo klikanje in vreščanje, kakov šum in nepokoj! Ah, to ni več petje veselja, to so glasi strahú in bolečine. Kakošna nagla prememba! Vsi ubogi ptički bežé! kakor hitro morejo. Kaj to pomeni? Ah! glej kregulja v višavi. V dolzih krogih se vertí nad germovjem in pretí zdaj zdaj se spustiti na plen svoj. Tropic manjših ptičev se zbira krog grabežljiveca z neprestanim vreščanjem. Ne vem, ali ga bolj dražijo ali odganjajo; ne vem prav, ali to plašno obletávanje in britko vreščanje bojazen ali pogum zaznamuje. Uboge živalice! Ste znabiti očetje ali matere, in vas je skerb vaših nežnih mladičev? Tudi vi mar čutite okrotne nagnjenja ljubezni, strahú? Bivajo li tudi v vaših nedolžnih persih sladki občutki veselja, združenja, nežnosti staršev? Gledaje, kako se varujete in branite proti grabežljivi roki, ki vam je mlade ukrala, sim opazil, kako plašno krog gnjezda ferfotljate, ki je v nevarnosti, kako ste zibaje se med bojaznijo in pogumom zdaj se na grabežnika zaganjale, zdaj se udaljevale milo večé. Vidil sem, kako ste se na jagmo vabile in tropoma letale tjekaj, kjer je kdo zmed vaših umorjen ali ranjen umiraje na tleh ležal; kako ste ljubljenčka obletovale in se ga s krilci dotikovale, ko se je vaše milo večanje po okolici razlegalo. Hočete li prijatlu pomagati? Ste li druge na pomoč prizivale? Pozna tudi vaše malo serčice usmiljenje? Ali kregulj že odhaja. Večna Modrost, kaj motiš s timi okrotnimi grabežniki tako nedolžno veseljice, kaj strah in trepet razsipaš med te mirne pevce germovja? Da bi vendar kregulje, sokole, orle, skopce! — Pa kaj

govorim, brezumec jaz? Molči, slepi človek, ter ne raziskuj, kar ti je previsoko. Uzrok stvari je skrit in zaklenjen v persih Njegovih, ki jih je iz ničesa pozval in vredil. Kdo se sme prederzniti, od Vsemogočnega terjati odgovor o tem? Naj ti bo dosti, da veš, da vsikdar neskončna pravičnost in dobrota Njegove sklepe vodite. Ti v občutju ničnosti svoje moli brez prestanka te vsikdar pravične in svete sklepe!

Dokler človek na tej nizki zemlji domuje, je še daleč od dežele svitlobe. Nahaja se tukaj v temni deželi, vidi le en žarek večne Modrosti, ki mu pot kaže tjakaj, kjer jo bo v polnem blesku gledal. Dovòlj, roman, ako za pot veš ter hodiš po njej. Do večnega cila pridši boš gledal!

Pa skopci in kregulji so ti zoperni, ne moreš jih terpeti? Varuj se tedaj, da sam ne bodeš njih eden. Grabežljive ptice slušajo nedolžni natvorni nagib. Orli in sokoli v človeški podobi, ki so vsled hudobije to, kar so, zaslužujejo stud in kazen. Ostri Spartanec je svoji deci zmernost priporočal z ostudno podobo nasprotne zlobe, predočevavši jim svoje pijane robove. Božja Modrost ti pa veliko šolo čednosti predočuje v tvojih robovih. Kaže ti na živalih, čez ktere ti je gospodstvo podelila, razločno podobo čednosti, s katerimi se krasi, in hudobij, katerih se varuj. Vidiš, kako se ta po blatu valja in se nevoljno od nje obračaš. Glej podobo; spominjaj se, da veliko nevredneje človek ravna, valjaje se po blatu nizkega poželjenja. In vendar je njegov duh ustvarjen, da bi se k Bogu povzdvigal. Gladen volk napade tvojo čedo; lisica se skrivaj v tvoje stanovališče splazi, da bi kaj ugrabila. Ne huduj se! To so le podobe hudobnikov. Grabežljivi volk, vražja lisica je človek, ki z žgolj silo ali zvijačno svojemu sobratu škodo dela ali ga zalezuje. Varuj se, da strašna hudobija na te ne pade. Vrana te nadleguje s svojim zopernim krokanjem. Uči se iz tega, svoj jezik berzdati, ki je orodje brezuma. Glej ondi pohlevno jagnjiče in uči se od njega pohlevnosti; snažna golobica

naj te nedolžnosti uči; psiček pa, ki se hvaležno svojemu gospodu prilizuje, hvaležnosti! Večni Bog! v kakovih majhnih stvaricah nam predočuješ visočanske predmete, visoke čednosti! Kdo bo pred velikim zakonodavcem svoje hude delo zagovarjal! Celó Njegove nam podložne stvari nas uče tega, kar On prepoveduje ali zapovedava. Pes sramoti nehvaležneža; pes nas uči hvaležnosti in ljubezni do našega Stvarnika. Človek, zarúdi! Si li ti svojemu Bogu tako zvest, ko ta žival njemu, ki jo hrani? Ti mermraš in se jeziš, ako te tvoj ljubeznivi gospod pokori, da bi tvoje smertne rane ozdravil. Pes liže roko, ki ga tepe, in pod šibo gospoda se ponižno vleže k njegovim nogam. Glej ga, berzdaj svoj Boga proklinjajoči jezik in nesvete želje svojega spridenega serca, s čimur nebesa k maščevanju pozivaš. K mravlji, lenuh! k bučeli, zaspanec! pojdi v šolo. Celó vsred gojzdov in na poljanah blagovoli večna Modrost govoriti z nami. Srečen človek, ki povsod in vsikdar Njene besede sluša, ki so dražje od zlata in žlahnega kamnja, ter je hrani v sercu in po njih svoje življenje ravna!

Vendar, v germovje se je sopet ljubi pokoj vernil. Podajva se tjakaj, da bliže pozorujeva snovanje, gibanje in delanje njegovih pevcev! Stopiva čez potok. Krasen vid! Glej, vse migljá od rib. Kako bodre in gibke! Po bliskovo švigajo in derkajo po vodi sem in tje, da z berzím gibanjem kratkovidno oko gledavca mamijo. Kdo jih je naučil take berzosti? Kdo jih s tako gibkimi vesli previdil? Kako morejo živeti v življu, v katerem bi se slednja druga žival zadušila? Kdo jim živež preskerbljuje? Večna Modrost, kateri se ni prečuditi! povsod Te vidim, povsod te nahajam. Ubogi pastirček, ki neprestano svojo čredo paseš in svoje jagnjica pitaš; prosti selján, ki komaj kaj družega poznaš, ko svoje polje in travnik in svojo nizko kočó, ne zavidaj visoki modrosti učenega, ki te ošabno prezira. Da najdeš Njega, ki ga ponižno in pobožno moliš, ti ni treba, kakor učenemu, da noči v trudapolnih ukih prečuješ, ne da ga spremljaš v zamotanih računih, premérit

poti planetov, določiti čas njih krogoteka in preročiti mraknjenja njihove. V tvoji nizki okolici ti Njegova Modrost naproti prihaja. Kamor koli se ozreš, povsod jo nahajaš. Ona ti je vedno na strani, kliče noč in dan, in se ti hoče razodeti in peljati te k blaženstvu.

Ali stopiva v germovje. Poglejva stanišča gojzdnih pevcev. Ondi sedi ptica še na jajčicah; tukaj so nežni ptički. O kako lepo so njih postljice napravljene! Od zvonaj so najpred opletene s terdnimi bilkami, na to prihajajo voljnejše nitke suhih zelin, in na to perje in lasje, slednjič mehka volna, od dreves nabrana in namenjena za te nage in nebogljene stvarice. Kdo vendar tim malim umetnikom snovo prikazuje, ki se takim gnjezdicem priklada? Kdo jih uči mere in oblike? Kdo jim orodje daje za njihove male stavbice? In vendar, s kako umetnostjo jih vedó izpeljati in uterditi! Ta stavlja na tla in skriva svoje gnjezdice v gosto travo, oni je raji v votle drevesa nareja, in tretji je bo med zapletene veje obesil. Kdo jim čas odločuje, kedaj naj začno, da bode gnjezdo gotovo, kadar svoje jajčica izležejo? Vsako pleme si svoje stanovališče drugače sestavlja. Ima li zakona, ki vsacemu plemenu lastno obliko predpisuje? Vsako pleme je različne podobe, ima svoje posebno oblačilo in vlasten čutek. Ali glej, tu le prihaja nežna matica, svoje mlade pitat! Nedolžna stvarica! Kdo te je umetnosti učil, mladino vzgajati? Varuj se, uboga stvarica, stoterih in stoterih jedí, ki ti je gojzd in travnik ponujata; komaj boš dvoje njih dobila, da niste strup za te in za ljube tvojce. Varuj se, da se s hrano ne zapozniš — mladički bi znali lakote poginiti. Pokrivaj jih s svojim voljnim perjem; zakaj, še so slabotni; ponočna rosa bi jih umoriti znala. — O mene ne umca; kaj je to meni mar! Nekdo je že prej za vse to poskerbel. Vse to jim je modra roka Stvarnikova neizbrisljivo vtisnila. Vse pozna Njegov glas, ki je sam vse reči ustvaril. Ta glas podučuje brezumne stvari in njega vsikdar poslušajo. Oj kako vriskajo

hrano ugledavši! Kako se vsi po koncu stavijo in male kljunčike odpirajo! Kako ljubo jim matka hrano podaja! Ljubka živalica! Kako razumna je, kako pazna, in zvesta svojej dolžnosti! Neskončna modrost, kako izverstno podučuješ te stvarice svoje! Kaj ne podučuješ tudi človeka tako?

Ah! vzdihajmo čez našo spridenost, ne proklinjajmo pa nebes za to! Božja Modrost, ki štirinogatim živalim ni perutnic podelila, ni ribam ne perja, ki vse po njegovi naravi vodi, vodi tudi človeka na njemu primeren način. Nje blagi dar, um in prosta volja, nas zvišujeta čez druge stvari. Naše predstvo je v čednosti; in da ima naše djanje vrednost, ne sme iz sile izvirati. Torej Bog v stoternih podobah k nam govori in nas podučuje; toda ne sili nas s slepim nagibom, kakor brezumno živino. On nas vabi k vsemu, kar je pravično in pošteno; vendar pa nam vsikdar vse na prosto voljo pušča. Če pa človek brezskerbno svoje ušesa zapira ljubeznivemu glasu, če leno zaostaja, če oporno in terdovratno po poti pregrehe hodi, kdo je tega kriv? Nebo, zemlja in vesmirni svet pričujejo ljubeznivo skerbno Gospoda, s katero nas k sebi vabi. Večna Modrost, govorivši k nam po natori in stoterih onih glasovih, ki so nam označevali Nje sveto voljo, se ni mar sama večlovečila, da bi nas vse združila in vpeljala v večno zveličanje? Ali nas ni sama poti učila, ki tjekaj pelje? Ni li pred nami hodila ko vodnica? Do te ure so nam Njeni nauki ostali. Tudi je zvesto učitelico na ti zemlji postavila v ohrambo svojih zveličavnih naukov. Tudi zdaj še vidimo sled, ki ga nam je zaznamovala. Tukaj so za vselej položeni ključi nebeškega kraljestva v naše blaženstvo. Tukaj nam je tudi zdravne vire odperla, iz katerih naj zajemamo, da se okrepčamo na poti svojega življenja; tukaj nam je zdravilo zapustila za vsaktero zlo; tukaj nam je podarila obed neumerlosti. Brezumni človek! obtožuj se samega sebe svojega brezumstva. Ne le, da te neskončna Modrost uči, oskerbljuje in oživlja, — ona sama celo se ti v hrano daje, da te vsega v sebe vpodobi.

15.

Orjaška igrača.

Po Chamisonu Koseski.

Nidek je grad v Alzacji pravlici dobro znan,
Višava, kjer je grad bil orjaški neki dan,
Zidovje vse poderto, in gol in pust je kraj;
Ki praša po orjaci, jih več ne najde zdaj.

Enkrat iz grada pride orjaška deklica,
Igraje se spreha, brez pesterne je bla; *de-winter*
Polagoma po hribu v dolino se spusti,
Ogledati je željna: kaj doli se godi.

Z nekoliko koraki preteče gojzd in log
In proti Aslam urno v človeški pride krog,
Tam sela, mesta, njive, poljan nebrojni cvet,
So bili njenem vidu neznano čuden svet.

Ko zdaj oči pobesi, razloči vse do tal,
Opazi ondi kmeta, ki pridno je oral;
Ta mala stvar ^{goma} gomazi tak čudno semtertje,
Tak svitlo v solncu čertalo plužno bliska se. *2000-220*

„Ojoj, igrača zala! domu jo nesem koj.“ —
Izreče poklekaje, razgerne robec svoj,
In kupoma pomete v ohrambo rutnih gub,
Kar se pred-njo gibalo, in stisne vogle skup. *de-foto*

Veselo spet skakaje — otrok je tak, se ve, —
V grašino gor po hribu iskat očeta gre.
„Moj oče, ljubi oče, igračico imam,
Tak lepe še na naših višavah ne poznam!“

Pijóč prehladno vince pri mizi starc sedi,
Prijazno hčerko gleda in tako govori:
„Bereljivo stvar prinosiš, in nepokojno zlo,
Ti plešeš od veselja, pokaži, kaj je to?“ *de-foto*

Zdaj ona razgernivši kernir pazljiva vsa,
Postavi v rajdo kmeta, drevo in vola dva;
Kjer, kakor gre po redu, na mizi vse stoji,
Berluzga v roke pridno, in skače radosti.

Temnečega obraza pa glavo ziblje star' :
„Lepo si naredila! Je to igrača mar?
Kjer si ratarja vzela, tje nesi ga nazaj,
Kaj pade ti na misel? Igrača kmet! aj, aj!“

„In urno brez mermranja dopolni, kar sem djal!
Če kmeta bi ne bilo, kdo kruha bi ti dal?
Orjaško steblo raste iz kmečkih korenin,
Kmet ni igrača za te! — To bodi ti spomin!“

Nidek je grad v Alzacji pravlici dobro znan,
Višava, kjer je grad bil orjaški neki dan,
Zidevje vse poderto, in gol in pust je kraj;
Ki praša po orjaci, jih več ne najda zdaj.

16.

Ogledalo za življenje mladini.

Spisal M. Slomšek.

Kakor za polžem smerkova steza — za razuzdanim
človekom pohujšanje gré.

Kdor si hišo na krivico stavi, on si svojo srečo
davi; krivično blago dobro storilo ne bo.

Drevje, ktero se preveč košati, malo sadja ali pa
nič ne zarodi. Tudi mladini se tako godi, ki se baha
in bogato obnaša, le malo ima in malo velja.

Kdor molči, kedar se sv. vera in sv. reči zaniču-
jejo, on pusti razbojnikom hišo podkopavati; hiša se bo
naglo poderla in tudi njega podsula. Kdor molči, hu-
dobne jezike redi.

Kdor prerad obeta, zaupanje družih od hiše pometa,
in po navadi mož beseda ni. Premisli poprej ko oblju-
biš, ali boš storiti kos, da zaupanja ne zgubiš. Na
kogar se lahko zanašamo, tega tudi obrajtamo. Kdor
veliko obljubi, pa malo stori, je figamož.

Kdor si v mladosti hudega skusi, on si v starosti
po navadi dobrega vžije; kdor ni nič hudega vžil, tudi

dobrega spoznal ne bo. Neprenehoma na zemlji nebés imeti ne moremo.

Kdor slabe nauke daja, on strup prodaja; kdor pa sv. vero kazí, on morí, in je naj grozovitneji ubijavec.

Ako več beremo, kakor razumemo, lahko znorimo. Ako več snemo, kakor spovžijemo, hitro zbolimo. Če več obljubimo, kakor dopolnimo, svoje poštenje zgubimo. Ako več začnemo, kakor izgotovimo, se nam smejaajo. Ako več govorimo, kakor premislimo, lahko nas v besedi dobijo. Kedar več terjamo, kakor pravice imamo, tožbe in pravde naredimo. Kdor si nesrečno smert pripravlja, on je naj vekši bedak in siromak.

17.

Serežani.

Ob suhi turški meji varujejo avstrijansko zemljo turških in domačih razbojnikov in roparjev Serežani, ter so ko redarstvo ali policija unih krajev. Njih poveljnik je vselej kordonski načelnik, majór ali kapitán, ki ima v pomoč enega pobočnika. Verh tega imajo svoje harambaše (stražmojstre), bimbaše (desetnike) in podbaše. Njih staje so pri slujinskem, ogulinskem, otočanskem, liškem, prvem in drugem bánskem polku; in njih število je razločno po kordonski prostornosti, kterih slehernega mora kteri zadévnih polkov oskerbovati.

Med Serežane se ne sprejéma kdor bodi in kakoršen si bodi človek; zbirajo se k njim naj verlejši in naj poštenejši iz celega polka, zlasti izmed strelcov, ljudje namreč, ki svoj živi dan niso nikoli bili kaznovani. Ako Serežan tudi v mali reči zagreši, ga berž iz službe odpravijo in nevrednega razglasijo. Podverženi so vojni postavi, in morajo priseči, kakor drugi vojaki. Prosti Serežani ne dobivajo plačila, le samo bašem se plača daje. Namesto tega so pa prosti Serežani tlake osvojeni in smejo vsaki po 15 prešičev pasti po cesarskih gojzdih. Memo tega o delenju naglavnice in o telnine (taglie) s svojimi

baši délež imajo. Naj serčniši zmed njih dobivajo pri posebnih primérih v počislanje sreberne ali pa zlate svetinje s plačo vred, nekterikrat pa v odmenjo nekoliko cekinov.

Njih posebna in čudna obleka je močno podobna bosenskemu kraju. Pleča jim sploh rudeča kabanica ogrinja; z njenim rogljem si glavo zakrivajo, kadar deži ali veter piha. Znad ustnic jim sterčijo goste berke; na glavi nosijo rudeč fes (kapico) z zlatim ali srebernim čopom; samo harambaša ima zelenega z nekakim zelenim obšivom. Nekterikrat je fes brez vsacega lišpa. Mnogi imajo dolamo ali kožuh, z lisičino ali jagnjetino podložen; kateri so bogatejši, ga s srebernimi motozi preprežejo, in si tegnejo sreberne iglice. Vrat in persi so jim večí del prosti, rokave ima vsak pisano pletene. Pod dolamo nosi Serežan zelen ali pa rudeč napersnik, ktereга tudi z motozi in iglami olišpuje. Višnjevi ali zeleni svitici (čakšire) rahlo visé pa stegnih, zdolej pa so obvezani in v opanke zviti; zgorej so močno široki. Poleti nosijo tesne ogerske čakšire, in čez nje tanko, dolgo srajco. Opasujejo se z majhnim pasom, ki je iz kože ali iz platna in z rumenimi iglicami ozaljšan; na njem visi rog in hranka za smodnik in svinčénke. Čez mali pas opasujejo drugęga širocega, in za tém stavtaknjena dva samokresa in handžár, ki ga tudi žene nosijo. Kos kože na levem boku prišíte, nekako za pale dolge in široke, varuje oblačilo, da ga ne predergne puška, ktere skorej nikoli ne sname z rame. Puška je čisto arbanski enaka, in se imenuje serežana.

Pri graničarih samih so Serežani v toliki časti in imenitnosti, da tudi naj ubožniše hiše ne gledajo na obtežno službo, ter si prizadevajo ímeti Serežana v svojem rodu; in ako Serežan svojo službo kterikrat opravlja s konjem, tudi konja radi preživijo. Serežani krog hodijo in deželo varujejo sovražnikov ter večkrat z njimi v boj zadenejo; sicer se vadijo v jezdarenju, streljanju v tarčo itd. Smodnik in svinec dobivajo od cesarja; orožje in obleko si sami tegnejo.

18.

Nesrečni.

Spisal Fr. Prešern.

Hrast, ki vihár na tla ga zimski trešne,
Ko toplo solnce pomladanjsko seje,
Spet ozelenil sem tertje bo veje ;
Na enkrat ne zgubi moči poprešne.

Al vendar za-njga ni pomoči rešne!
Ko spet znebi se gojzd snegá odeje,
Mladik le malo, al nič več ne šteje,
Leží tam rop trohljivosti požrešne.

Tak siromák ti v brán, sovražna sreča!
Stoji, ki ga iz visokosti jasne
Na tla telebi tvoja moč gromeča;

Ak hitre ne, je smerti svest počasne,
Bolj dan na dan berli življenja sveča,
Dokler ji reje zmanjka, in — ugasne.

19.

Od pratike.

Spisal K. Robida.

Izvir in zapopadek pratike. Čas od sončnega izhoda do zahoda je prav pripraven časomer. Tega so nekdanji ljudje, kakor nekteri še zdaj, dan imenovali, in po ti meri so čas merili. Mi navadno imenujemo dan čas od poldneva, ali od polnoči do polnoči. Kadar so pa ljudje zapazili, da od nove lune do druge vedno enak čas preteče; so rajši po mescih šteli. Vendar se tudi število mescev sčasoma grozno množi, in pripravnejši je šteti od tiste dobe, kadar nam poldnevno sonce najvišej ali naj nižej stoji, do tiste, kadar bo sonce zopet naj višej ali naj nižej stalo. Zapopadek časa, ki šteje blizo 365¼ dni, in ki pri zvezdogledih spomlad pri enaki dolgosti dneva in noči prične, in do le-te prihodne dobe terpi, imenujemo

letu. Pratično leto, katero tudi $365\frac{1}{4}$ dni obsega, pa se pozimi začinja.

Razun luninega teka najdemo v pratiki tudi tedne in imena posameznih dni tedna. Dolgost mesecev in dni je razna: dolgost mesecev je že od starih časov tako vpeljana; dolgost dni se po sončnem izhodu in zahodu ravna, in je pri nas pozimi naj manjša, poleti naj večja. Pervi dan tedna se nedelja imenuje, in nam je praznik v spomin človeškega odrešenja po Jezusu. Drugi prazniki leta ali na nedeljo ali na drugi dan tedna zadevajo. V naši pratiki se tudi nahajajo zapovedani posti, premembe lune, mraknjenje solnca in lune, znamenja neba in vremena. Kar vremena tiče, je treba opomniti, da noben človek do zdaj ne ve napovedati ga, ne za teden, veliko manj za leto. Pratikarji se sami smejaajo, ker ljudje toliko na nje deržijo, in jim tako umnost primerjajo. V nekterih pratikah je celo zapisano, ktera pomična zvezda v letu vladuje, in bedaki pripisujejo ti zvezdi mnogotero moč, ktera se steza na dušo in na telo novorojenčkov, — kakor da bi ne bile vse pomične zvezde vsako leto na nebu, in kakor da bi zemlja letos na Marta pazila, drugo leto na Jupitra, ali kakor da bi bil Bog pri stvarjenji rekel: Letos ti Venera zemljo vladuj, prihodnje leto se pa ne pečaj za njo, ker hočem Saturnu vladarstvo izročiti!

Navadno in prestopno leto. Ako bi zemlja v 365 dneh svojo pot krog sonca dokončala, imeli bi vedno navadno leto po 365 dni. Ali zemlja potrebuje k svojemu popotvanju krog sonca 365 dni, 5 ur, 48 minut in 50 sekund. Kadar v letu štejemo 365 dni, zanemarimo 5 ur in blizo 49 minut, kar v štirih letih skorej dan iznaša. Zatorej ima vsako četrto leto 366 dni, in se prestopno imenuje. Leta dan zadéva na 24. februarja, in 24. dan prestopa na 25., tedaj ima februar 29 dni v prestopnem, in 28 dni v navadnem letu. Iz tega se vidi, da je takošno leto nekaj predolgo, kar je ob času papeža Gregorja XIII. zdalo 10 dni, torej je on v

letu 1582 zapovedal popraviti pratiko, in opustiti prestopni dan skoz 3 zaporedne stoletja. Pogrešek je zdaj tako majhen, da v 4000 letih iznaša le en dan, kterega bo treba ispustiti, in tako popraviti pratiko. Ljudje greške ali stare vere se nočejo poslužiti papeževe pratike, in Rusi obhajajo novo leto, kadar imamo mi 13. januarja. Ako se ne bojo zmoti odpovedali, bojo enkrat njih nasledniki praznovali novo leto, kadar so češnje zrele.

Lunina doba, zlato število, in epakta. Ako ima leto $365\frac{1}{4}$ dni, se premembe lune in red dni v 19 letih tako zverstijo, da nova luna zopet na tisti dan pride. Torej se doba 19 let imenuje lunina doba, in število, katero kaže red leta v ti dobi, se imenuje zlato število. V letu pred Jezusovim rojstvom je prišla nova luna na dan novega leta, in 18. leto po Jezusovem rojstvu je zopet zadela nova luna na novega leta dan. Leto Jezusovega rojstva ima tedaj prvo število perve lunine dobe, ali ima število 1. Po tem se najde lunina doba vsakega leta, kadar se letnica za 1 pomnoži, in potlej skoz 19 deli. Kar pri delenji ostane, je zlato število. Léta 1849 je lunina doba 1850: 19—97, in 7 je zlato število.

Epakta je starost lune na novoletni dan. Kadar je pa solnčno leto $365\frac{1}{4}$ dni, mesečno leto $354\frac{1}{4}$ dni, tedaj solnčno leto za 11 dni daljše, se najde iz mesečnega leta sončno po dokladi 11 dni, ako ste se obedve leti na tisti dan začele. Tedaj leto, v katerem novo leto in nova luna na tisti dan pridete, ali kterega zlato število je ničla, ima epakto ničlo; prihodnje leto ima že v začetku epakto 11; tretje leto lunine dobe ima epakto 22; četrto leto lunine dobe ima epakto 33. Ali na trideseti dan pride cerkveni novi mesec, torej epakta ostaja trojka. In tako se nahaja epakta za vsako devetnajsterih let lunine dobe. — V začetku 20. leta, ali druge lunine dobe je epakta 10, za katero pa pratikarji 11 postavljajo, kar imenujejo skok epakte.

Nedeljna čerka. V starih pratikah so vsak dan tedna s posebno čerko zaznamovali, na primer: nedeljo z A, ponedeljek z B, torek s C, sredo z D, četrtek z E, petek z F, saboto z G, nedeljo zopet z A itd. Čerko, ktera je na nedeljo prihajala, so imenovali *n e d e l j n o*. Navadno leto ima 365 dni, tedaj 52 tednov in 1 dan; in se konča na tisti dan tedna, na kateri se je začelo. Ako prvi januar pride na nedeljo, tudi 31. december pride na nedeljo, in prvi dan novega leta na ponedeljek. Torej ima prva nedelja novega leta čerko G, ako je nedelja pretečenega leta imela čerko A, ali nedeljna čerka gre v navadnem letu za eno čerko nazaj. V prestopnem letu pride na 24. februarja prestopni dan, torej ima nedelja pred prestopnim dnevom svojo čerko. Na primer: nedeljna čerka pred prestopnim dnevom je G, in tudi prihodnje nedelje bi bila G, ako bi ne bil prišel prestopni dan v teden, ki je nedeljno čerko za en dan nazaj na F porinil. Torej ima prestopno leto dve nedeljni čerki; eno pred prestopnim dnevom, in drugo po prestopnem dnevu, in léto za prestopnim dobi nedeljno čerko za dve čerki nazaj. Ako ima leto pred prestopnim letom nedeljno čerko A, ima prestopno leto čerki G in F, in prihodnje navadno leto dobi čerko E. Čez 28 let pa pride nedeljna čerka v stari red, ktero dobo imenujemo *solnčno dobo*.

Nebeške znamenja pod delavniki kažejo, v katerem izmed njih luna ravno stoji. Ogledivavec lune tedaj lahko spozna le-te znamenja, ako iz pratike njih ime, iz neba njih podobo zapazi.

Velikanoč je tudi za tega voljo imeniten praznik, ker se po nji premakljivi prazniki leta ravnajo. Po veliki noči se namreč ravná začetek posta, tedaj tudi dolgost predpusta; po velikinoči se ravnajo binkuštni prazniki, in po teh število nedelj po binkoštih do adventa. Da bi tedaj ne vstala zmešnjava v cerkvi, je sklenil cerkveni nicejski zbor v letu 325, da se ima velikanoč prvo nedeljo po prvi spomladanski polni luni poleg

cerkvenega računa praznovati. Ako pa polna luna na nedeljo pride, je naslednja nedelja velikanoč. Perva spomladanska polna luna je pa, ktera ali na 21. dan marta, ali za tem dnevom perva pride. Polna luna pa pride na 14. dan po novi luni, pri katerih dneh se tudi dan nove lune za pervega šteje. Tako ne pride velikanoč ne pred 22. martom, ne po 25. aprilu.

20.

Čeh, Krok, Libuša, Přemisl.

Česke pripovedke. Spisal J. Navratil.

Pred kakimi 2000 leti je zapustil velik in mogočen narod gore daljnih krajev proti solnčnemu vzhodu, in se je odpravil iskat si nove, lepše domovine. En oddelek tih ljudi imenoval se je Čehi, zato ker je bilo njihovemu vodju Čeh ime. Hodili so po obraščenih gorah, dokler niso v planjavo dospeli. Veliko veršelo jih je bilo, in le z združeno močjo so nevarnosti po potu premagovali. Tudi Čehi so imeli, kakor veliko starih narodov, to navado, da so si začeli, do kake vode dospevši, brodove tesati, in so se na to po vodi navdol vozili, namesto da bi si bili pot skozi puščave in goščave delali.

Ko so že več dni in tednov potovali, in se jim lepe ravnice prikazujejo, jih stopi nekoliko na visoko goro, s ktere se je okoli in okoli vidilo. Ta gora je bila gora po imenu Rip med vodama O gro (Eger) in Veltavo. In ko z verha lepe reke in gojzde, gore in ravnine ugledajo, jo uderó veselí k svojcem nazaj, ter jim sporočé, da je nova, prekrasna domovina že blizo. Drugi dan obidejo goro in najdejo vodo polno rib, zelene bregove in krog in krog rodovitno zemljo. Mahoma po solnčnem vzhodu drugega dne skliče Čeh starasine tega roda in na to ves rod, sede pod košato drevo in tako govori:

„Spreljubi bratje, prijatli in tovarši, ki ste se z menoj vpotili, priča sem bil sile in težav, s katerimi ste mi do današnjega dneva zvesto sledili, dopustite svojim trudnim nogam spočiti se, in zažgite bogovom, ki so nam to deželo podarili, daritev hvaležnosti. To je ravno tista dežela, ki sem jo vam obetal, dežela bogata zverine in perutnine, mleka in meda, popolnoma pripravna za srečno selišče, kjer je obilno vode in rib, — kjer se vam ni bati nobenega sovražnika. Kjer je tedaj ta lepa in rodovitna dežela v vaših rokah, posvetujte se, s katerim vrednim imenom naj jo imenujemo.“ —

Starašini pa povzdignejo, kakor bi jim bila kakošna nadzemeljska stvar to misel vdihnila, vsi kmalu glas: „Ktero vredniše ime naj bi ta dežela pač dobila, kakor ime po imenu tvojem, po imenu našega vodja! Ker je tedaj tebi ime Čeh, naj se dežela imenuje Češka!“ — Hvaležnosti svojega ljudstva ganjen vstane Čeh, pogleda proti nebu, poklekne, poljubi zemljo, ki se ima v prihodnji po njegovem imenu zvati, in vstajaje roke proti nebu povzdignivši reče na glas: „Da si mi pozdravljena, premila domovina, ki so te nam bogovi prihranili! Popred si bila brez prebivavcev; zdaj si nam podarjena. Ohrani našo moč, našo krepkost, in pomnožuj nas od roda do roda veliko let!“

Zdaj so gospodovali Čehi v novi deželi. Službi svojih bogov udani, so živeli sicer priprosto in srečno kolikor je to brez pravega kersanskega spoznaja moč. Stanovali so v kočah iz ila narejenih, z drevesnimi skorjami pokritih; kmetovali so, zverino in ribe lovili, obleko si pa iz zverinskih kož narejali. Hudobije in nezvestobe ni bilo med njimi. Njih vrata so bile vedno odperete, tatvine niso poznali; mirno in spravno so živeli. Čeh je umerl v veliki starosti. Ves narod je prelival solze po njem. Tretji dan se zberó Čehi krog njegovega trupla, ga neso proti solničnemu zapadu, in poravnajo nekoliko prostora pri Čtinove si, kjer ga pokopljejo. In še veliko sto let na to je obiskovalo ljudstvo njegov grob in postavilo očetu Čehov slaven spominek.

Še na Čehovem grobu je bil česki narod sklenil, novega župana si izvoliti. Blizo vasi, ki se ji je reklo „Stebno“, je slovel mož po imenu Krok. Živel je v gojzdu, toda je bil bogat in moder v svojih sodbah; iz bližine in daline so veršeli ljudje k njemu, kakor bučele v panj, da jim je pravde razsojeval. Njega izvolijo tedaj za župana. Prinesó k Čehovemu grobu stol, na kterega Krok sede in praznično Čehov klobuk sprejme, na to tudi palico, na katero se je sivi starček Čeh opiral — oboje v znamenje posebnega moštva in spoštovanja. Vsi so ga za svojega zapovednika spoznali, priklanjali se mu, ter mu prisegovaje zvestobo in pokorščino obétali.

Dvajset let je bil že Krok česki oskerbnik in župan. Bolj z ljubeznijo kot s silo je županoval in popravil veliko sirovega. Grad, kterega si je bil sozidal, so imenovali „Krakovec“, in še zdaj najdeš njegovih ostankov. Nekega dne se pripetí, da se stari modri župan Krok globoko zamisli, kako da je namreč zima — starost — njegovega življenja že nastala, in da se bode treba kmalu od tega sveta ločiti. To premišljevaje sedi pozno v noč in zadremlje. V sanjah se mu prikaže imenitna gospa z jabelkom v roki. Jabelko prekrehne, dá spěčemu Kroku tri peške v roko, ter mu jih zapove usaditi. Ko je župan to storil, poženo kmalu tri zelena drevesca iz zemlje, hoganja jih blagoslovi ter zgine. Tri ljubeznive divice priplavajo zdaj po zraku z nebes drevesca varovat. Drevesca pa naglo rastejo in rodijo tri sprelepe cvetlice, ena je bila rudeča, ena modra, ena pa in naj lepša je bila bela. Z velikim veseljem ogleduje Krok te tri cvetlice. Kar se vse nebo tako rekoč užge in v plamen spremeni. Iz bliščečega plamena se prikaže veličasten mož, častitljivega in prijaznega obličja s strelo v desnici. Rudeča in modra cvetlica se pred njim pohlevno do tal sklonite, tudi bela se prikloni; blagoslové iztegne on svoje roke čez njo. Glavica bele cvetlice se spet po

koncu postavi, ter se spremeni v venec poln velikih in bliščečih diamentov.

Drugo jutro najdejo Čehi svojega župana mertvega; v roki je deržal tri cvetlice. Ljudje hitijo po Krokove tri hčere, in ko pridejo, povzdigne naj starja po imenu Kasi svoj glas in pravi: „Rudeča cvetlica je moja, modra — reče sestri po imenu Teti — je tvoja, in to le belo podarijo bogovi naj mlajši sestrici Ljubuši.

Krokove tri hčere vzamejo vsaka svoj delež, ter točijo grenke solzice, da jim je nemila smert očeta tako zgođej vzela. Nič se ni manj jokalo ljudstvo. Vse je vrelo k njegovemu truplu in javkalo: „Naš gospodar je mertev! naš gospodar je mertev! Kdo nas bode zdaj tako vladal, kot on? Oh, na vsem vesoljnem svetu ga ne najdemo takega!“ Tri dni je žalovanje terpelo. Četrti dan so nesli mertvega Kroka proti Čtinovesi tako strašno jokaje in javkaje, da je odmevalo. — Položili so ga vštric Čeha, in zakopali ž njim veliko daril; nato so nad oba groba en sam neižrečeno velik kamen zavalili, in Krokovo suknjo bogovom zemlje v dar zažgali.

Krok ni nobenega sina zapustil. Ker so pa bile njegove tri hčere modre in toraj sploh spoštovane, sklenejo česki starašini, da naj bode ena izmed njih česka zapovednica. Srečkati jim rečejo, in sreča je hotela Ljubuši, ktero so ljudje tudi naj rajše imeli, ker je natorne moči veliko boljše od svojih sester poznala, in ljudem dosti dobrega storila. Ljubuša je bila zdaj česka kneginja.

Ponižno je sprejela Ljubuša toliko čast, ter gre s svojimi devicami v grad „Psári“, kterega je bil Krok sozidal, in kteremu so zdaj Ljubin rekli. Skerbno, dobro in pravično je gospodovala Ljubuša; vsi podložniki so jo ljubili. Nekega dne pa, ko se je bila za Stjaglava potegnila, kteremu je njegov ošabni brat Krudoš krivico delal, se ošabnež čez razsodbo tako raztogotí, da očitno zakriči: „Gorjé nam Čehom, ki nas

ženska tlači in slepari! Bolje je umreti, kakor ženski služiti!“

To govorjenje je bilo več imenitnišim všeč. Gredó k Ljubuši, in jo prosijo, omožiti se, da bode možka glava čez-nje gospodovala. Žalostnega serca zasliši to prošnjo Ljubuša, in jim reče: „O vi slavni Čehi, slavni možje! ali ste že pozabili modre nauke poglavarja, ki vas je v to deželo pripeljal? Zakaj nočete rajši svobodni živeti, kakor da si termoglavo težák jarem na glavo nakopljujete? Pač da zaslužite gospoda dobiti, ki vas bode huje bičal, kot slaba ženska zamore. — Da pa vendar sebi moža, vam zapovednika izberem, dovolite, da se z duhom prorokovanja posvetujem.“ — Nato vstane in razpusti poslance, rekoč: „Jutri bodete dosegli, česar želite“.

Veliko naj imenitniših, naj bogatejših Čehov je že Ljubušo snubilo; ali vsakemu je odrekla, rekoč, da ne misli svoje roke in prestola prodati.

Drugi dán pokliče kneginja naj imenitniše Čehe k sebi, stopi v sredi svojih divíc med-nje, položi svojo krono na tla, in jih potem, ko je dala svojega konja belca pripeljati, tako nagovori:

„Pustiti tega mojega pridnega konjička iti, kamor koli hoče, in sledite mu tako dolgo, dokler kmeta ne najdete, ki bode na železni mizi jedel; tistega pozdravite za svojega kneza, oblecite ga potem v to vojvodsko obleko, obujte mu te čevlje, ki vam jih izročim, in pripeljite ga k meni v moj grad Ljubin.“ —

Poslanci vzamejo vojvodsko obleko in čevlje, ter sledijo neprenehoma konju. Grejo in grejo, ali konj le noče obstati. Skoraj ves dan jo že za konjem mahajo, da so jim že noge drevenéle. Blizo Stadiške vasi pa zderči belec kot blisk s ceste na njivo, ki je bila že do malega zorana. Tukaj najdejo kmeta — Přemisl mu je bilo ime — ki je popred oral, zdaj pa na prevernem plužnem lemežu kruh in sir jedel. Konj, ugledati ga, letí na skok in tok proti njemu, in poklekne pred

njim s prednima nogama. Přemisl pa sedi mirno pri svoji mizi, dokler Ljubušini poslanci ne pridejo, in se mu ko svojemu prihodnemu zapovedniku priklanjati ne prično. Ko ga prvič ogovoré, Přemisl molčí; še le v drugo ogovorjen in za zapovednika česke zemlje pozdravljen, Přemisl si pomišljeva je vstane. Na to se dotakne vola, s katerim je oral, s svojo leskovko, in pri tej priči pade volu jarem z vrata. Hitreje od jelena zbeži vol v goro in zgine, da ga ni nikdar nikdo nikjer več vidil.

Potem — da nekoliko nepoglavitnega izpustim — Přemisl kmetiško suktnjo sleče, lepe drage oblačila obleče in čevlje obu je. Zasede belca in jezdi v Ljubin. Še niso bili daleč od njive, kar se Přemisl premisli in poslancem reče: „O joj! svoje cokle sem pozabil, in pa žakelj, v katerem sem imel jed spravljeno; prosim vas, naj se eden verne in mi to dvoje prinese“.

Ko mu oboje podajo, vpraša eden: „Povej nam vendar, gospod! zakaj si po svoje slabe cokle in žakelj poslal? Skriti bi moral te reči, ali jih od sebe vreči, če hočeš, da se ti ne bode kakšen hudobnež posmehoval!“

„Ni tako“, ga zaverne novi vojvoda, „jez marveč mislim, da je lepo in slavno, ako se ne bodem, čeravno sem za kneza in zapovednika vse dežele poklican, svojega roda sramoval, ter bom svojim naslednikom spomin zapustil, od kod da izhajajo, in v kakošni obutvi da je njih déd hodil, da vedno ponižni ostanejo brez prešérnosti.“

— Spotoma so ga razun več drugega poslanci tudi vprašali: zakaj ni, kakor drugi orači na tléh, ampak na lemežu obedoval. Odgovori jim: „Zato, ker jih je mnogo med nami, ki si ponevedoma želé, da bi se nad njimi z železno šibo gospodovalo!“

Zdaj so že blizo Ljubinskega grada. Čuvaj zatrobi v rog, godba in piskanje se razlega na vse strani. Tudi kneginja Ljubuša med sestrama Kasi in Teto v sredi svojih divic, ki so jo lepo ovenčane in svatov-

ske pesmi prepevaje spremljale, gre svojemu prihodnemu možu naproti.

Kmalu za tim je bila vesela poroka. Přemisl in Ljubuša sta v zakonski spravi živela in oba za prid svoje dežele vzajemno skerbela. Přemisl je dajal Čehom nove postave, in ker so o tistem času tudi več zlato- in srebronosnih górn našli, bode dežela kmalu bogata in srečna.

Drugo leto Přemislvega in Ljubušnega gospodovanja je začela le-ta sedajno glavno mesto česke dežele, Prago, zidati. Zastran imena tega mesta nam pripovedka tole pripoveduje:

Ko je Přemisl Ljubušo uprašal, kje da naj mesto stoji, mu odgovori ona s proroškim bistrovidjem: „Mesto naj stoji ondi, kjer slišim zdaj unstran gojzda blizo Veltave sekati“, in pošlje dva posla tje gledat, kdo da seka, in kako in kaj. Posla, vernivši se, povesta: „Oče in sin sta nekaj tesala. Uprašava, kaj da tešeta; odgovorita: prag“. — „Prag naj se tedaj imenuje mesto“, povzame Ljubušo, in ga začne res zidati. Přemisl je s plugom zaznamoval, koliko da naj bo. Ljubušo je umerla pred Přemislom (l. 710) v njegovo preveliko žalost. On pa je star umerl in Čehi do svoje smerti (l. 750) modro in pravično vladal. Ostanjki tega grada se še vidijo. Tudi Přemislve cikle so po njegovi želji naslednikom v spomin na Višegradu več kot 300 let hranili.

21.

Leonida pred Termopilami.

Zgodovinska čertica.

Spisal Davorin Terstenjak.

Po malem grejo Perzijani s silno vojsko proti Grecii. Pridejo do Termopil, od kodar je cesta deržala v sredino greške dežele. Tukaj, kjer ste iz ene strani široko

morje, iz druge sterma Oitska gora samo ozko pot pustile, se je postavil kralj špartanski Leonida s 300 Špartanci. Na vès glas se Kserkses smeja, ko čuje, da pést ljudi hoče njegovim milionom kljubovati, in se na boj napravljajo kakor na kakošen praznik. Pošlje bojake s poveljem, naj mu berž ko berž vse orodje izdajo. „Pridi si po-nj“ mu odgovorijo. In ko so Grekom povedali, koliko je sovražnikov, da strele njihove bodo potamnile svetlo solnce, reče neki Špartanec: Že velja; se bomo pa v senci udarili!

Kserkses še čaka z napadom. Ni mogel verjéti, da se mu pést ljudi hoče šoperstaviti. Dá jim 4 dni premisliti si; menil je namreč, da hočejo sami razbežati. Ali goljufá se. Velí svojim divjim Azijatom na klanec zagnati se. Terdno mož na moža sklopljeni stopijo Špartanci, v levicah ščite, kateri so ko meden zid Azijatom na sproti stali, in od katerih so se pušice Perzijanov odbijale; v desnicah pa so deržali kopi (kopja), v ktere se je truma za trumo poganjala, ali ni mogla predreti. Kserkses velí nar hrabrejšim svojim vojakom naprej stopiti. Imeli so imé: „neumerljiva truma.“ Tudi ta pade. Noben Perizijan si ne upa več naprej. Špartanci se pa potajijo, ko da bi odbegnili. Hitro za njimi planejo konjiki, ali naglo ko strela se obernejo Špartanci in konje in konjike prebodejo. Večkrat Kserkses, ko je naj slavníše vojake pasti vidil, s svojega sedeža skoči, divjá ko brezumen in z biči tira svoje trume v klanec, kjer gotovo smert storé. Cela perzijanska armada bi bila pokončana, ko bi ne bilo izdajavca bilo — Efialt je njegovo preklicano ime, kateri je perzijanskemu vojvodu skrivno peš-pot čez goro pokazal.

Natihoma plazijo Perzijani po gori, preskočijo sterme prepade in se izdanim Grekom vpičijo za herbet. Špartanci vidijo smert, kateri nemorejo ulti, ali hočejo drago prodati svoje življenje. Besni planejo nad sovražnika, kateri kakor trava pod koso pod njihovimi meči pada. Ko so se kopi pogumnih Špartancev že bile poterle, primejo še svoje kratke meče in jih utapljajo v drob sovražnikov.

Med tim vročim sekanjem pade Leonida in z njim njegovi zvesti, in ko mravlje vrejo Perzijani čez slavne mertve trupla Lakedemoncev. Vsih 300 bojnikov umerje junške smerti razun edinega Aristodema. Ta je bil pri drugem nekem špartanu, Euritu, kterega je Leonid zavoljo bolnih njegovih oči bil odposlal. Ko sta slišala, da so Perzijani čez goro prederli, reče Eurit svojemu slugu: naj mu bojno opravo prinese in ga na borišče pelje. Tje pridši se verže v sovražno trumo, ktera ga mahoma ubije. Aristodem pobegne in tako otme svoje življenje. Ali v Šparti ga imajo vsi za nepoštenjaka, nobeden ne govori več z njim, nobeden mu ne zakuri. Otroci špartanski so ga imeli za plašljivca in begúna. Takošne sramote Aristodem ni mogel preživeti. V bitvi platejski je svojo sramoto izbrisal s kervjo za domovino prelito.

Takošna je bila vojska Grekov pri Termopilah rožnega cveta 480 pred K. Po bitvi spregleda Kserkses mertve trupla in ko Leonidovo najde, mu dá glavo odsekati in jo na križ pribiti proti šegi in pravici. Špartanci so pa pozneje na mestu, kjer je Leonida padel, postavili kamnat steber in na steber iz kamna narejenega leva z napisom: „Ptujec, povej Lakedemoncem, da mi tukaj počivamo, ker smo postave domovine spoštovali!“

22.

Lipova harfa.

Litvanska narodna. Zapisal F. Jeriša.

Mlada pevka o potoku

Belih rožic je iskala.

Omahnila, va-nj je pala.

Val jo unesel je do morja;

Morje pa jo valovito

Verglo je na breg zeleni, —

Tam so ribci jo zagreblí.

Al na grobu vzrastla lipa,
Vzrastla lipa je košata,
In iz lesa mlade lipe
Bratec harfico zrezljal je,
Harfo krasno, miloglasno.
„Oj kak nežno, oj kak milo
Lipova mi harfa poje!“
„Da, to lipova je harfa?“
Vzklikne mamica jokaje:
Oj, to sestrica zgubljena,
To je mila hčerka moja.
Kako jasno si na ušesa
Čujem glasek njen doneti!
Kako milo nje dušico
Čutim veti v serce svoje!

23.

Obrazi zemlje in zemljopisne mere.

Spisal Peter Hieinger.

Podobo zemlje lože postaviti si pred oči, se narejajo obrazi ali podobščine zemlje. Kadar se cela zemlja upodobi na krogli, je to zemljokrogla (globus); kadar se zemlja upodobi na dveh kroglih polovicah na ravni planoti, je to planokrogla (planiglob); kadar se upodobi del zemlje na ravni planoti, je to sploh zemljovid (karta, mapa).

Da se zemlja lože upodobi in pred oči postavi, treba si je na zemlji in krog zemlje misliti več pik in čert, ktere se tudi na zemljovidih začertajo, in so te:

1. Konci zemeljne osi sta tečaja (poli), ki se razločita v severni in južni tečaj.

2. Krog, kateri gre okoli srede zemlje enako daleč od obeh tečajev, je ravnik (ekvator). Ravnik deli zemljo v dve enaki polovici, severno in južno polkroglo.

3. Krogi, kateri gredo okoli zemlje vedno enakomerno od tečaja, so soravniki (paraleli); soravniki

so proti tečajema vedno manjši. Kraji, kateri so pod enim soravnikom, imajo dan ali noč enako dolga.

4. Krogi, kateri gredo okoli zemlje skozi oba tečaja, so poldniki (meridiani); kraji pod enim poldnikom imajo enaki čas poldne. Medpoldniki se po navadi tisti jemlje prvi, kateri v zahodu Afrike skozi otok Fero gre; on razdeljuje zemljo v dve enaki polovici, izhodno in zahodno polkroglo.

5. Krog, kateri gre okoli zemlje nekaj pod, nekaj nad ravnikom, in po katerim se solnce skozi leto po videzu okoli zemlje premika, je solnčnik (ekliptika).

6. Dva kroga, ktera gresta okoli zemlje na vsaki strani ravnika enakomerno od njega, in vsak na enem koncu solnčnik zadevata, sta povratnika (tropika); severni tih krogov je povratnik raka, južni pa povratnik divjega kozla. V severnem povratniku se solnce spet nižje poverne, ko pride poleti v znamenje raka; v južnem pa spet začne višje iti, ko pride pozimi v znamenje divjega kozla.

7. Dva kroga, ktera gresta okoli zemlje bliže tečajev, pa enakomerno od ravnika, in ktera tečaja solnčnika zadevata, sta tečajnika (polarnika); eden je severni, drugi južni tečajnik.

Strani sveta se pa na zemljovidih tako jemljejo: Kadar človek pred se vzame zemljovid, mu je pri desni roki izhod, pri levi je zahod, zgorej je sever, in spodej je jug.

Na zemljokrogli je v sredi med povratnikoma topli pas zemlje, kjer sta dan in noč večidel celo leto enako dolga. Med povratnikom in tečajnikom je na severni in na južni polkrogli zmernotopli pas zemlje, kjer so poleti dnevi daljši in noči krajši, pozimi pa noči daljši in dnevi krajši. Med tečajnikoma pa je v severji in jugu merzli pas, kjer so poleti celó dolgi dnevi, in pozimi celó dolge noči, v zadnje še več časa neprenehoma temno, in zopet neprenehoma svetlo.

Navadna mera za daljave na zemlji je milja, ktera pa ni po vsih krajih enako dolga. Navadna zemljopisna milja šteje 3917, austrianska milja pa 4000 dunajskih sežnjev. Mera za planjave je štirjaška (kvadratna) milja, pri kateri dolgost in širokost vsaka eno miljo obsega. Oral (joh) zemlje pa ima 40 sežnjev dolgosti in 40 širokosti. Mera za telesa ali debeline je kubiški čevelj, pri katerim je dolgost in širokost in debelost (ali visokost in globokost) vsaka en čevelj.

Vsaki krog, bodi si večji ali manjši, se razdeljuje sploh v 360 stopinj (gradov); in tako se tudi krogi, kateri se okoli zemlje mislijo, po stopinjah merijo. Na ravniku in na soravniki se stopinje štejejo okoli zemlje od kraja, kjer jih prvi poldnik zadeva, navadno proti izhodu; na poldnikih pa se stopinje štejejo od ravnika proti severju ali proti jugu do tečajev. Po tih stopinjah se tudi lega kraja na zemlji določuje. Daljava kraja od prvega poldnika je zemljopisna dolgost, in daljava kraja od ravnika je zemljopisna širokost. Stopinje niso pri vsih krogih zemlje enako dolge; ena stopinja na ravniku meri 15 zemljopisnih milj.

Zemljevidi se napravljajo po večjem ali manjšem merilu, in tedaj na njih ena milja tudi večji ali manjši prostor obsega, zatorej se merilo na zemljevidih po navadi zaznamnuje. Poldniki in soravniki se na zemljevidih bolj gosto ali bolj redko načertujejo; pri večjem merilu na vsaki stopinji, pri manjšim pa na vsaki drugi, peti, pri zemljokroglah celó na deseti stopinji.

24.

Maslenica — velki post — velika noč pri Rusih.

Sleherni letni čas ima svoje veselje. Tudi dolgo zimo Rus, kedar vidi jesen slovo jemati, ko zvesto prijateljico pozdravlja. Imenuje jo svojo „kormilico“ (red-

nico), in po pravici; zakaj nestanovitna, brezsnežna zima ima v Rusii marsikrat žalostneje nasledke za njene prebivavce, kakor slaba letina. Tada j ne more ne kmet, ne ribeč, ne lovec svoje robe spečati; vse se mu v njegovih „ambarih“ (zalogah) pospridi, ko v mestih pomanjkanje in dragina vladate. Torej se tudi mlado in staro veseli, kedar perve oznanice zime — snežinke — padati jamejo, in sosedje in prijatli si veselo novico radostni naznanjajo: „Bele muhe“ so se danes pervikrat sopet prikazale. Gospodar vzame sekiro ter svoje sani ogleda in popravi, kjer je treba. In kedar tedaj reke zamerznejo in uledené, in krog in krog zemljo, dokler le oko seči zamore, bela snežna odeja zagerne; kedar pribrije oni mraz, ki ga celo Rusje „ruskoj moroz“ imenujejo: tedaj se vse ko s prerojeno živostjo gibati jame, — celo carstvo biva ena dolga železnica. Vendar nikar ne železnica! Kdo bode presladki vžitak, ko strelica na ruskih sanéh po planem leteti, z neprijetno okorno vožnjo na železnici primerjal? V gorke kožuhovino zaviti, pod temno medvedovo kožo, ti Rusinje, veselobliščeeh oči, zarudelih lic, ktere mraz z ledeno svojo sapo opihljava, čez diamantno plan v lahnih sankah tako naglo pred očmi naprej leté, da čarovne podobe gledati in zginovati misliš.

Naj večji narodni praznik, ki se pozimi obhaja, je pač tako imenovana „maslenica“. — Božič je tiho obhajilo, ter že zavoljo narodnih pravlic, da o prazničkih duhovi prosto smejo med ljudmi hoditi, ne brez nekake posebne groze. Obhajanje novega leta je prav za prav pridvorno praznovanje, ter se le v Petrogradu veličansko obhaja. Al „maslenica“ je še pravo narodno obhajanje, in h krati za 7 dolgih tednov slovojemanje od vsakoršnih veselic, vsakacega vžitka mesa ali masla, mleka in jajc.

Ob času „maslenice“, ki cel teden terpi, se ne peč ne shladi, ne kotel nad ognjiščem ne izprazni; skerbna gospodinja se je zato že dolgo poprej s pšenično moko, maslom, medom, jajci in ribami preskerbela in založila;

gospodar je tudi dnarnico odperl ter pijač in sladkarij nanosil, in hišne vrata so odperle znanim in neznanim gostom. Toda le silo stare mamice in sive slabotne dedčike domá nahajaš; vse drugo, kar se še gibati zamore, k Nevi hiti. Ondi se vzdvigajo visoke ledene gorice, ki so zgolj tej deželi lastne. Stopnice k tim goram so z zelenimi jelkami obsajene; na veršičih vejó pisane zastave (bandera); gorica sama se ti zdí ko usteklenjena zerkalina; zgoraj prežé vižarji z malimi sankami; plačaš betvico, sedeš vižarju v naročje ter ko misel po gori doli derkneš. To derkanje ima, ako si se perve bojezni znebil, nekak poseben mik v sebi; zares misliš od zemlje vmaknjen po zraku leteti. Doli pridši se precej po stopnicah druge gore iznova na goro verneš, ta vžitek ponavljat in sopet ponovit. Mestni stražniki (policaji) so tukaj, kakor pri vsih narodnih veseljah, kaj prizanesljivi. Le toliko pazijo, da sani pre naglo zaporedoma ne derkajo, ter skup ne zadevajo in se tako kaka nesreča ne prigodi; al tega se ni ravno bati, ker imajo vižarji neko posebno spretnost, eden drugega se ogibati. Tudi se pripetí, če imajo stražniki dosti opraviti, da se kak prederznež o pomanjkanju sani na svojo debelo rokovico vsede in tako med vriskanjem ljudstva po driči spusti. Prej se je tudi kdaj pripetilo, da so se spretni dričavci prederzovali, gori in doli po gorici peš laziti. Gori so tekli vidoma; tu še ni bilo tolike nevarnosti. Al doli mu je bilo očitno življenje postaviti za kratko slavo. Terd, brez gibljeja, z daleč razpetima rokama, da bi se po koncu vzderžal, je stal, — majhen pogón! in po koncu stoječ je zletel tje po driči. Nesreče pa, ki so se zdaj pa zdaj primerjale, ako je takošen prederznež z vso močjo na terdo ledeno skorjo telebil, so naredile, da so sedaj take junačinstva ostro prepovedane.

Krog ledenih goríc je postavljeno vse polno lesenih koč, v katerih igravci, plesavci in drugi burkeži svoje šale uganjajo; in kočé so sopet obdane od celih kupov

debelih kul (nekakih žakljev), in sodov, ki so s tverskimi poprovimi poticami, orehi, grozdinkami in družimi sladotami napolnjeni. Rus ima grozno rad take sladkarije; pri nobeni obedi premožnih jih ne manjka — one namestujejo drago sadje. Prav čudno je gledati starega častitega Rusa z dolgo brado, s koliko sljo grozdinko ali košček kandiranega sladkora žveči.

Krog celega prostora, v katerem se ta narodna veselica godi, se gibljejo počasno v neprezerni rajdi vseverstne sanke. Tu vidiš rudečega „kavkaškega“ konja, pravega „arabca“, divjega „tatarja“, velikanskega „truhmena“ in med temi dosluženega „kozaškega“ konjiča. Mnogoverstne kakor konji so tudi sani. Tu vidiš male dirne sanke „bëgovie sani“, ki imajo le za eno osebo prostora, in katerih spodnji deli so iz naj lepšega jekla kovani, kako se počasi gibljejo za kmečkimi sanmi, na katerih ni železnega žebnja; gospodar jih je sam iz golega lesa stesal, ter na njih tedaj celo svojo rodovino treh kolën lës pripeljal. Tako je živo na njih, ko nekda j v Noetovi barki; le da so tukaj veseleji in da se sami smeja jo zasmehovanju, ki od vsih strani svoje puščice va-nje spušča.

Al kdo bo sani ogledoval? Ozrimo se rajši na ljudi! Kolikero podób vendar ugledaš tu v malo trenutkih! Kako prazen je vendar glavni kinč one gospë, ki si ga je ravnokar iz Pariza naročila, memo „kokošnika“ *) te divice, ki se srebra in zlata blišči! Kako lepo si prileže mladi tergovki, bela z zlatim cvetjem prešita peča po šegi njenega stanu krog čela zavita, tako da en voglič na strani doli maha. V ušesih blišči kinč, ki ga je po stari materi podedovala, uhani so polni biserov in diamantov, in vrat enak dragocën kinč ovija. Kratek sobolev plajšček je ogernila; ročice je vtaknila v šticelj, ki je iz kože ravno take drago narejen, ki je pa tako grozno majhen, da ga vojnikova rokovica v velikosti preseže. Njej na strani koraka še terdna de-

*) Glaven kinč ruskih deklic.

dica; krog vrata in v ušesih ima še dragocenejši kinč iz biserjev; al njenega oblačila, tako negibnega in vogljatega, kakor se zdi, ni šivar delal, timveč se vidi, kakor da bi ga bil zlatokóv iz zlatih in srebernih ploščic vkup zvaril. Za njo pa blaguta možiček, ki je zavolj žeje sukno in čevlje prodal, in tedaj v naj hujši zimi golorok in bóš tudi sem prišel gledat; ni mu mar za mraz. Memo njega koraka junak s sreberno čelado in oklepom; na strani mu maha častna sablja, které roč od druzega kamenja blišči — dobil jo je v dar za svojo pogumnost. In tako bi imel gledavec cele ure dosti gledati, da bi se ne naveličal — vedno sicer je ista gnječa, podobe pa se trenkom preminjajo.

Vendar vsega je kedaj konec; tudi dnevi veselja so minili. V jedni noči so ledene driče zginile; šumno veselje je potihnilo. Pričel se je sveti post; — veseli Rus je sedaj zamišljen in tih, nikakega petja ne začuješ več in sedem tednov so vrata vsakaki radosti zaperte. Nikjer nikakega plesa; igrališča so zaperte, vsaka veselica in zabava pregnana. Koncema se približa tihi teden; zderževanje v jedi in pijači se povekša; pobožni v petek in saboto tega tedna skoro ničesar ne zavživajo. Na večer pred velikonočno nedeljo ljudstvo, posebno pri večjih cerkvah, celó vun na cesti stoji. V cerkvah pa pred vsakim svetnikom nebrojno lučic gori, ki so jih pobožni prižgali, in vsake usta ponavljajo s ponižnim in razkesanim glasom: „Gospodi, pomiluj!“ Vsi kleče, vsi se poklanjajo in vsako čelo se k marmornim tlam pripoguje. — Kar udari polnoči. Duhoven prelomi kruh in s celo močjo svojega glasú naznani: „Kristos voskres!“ (Kristus je vstal). Cerkveni pevci se veselo in krepko prigrasé: „Kristos voskres!“ Bliščeča krogla vzsverči k mračnemu nebu in grom topov iz terdnjave in admirališča naznani veselo vest. In veličastni blagi občutki vse pričujoče navdajo; visoki in nizki se objemajo; bradati Rus solze radosti preлива, iz vsih ust doni: „Kristos voskres!“ In čigar sercé še preveva le iskrica čutja za to, kar je

človeku sveto in vzvelično, hoti al ne hoti se pridruži temu lepemu, svetemu navdušenju; zakaj, ne zdi se, ko da bi bil Izveličar svetá pred 18 vekí, timveč ko da bi bil ravnokar od smerti vstal. In kakor v Petrogradu in v Moskvi, v tem trenutku povsot v prostranem carstvu, kjer koli kerščansk hram stoji, kjer koli kak Rus k Bogu moli, povsot vlada isto obhajanje, isto veselje, isto sveto navdušenje! — Sedaj pa se tudi celo veselje „maslenice“ verne, le v pólneji meri. Na mesto ledenih drič stopijo gugalnice vsakoršnih verst; krog njih se na vse kraje raztegajo cele rajde vreč s slivami, grozdinkami, poticami, kolači, leščnjiki in orehi, — vsakod srečuješ prodajavce, ki ti krasnega „medovoj kvas“ ponujajo. Veseli obraz te narodne veselice, ki se z nikako drugo primerjati ne da, obdajajo naj lepše in krasnejše kočije, v kojih visóka gospóda v naj svitlejih oblačilih in bogate tergovske žene v dragocenih narodnih odelih lesketajo. Kralj in pervak te veselice pa je prosto ljudstvo. Srečen je prosti Rus; sedem celih tednov se je revež ostro postil, zdaj sme sopet sirovo maslo, potico, meso jesti; on je presrečen, zakaj sedem tednov je bil žejin, in sedaj sme sopet piti. In pije tudi, dokler ima kaj cvenka v žepu; in ko mu to poide, seže po obleki, kar je ima od več — vsaj v svoji sreči te pozemske plaže ne potrebuje. Kak tujec pije, da se opije, in sicer tako upijani, da je samega sebe nesvest in bolj živini ko človeku podoben. Pijani Rus ne tako; brez straha stopi v svojem mokrem zamaknjenju pred svojega gospoda, obriše si pot od čela in rudečih in bliščečih lic, si pogladi brado ter pravi: „Vinovat pred teboju, pijan, batjuška!“ (Gréšen sem pred teboj, pijan, očka!) in sicer toliko ostri gospod odgovori v zavestju vlastne slabosti: „Mi vsi smo grešni ljudi!“ ter le še prijazni svét pristavi: „Pojdi spat, sinko moj!“ Al to presrečnik še le stori, kedar ga noge več ne nesó; tedaj zezne na hladni tlak, brez skerbi, da bi ga znabiti podkov kakega tatarskega ali arabskega žrebca ne pohodila. Mestna

straža, ki je v tih dnevih toliko prizanesljiva, ga tedaj pod pazduho prime ter seboj v prepolno stražnico vzame, kjer toliko časa ostane, da se nekoliko strezni; potem se pa mora drugim novim prišelcem ogniti, izpuščen brez vse kazni; stražniki le mu zavidajo njegovo srečo, ktere ž njim uživati jim ostre postave ne dopuščajo.

Velikonočni teden je tudi teden jajčnih daril. Neznano veliko jaje se v tem času pobije in zavžije. Cela druhal, ki se židane volje po ulicah spreha, lupi in zavživa jajca. Nikak pravi Rus se drugemu ne približa, da bi mu s poljubljenjem mira in navadnim izrekom: „Kristos voskres!“ tudi pisanega jajca prijazno ne ponudil. Po vsih kotih jih prodajajo. Navadne so temno-rudeče barvane, jajca prostega moža, ki jih po prejetji večidel koj zavžije. Al krasota tega darila raste z bogastvom delivca in stanom prejemnika. Jemljó močne gosje jajca, jih na obeh koncih prebadajo, ter tekočino iz njih poserkavši svilene trakove skozi luknjici potezajo, in lupino z obrazi svetnikov olepljeno ali pomalano poverh še z lošem okinčavajo. Te darila vsakdo skerbno hrani — večidel visijo ko kinč pod „obrazi“ (podobami) svetnikov. Sedaj pa pridemo k umetno narejenim jajcem, večkrat z dragim, velikovrednim jedrom. Napravljajo jih iz sladkora, stekla, porcelana, slonove kosti, ali še drugih dragocenih snov. Narejene so tako, da se odperajo, in vznotraj še le je pravo darilo skrito: srebern naperstnik, zlatokovan kinč, dragocen perstan in take reči. Druge imajo sopet kaj družega v sebi. Iz tega ti majhna kačica nasproti šine, ako ga odpreš; iz onega se majhen oblonček dvigne, v čigar barkici se ljubeč angeljček ziblje. „Naj krasnejši umotvor te verste, ki sem ga vidil,“ pravi neki popotnik, bil je iz slonove kosti delan in blizo tako velik ko gosje jajce. Ako si ga odperl, so zlati stebrički zgornji del s spodnjim vezali. V spodnjem delu je bil grob Izveličarjev; angeljci so krog njega na straži stali. Kar je tiho zadonela viža cerkvene pesmi: „Kristos voskres!“ Grob se je odperl,

Izveličar se je iz njega vzdignil, vzparivši k nebesnim višavam zgornjega dela, iz katerih so mu majhni angeljci naproti prileteli. Z zadnjimi glasi pobožne melodije se je jajce samo od sebe sopet zaperlo. Pravili so, da ga je nek rusk umetnik naredil.“

25.

Sonet.

Spisal Č o p.

Razumeš jezik večne porodnice?
Kaj vetric pravi, k rožici otresa
Rosico; zarja, ko zlati nebesa,
Kaj, ko ga kušne, val valov' vodice?

Kaj žvergolé si neba drobne tice,
Kaj šum, ker loga vse majé drevesa,
Kaj groma búč, ki strop nebeški stresa,
Pómeni kaj bčél sladka govorica?

Razume vas moj duh, vas mehke glase,
Leží mi v sercu vaša harmonija;
Ko jo pa skušam drugim razodeti,

Beseda, dôsti blaga, kar ne vda se,
Zato gori mi v sercu, vrè, razbija,
Da drugih ogenj ta ne more zgréti! —

26.

Oklicanje avstrijanskega cesarstva.

Iz česke čitanke.

Naše domovine so se že zdavno poprej med seboj zblíževale, preden so za vselej zedinjene ostale. Obilnokrat so imele v enacih okolišinah skupaj žalost ali veselje; večkrat je bila vikša vlada nad njimi zedinjena v roki enega oblastnika. Pervo enako zedinjenje v veči meri je bil napravil Přemisl Otokar II., kateri se

je pisal: kralj česki, mejni grof moravski, vojvod avstrijski, štajarski in korotanski, gospodar krajnski, slovenske krajine in Heba. V tem pa je nemško vladarstvo, po dolgi brezvladi, pod Rudolfom habsburškim svojo moč v izhodnih deželah še enkrat obnovilo, in ko je bil Otokar v vojski premagan, sta se habsburški in lucemburški dom poprijela misli, te dežele v eno močno občinstvo zbrati, katero bi pri slabeči vladi rimskonemškega cesarstva s svojo lastno močjo se ohraniti in turško silo odganjati zamoglo. Že Albrehtu II. dediču habsburške hiše, se je vsrečilo Čehi in Ogrci z Avstrijo skleniti. Zgodnja smert njegovega sina je sicer novo deržavno zvezo nekoliko zbegala; vendar je pa viteški duh Maksimiliana I. kmali dosegel, da je z obnovljenjem dedinskega dogovora z jagelonsko rodovino zagotovil svojemu rodu pravico do ogerske in česke krone. Njegov vnuk Ferdinand I. je to pravico tudi v djanji dosegel.

Od te dobe so se dežele naše domovine vedno tesneje v jedno močno celino zedinovale. Velika je bila razločnost njih notranjih naprav, šeg in narodovnosti; velike so bile nezgode, ki so jo znotraj in zunaj zadevale, ter jo žugale razdreti; ali navkljub vsemu temu se je čedalje bolj uterdovala njih nasprotna edinost, še več, kar ji je bilo namenjeno v pogin, se je v njeno naj krepkejšo podporo obernilo.

Znotranje združenje naših dežel je bilo o začetku minulega stoletja že toliko uterjeno, ko je Dragotin VI. starašinstvu posameznih dežel ponudil pragmatično sankcijo, da so vsi ko zakladno zakonilo spoznali, da naj bi od tistihmal na vse prihodne čase vsi deli cele deržave veljali za nerazdelno celoto. Vendar pa ta celota še ni imela občinskega svoji moči primernega imena. Naši vladarji so nosili kakor po dedinstvu krono svetega rimskega deržavstva, ter so ostali pri ti vsemu kersanstvu naj vikši časti, in k temu naslovu so pristavljali še kraljevske imena ogerske in česke

krone in družih svojih dednih dežel. Le sčasoma se je navada vdomačila, imenovati deržavstvo habsburške hiše po deželi, v kateri je njeno glavno mesto, Avstrija ali Avstrijansko.

Pol stoletja je, kar so bili prekuci pretresli vse tedanje stanje v Evropi; nemški knezi so se za samostojnost poganjali in rimsko cesarstvo je bolj in bolj pešalo. Zlasti pa je to deržavstvo svojo davno slavo zgubilo, ko ste bile Rusija in Francija cesarski naslov sprejele. Naše domačije, iztergane iz starih zvez, so mogle vse moči in brambe same v sebi iskati. Tedaj se je cesarju Frančišku potrebno zdelo, svojemu staremu domu in deržavstvu dati lastno ime in primerno dostojnost.

V razglasu 11. vélikega travna 1804, o ti zadevi na svitlo danem, pravi cesar: „Po naredbi Božji in po volji volivnih knezov rimsko-nemškega deržavstva smo tako dostojnost dosegli, da nam za Svojo osebo ni žetleti novih naslovov in časti. Vendar skerb Naša, kakor vladarja doma in deržavstva avstrijanskega, mora biti v to obračana, da se polna ravnost naslova in dedičnega dostojanstva z naj prvimi gospodovavci in evropskimi močmi ohrani in vzderži, ktera se avstrijskim poglavarjem ne le zavoljo stare slave Njih očetovskega domu, ampak tudi zavoljo velikosti in ljudnatosti Njih dežel, ki tako obširne kraljestva in samostojne kneštva obsegajo, spodobi in je po mednárodnih šegah in po dogovorih zagotovljeno. To popolnoravnost v dostojanstvu stanovitno uterditi, se čutimo nagnjene in opravičene, po izgledih, kakoršnega sta poprejšnje stoletje cesarski ruski dvor, zdaj pa tudi vlada francozka dala, da naj bi tudi Mi avstrijskemu domu, kar tiče njegove samostalne dežele, dedično cesarsko ime prilačili“.

To vedno pomljivo djanje, s katerim je bil eden zmed poslednih kamnov v zbudovanji edinosti za naše deržave vložen, so avstrijski narodi hvaležni in z domorodnim

veseljem sprejeli. Po celem deržavstvu so ga z velikimi slavnostmi obhajali. S čutilom pravičnega ponašanja so ugledali vsi v lesku nove avstrijansko-cesarske krone zarjo, naznanujočo lepo prihodnost naše občinske očevine.

27.

Viribus unitis.

Ob prihodu presv. cesarja Franc Jožefa v Terst.

Zložil J. Koseski.

Osoda, glej! na bregu Jadre slavne
Sklenila je mogočne sile tri:
Talijski um svitlosti starodavne,
Izkušeno Slavenstva hrabro kri,
Germanski ved modrosti bistroglavne;
Zvarila vse je v tisk edinosti,
Da svetu tak očitno znamenje dade:
Kaj „viribus unitis“ zveršit' znade!

Po klicu tim se verlo breg obnaša,
Mogočni Terst namembe cil spozna,
Deržavi v prid, Europi v kinč naraša,
Podnebjem trem teržestva cvet velja;
Po vednosti le ude svoje praša,
Ne gleda: kdo jim kerstne liste da,
Do Cara pak zvestobe vsim naroča
In „viribus unitis“ jo zvedoča!

In tak Ti dans veselo blagor vriska,
Iz tisuč pers Ti poje slave glas,
Iz tisuč lic ljubezni plamen bliska,
Kreposti vse oberne Tebi v kras!
In če se kdaj poverne dōba stiska,
Zaupaj, knez, si kliči zveste nas!
Ko skalnat breg valovju homo stali
In „viribus unitis“ piš pregnali.

28.

Oglej.

Kdor koli želiš viditi, kako silne in velike mesta zginejo z lica zemlje, pridi v Oglej. Ne vrát, ne hrama, ne stebra ni ostalo od stare njene slave. Kar je vključevalo roci razdéravcov, se je zgreznilo v močvir, in kar je po stoletjih na dan spravil oratarjev lemež, je bilo večidel razvlečeno v tujstvo. Ako bi se pred sto leti vélika cesarica ne bila spomnila tega opušenega zimničnega krajca jadranskega zaliva, davno že bi vse ležalo pokopano v lagúnah (močvirih).

Oglejski spomeniki, kolikor se jih je ohranilo, so srednjega véka. V enajstem stoletji je postavil patriarh Poppo božji dom v podobi latinskega križa. Glavni čoln cerkve sloni na dvanajsterih stebrih; kamenitni deržaji so napolnjeni z vrezanimi podobami orla, jagnjeta in golobice, ter z zvermi, kakoršnih je na najstarih kersanskih spomenikih najti. Oltarji so polni imenitnih marmorjev in serpentinov, in krog kora za patriarhovim sedežem so se ohranili bizantinski mozaiki, s katerimi je stena olepotičena. Pod korom, le nekoliko stopinj nižej pod podlago cerkvenega čolna, so rake, in vse njih stene so ozaljšane z dobro ohranjenimi malarijami. S stropa visite dve starinske bronaste svetilnici posebne lepote, pa že močno skažene in poterte. Cerkevni zaklad je bil v sredi rák v velikanski železni skrinji med močnimi železnimi oboji skerbno hranjen. Skrinja z močnimi železnimi vrati še zdaj tam stoji, ali kar je bilo v nji ohranjenega, je po predertem zgoranjem oboku poropano. Sedanji čas ni nič pripomogel, hram ohraniti, mnogo pa, ga razdévati. Sicer so bile stene omalane, zdaj so pobeljene; še stebrov niso pustili v njih poprejšni podobi, ampak so jih na zeleno obmalali, da so viditi kakor s plesnjino prevlečeni.

Pred cerkvijo je stara kapela, ki ima na sebi sledi

starih stenskih málov; služi jim zdaj v hranilnico cerkvene naprave. Sklenjena je s portálom z zavitim mostovžem, ktereга podlaga je s starinskimi nagrobnimi kamni vložena. V desno je pustóten dvor, obdan s sesutimi zidovi, za kterimi dva tanka stèbra molita kviško. To so namreč ostanjki nekdanje patriarhške dvorane. Tam v znotranjem osmoogelne razkrite podertine, ki je bila nekđaj kerstiše (baptisterium), je med ternjem in šaro razmetanih nekoliko starinstev, ki imajo kje svojo napise, pa ne v podobi imenitnih in umenitniške cène vrednih reči. Gotovo je tu mnogo drobcov dražih kamnov iz razsutih mozaikov. Skerb teh starinstev je občini izročena, in nekoliko jih je že v zunanje stene gospodarskih hiš v vasi Akvileji (Ogleji) pisano vzi-danih.

Nekaj stopinj od cerkve proti zahodu stoji samotno štirioglati oglejski stolp s štirioglato primérno streho, zlo kakor turn sv. Marka v Benetkah. Od tod se na morje in po suhem jako lepo vidi.

29.

Zračne slike.

Po Sedlačku.

V zraku se vidijo včasih slike raznih oddaljenih stvari, ki se zibljejo nad obzorom, v tem, ko se njihovi predmeti daleč pod obzornikom tistega kraja nahajajo. Tako je največkrat na velikih ravninah, na primorjih, na morskej počini, v puščavah, kjer človek s čudom vidi čarovne gradove, gore, drevje, ladje, stavbe, vojske itd., — pa to stoji vse narobe, krivo ali razno zavito, in bivši nekaj časa hipoma zgine, kakor je bilo ustalo. Te slike, ki se jim pravi, „fata morgana“, ustajajo, kadar se solnčni žarki nekako posebno prelama-jo ali v zraku odbijajo.

Take prikazni so gledali Francozi večkrat pod Bo-

napartom v Egiptu na velikih tamošnjih pustinjah, kjer so večkrat vidili cele sovražne čete, kako se je ena drugej primikovala, — al ko so blizo prišle, zmanjkalo jih je.

Takova čudna prikazen se je vidila leta 1825 tudi na Českem, blizo sela Prikosice, kar je mnogo zanesljivih ljudi spričevalo. Bilo je prvi dan mesca svečana, — nebo je bilo oblačno in cela prikosiška okolica pokrita s snegom. Ko je okoli treh popoldne županov dvajsetletni sin izišel iz hiše, gledat: bode li sneg ali dež, ozre se proti jugu, in opazi neizmerno množčino pešcov in konjikov, ki so došli iz šume (gojzda) Spaleno — poriške grajščine, ki je bila okoli četert ure daleč. Poleg te šume teče majhen potočič, ki deli poriško grajščino od mirošovske; ali tu ni nobene cesarske ceste, ampak pred šumo se prostira precej velika ravnica. Na tej ravnici je ležal sneg, zelo štiri palce na debelo, bliskajoč se kakor srebro. Ta čas se je veter polegel, in okoli in okoli je bilo vse tiho. Ustrašen mladeneč zapazi, ko dalje gleda, da se ta vojska selu približuje; pobegnivši nazaj pokliče očeta in mlatiče iz gumna, da bi vidili to čudo, rekoč: „glejte, oče, kam pojdemo s tako silno vojsko v naši malehni vasici.“ Tudi župan se tega prepade, nevedoč, kaj bi ž njimi začel. Vidilo se je pa, da cela vojska konjikov proti vasi jezdi. Na širokem polji, „Garište“ zvanem, se ustavi, in stopijo po trije in trije v versto. Vidilo se je, kakor bi bili konji vsi vranci, in vojaki v bele plajšče oblečeni. Strašno rožljanje mečev se zasliši, in vidilo se je, kakor bi bili v nekoga slavo zamahovali. Na desnem in levem krilu so vihrale zastave, na desnem rudeča, na levem bela, kinčaje vojsko na strašen način. Iz sela prihití sila ljudi; med njimi tudi postarni, čudé se, odkod da je moglo toliko vojske tjekaj priti; mislili so, da je morebiti spota zašla. Bivši tako četert ure se obernejo hipoma na desno, prejdejo potok, in zginejo brez sledú. Zdaj je županu serce veselja zaigralo, ter vskliče: „tih ne bo več nazaj! Pa kam bi jih tudi

djal, in s čim nahranil?“ Nakratno zginutje vojske je pričujoče s strahom in grozo napolnilo. Al obrernivši se zapazijo na isti strani pešce, ki pridejo po isti poti, in se ustavijo na istem mestu, kjer so pred konjiki stali. Al pešcev je bilo veliko več, imeli so bele plajšče, puške in orožje je na daleč blisketalo. Ko so se bili ravno tako v verste postavili, izideta dva černo oblečena častnika in se obrneta proti vojski, kakor bi ji povelevala. Vašani so si pa takrat eden drugemu pravili: „ti pridejo vsakako k nam“. Ali tudi ta vojska zavije čez četert ure na desno, prejde potok po isti poti, kakor pred konjiki, in zgine pred gojzdom brez slédu. Potem se je vidilo mnogostrano gibanje in kretanje konj, in na dve kolesi voz, na katerih so vozili sode in topove, in tudi drugo robo, kakor se sploh vidi, kadar kaka vojska potuje. Od straha so tri osebe zbolele. Neka žena, ki je bila tudi gledat šla, ko se verne in hoče dopovedovati, ni besedice govoriti mogla; še le tretji dan je zamogla povedati, kaj da je vidila. Na mestu, kjer je vojska stala, ni bilo stopinice viditi. Pervi, ki se je derznil iti gledat, je bil ravno ta županov sin, ki je bil to prikazen prvi zagledal.

Kmalu za tem se je bralo v bavarskih novinah, da je takošna vojska nekje na Bavarskem tačas zbrana bila, — al ta prizor se je vidil le vsled lomljenja in odbijanja solnčnih žarkov na rečeni snežni ravnici na Českem.

30.

Oblega Dunaja.

Po Majlath-u poslovenil Svetec.

Spomladi leta 1683 se vzdigne turška vojska od Drinopolja (Adrianopla) ravno ta dan, ko je bil cesar Leopold I. zavezo s kraljem Sobieskim podpisal.

Prestopivših Dravo pri Oseku bilo je prvo bojno

delo Turkov, da so vzeli Vesprim. Samostan na Martinji gori pri Rabi so s smodnikom podsuli in razstrelili, rabske predmestja požgali, tverdnjavi pa veleli, da naj se poda; al poveljnik Rabe je odgovoril, da se brez brambe ne bo podal; in véliki vezir bi bolje storil, ako bi nad Dunaj udaril; Raba, se bo precej podala, ko bo Dunaj v vezirjevih rokah. Ta odgovor je bil vélikemu vezirju ves po volji, — tako je odšla Raba oblegi. Akoravno je bil Kara Mustafa že namenjen nad Dunaj, skliče vendar popred vojni svét. Tu odkrije svoj namen, nekaj pašev je zoper govorilo in svetovalo, najprej podvreči deželo, Dunaj se bo potem sam od sebe podal; al véliki vezir je obstal pri svojem sklepu in vojska se vzdigne proti Dunaju.

Štirnajst dni je hodil vezir od Rabe do Dunaja, vzame Totiso in Papo, naskoči Haimburg, kjer posadko izseče. Okoli 50 gradov je bilo požganih.

Cesarski vojvoda, Karel lotrinški, akoravno mu je bilo iz turškega tabora poročeno, da vezir na Dunaj misli, vendar ni hotel verjeti, da bi Rabo nevezeto za herbtom pustil. Postavi se toraj ne daleko od Komorna, da bi Rabo podpiral. Ko pa zazna, da se je Turk res naravnost proti Dunaju namenil, se tudi vzdigne on in proti Dunaju hiti. Peš-vojsko pod Škotom Leslie-m pošlje unkraj Donave, čez Moravsko polje na Dunaj; sam pa s konjiki se je deržal ceste skozi Haimburg takraj Donave. Med Petronell-om in Elend-om so ga turški konjiki dohiteli. Cesarski, iz nenade napadeni, se zmedejo in le hrabrost poveljnikov obvaruje, da niso bežali. Pratež pa zapade Turkom.

Beguni so tekli celó do Dunaja in tam raznesli, da so cesarski popolnoma razbiti. Dim, ki se je po štajarski cesti valil, in požari, ki jih je bilo na mejah viditi, so nekako poterjali žalostne glasove.

Bilo je 7. julija. Cesar izbere grofa Štarhemberga za poveljnika Dunaja; pokliče mestnega župana in mestnega sodnika pred se, jim naroča junaško deržati se,

ter obljubi kmalu pomoči. Ob osmih zvečer pa se odpelje cela cesarska rodovina čez Donavo v Korneuburg. Zmešnjava je bila pa tudi že tolika, da v Korneuburgu niso mogli jaje za cesarsko mizo dobiti. Zakaj unkraj Donave, ravno nasproti je že gorel samostan na Kahlenbergu, ki so ga bili Tatari zažgali. Po odhodu cesarja je vse hitelo iz Dunaja, da bi se nevarnosti oteli. Mnogo jih je pobegnilo vse pustivši, in zadovoljni, da so le življenje odnesli; nekteri pa so tlačili na vozove, kolikor je na nje moglo, in gonili konje, dokler niso na cesti obležali; — tako so s premoženjem vred zapadli ljudje Turkom. Šest ur neprenehoma je ropotal voz za vozom čez Donavski most; 60,000 ljudi je v dveh dneh mesto zapustilo in naposled ni bilo več vozov, tako, da je marsikdo, hoti ali ne hoti, ostati mogel.

Mesto si je nekaj oddahnilo, ko vojvoda lotrinški s svojimi konjiki dojde, in trobentaje in piskaje skozi mesto v taborsko loko jezdi, da je tam čakal pešcev, ki so čez moravsko polje prihajali.

Dunaj je največ vezirjeva počasnost rešila. V zadrežnih časih je en sam dan neizrečene važnosti. Kara Mustafa jih je pa zgubil počasi stopaje, štirinajst. Hitreje navalivši bi bil našel mesto brez brambe in posadke. Sicer se je bilo Dunajčanom že v začetku leta ukazalo, da najbi vsaka hiša po enega delavca dala; vsak naj se bi za eno leto z živžem preskerbel, ali pa iz mesta šel; da bi se 30.000 kolov (palisad) iz bližnjih gojzdov dobilo, in da bi plemstvo in višje duhovstvo vojni davek plačalo; — ali vse to se je odlašalo, tako, da zdaj ni bilo ne dnarja ne priprav, in komaj deset topov je stalo na obzidji. Ta dan, ko je cesar odšel, je bilo 1000 mož v mestu in pa mestna straža.

Al v dnevih, ko se je vezir počasi primikal, so se storile silne reči. Karel lotrinški dene 14000 mož v mesto; vseučilišče napravi polk od 700 mož, vodja sam je bil polkovnik. Meščani sestavijo 8 kompanij, skupej 2382 mož; mestni župan je bil polkovnik

in mestni svetovavci stotniki kompanij. Neki Ambrož Frank je nabral kompanijo dobrovoljnikov, 255 mož, skoraj samih kerčmarjev. Kopci so imeli svojo kompanijo. Tudi nekteri Čehi so se v posebne kompanije združili. Celó dvorniki, ki niso bili s cesarjem odšli, so imeli svoje kardelo. Tako se nabere 21960 mož pod zastavami grofa Starhemberga.

Med temi so bili nekteri, ki zaslužijo, da se posebej imenujejo. Manjkalo je podkopnikov (minerjev); baron Kilmansegge, ki še vojak ni bil, nabere dobrovoljnikov zato, in ti so prevzeli vso podzemeljsko vojsko, na katero so se Turki ravno naj bolj zanašali.

Naj važnejši mož v mestu je bil pa duhoven Kolonič. Poprej malteški vitez, se je junaško obnašal na otoku Kandii, ter veliko turških bark vzel, večkrat v dvoboji Turke premagal, konjske repe, ki so že na naskočenih zidovih vihrali, pridobil, in Turke odbil. Potem stopi, naveličavši se posvetnega življenja, v duhovski stan, in bode škof v Neustadt-u. Ko so se pa Turki bližali, se poda dobrovoljno na Dunaj, kjer opravlja tako rekoč opravilo civilnega poglavarja, čuje nad bolnišnicami, streže ranjenim, vodi gasilne naprave, skerbi za živež, tolaži in ohrabruje, in opravlja z ženskami in otroci vse opravila, ki se brez orožja opravljajo.

Tako so delali na Dunaji, da je v osmih dneh na obzidji priprav za 200 topov bilo. Da so tverdnjave se hitro delale, je dala vsaka hiša po enega delavca; nihče se ni utezal. Mestni župan je bil prvi, ki je v samokolnici parsti dopeljal. Menihi so zapustili svoje sobice in se delavcem pridružili. Kar je bilo lesa in derv zunaj mesta, so jih noter spravili; vsak meščan je mogel pod streho vode pripraviti; hiše s škodlami krite so odkrili, smodnik v cerkve in rake prenesli, in duri in vrata zazidali, in živeža, kar so naj več mogli, od vsih krajev dovlekli.

Še preden se turška vojska pod zidovje prikaže, se razspó roparji in požigavci čez deželo. Čez 40000

ljudi je bilo polovljenih in v sužnost gnanih. Samo mesta Neustadt, Klosterneuburg, Mōlk in Lilienfeld so se ubranile sovražniku; vse drugo, do reke Ips-e in do gorā, je bilo končano. Znameniten je pogin vasi Petersdorfa; bila je zažgana; ljudje se pa utekó v cerkev in terdni stolp. Tri dni so se branili. Naposled si pogodijo prost odhod za 4000 goldinarjev. En paša je bil od Dunaja zavolj pogodbe prišel. V treh skledah so bili dnarji, srebro in zlato, Turkom prinešeni, potem se začne odhod. Devica z vencem na glavi in zastavo (banderom) v rokah je šla naprej, za njo pa drugi vaščani. Al komaj so bili zunaj, planejo Turki nad nje in jih posekajo.

Ko se zadnjič turški konjiki v predmestih prikažejo, zapove poveljnik grof Štarhemberg, da naj se zapalijo. Ali vihar žene ogenj proti mestu, da se je komaj otelo. Kmalu po tem, 24. julija, se uspe turška vojska pod Dunaj. Pri sv. Urhu, na zapadni strani, si napravi tabor véliki vezir. Njegov šotor, velik in razložen, je bil središče 25000 družih, pod katerimi je 200.000 nevernikov ležalo. Kar je od predmestij še ostalo bilo, to so zdaj Turki sami poderli. Dva poziva, latinsko pisana, da bi se podali, sta bila v mesto veržena, pa obleženi niso dali nobenega odgovora. Ali ta dan, ko so se Turki pred Dunajem utaborili, bi bila kmalu mesto velika nesreča zadela. Od gorečih poslopij v predmestjih se zatrosijo žarki v mesto in več poslopij pogori. Že se je ogenj orožnici približeval, kjer se je veliko smodnika hranilo. Poveljnikov sinovec, Guido Štarhemberg, možak 26 let, hiti na pomoč. Ogenj se je že prijemal. Z golim mečem je gonil ljudi, da so berž sode, kjer je bil smodnik, z vodo polivali, in zazidavali okna, katerih oknice so že gorele. Tako je ubranil, da se ni unel smodnik, ki ga je 1800 sodov bilo.

V Leopoldovem predmestji, na severo-istočni strani je stal še cesarski general Šulc; al Turki ga zdaj prepodé ter mesto od vsih strani oklenejo. Vezir si je po-

seбно bastijo, kjer cesarski grad stoji, odbral za svoje napade. Na levo od njega so se postavili: aga janičarjev, paša Rumelije, Husein paša damaščanski, Hasanpaša poglavar mezopotamski, ki je taboril noter do Donave. Na desni strani so stali dagerski (erlavski) in velikovardinski paša, aziatski in egiptovski vojščaki. Leopoldovo predmestje je dobilo veliko posadko.

Perve bombe niso škode storile. Pervo, ki je v cerkev sv. Mihela udarila, je ugasil otrok treh let; druga, ki je v orožnico priletela, se zaduši v pesku; tretja je na Burgbastii ravno v možnar padla. Perva, ki se je razpočila, padla je na terg Graben. Kosove so blagoslovili in na sovražnika nazaj streljali.

Turki Dunaja niso oblegali, kakor se sicer pravilno oblega, in čeravno so veliko topov seboj imeli, vendar so raji podkope delali. V tem so bili naj huji. Kadar se je kak podkop vzdignil, so precej naskakovali; in ako je nekaj dni tiho bilo, so kmalu nov podkop zažgali, ter iznova naskakovali. Tako je šlo v eno mero. Zgodilo se je, da je enkrat vojak od tacega podkopa vzdignjen bil. Verže ga od neke predgradbe na Burgbastijo, in nič mu ni djalo. Trije drugi, ž njim vzdignjeni, so na isti kraj nazaj padli, nepoškodovani, le za žejo so tožili.

Posadka je besnosti Turkov visoko nadušenje in derzno, včasi celó šaljivo neboječnost nasproti stavila. Nek dijak si derzne enkrat, ko so se Turki približevali, in jim gre naprot s kozarcem vina. Ko jim zdravico napije, mu udari pušica v bakreni kozarec, dijak se posmeja Turkom, da bolje ne streljajo in se verne brez škode k svojim. Nekemu stotniku topničarjev ste bile obe roki odstreljene, vendar ni hotel od svojih iti, in je naprej zapovedoval.

Izgled Štarhembergov je vso posadko naduševal. Po trikrat na dan, in po enkrat v noči je ogledoval vse mesto, zidove in podkope. Sovražna krogla razbije enkrat stražnico, in odskočivši kamen ga rani hudo na glavo; pa čez tri dni je bil že spet na nogah. Ranjen

na rami se je dal na nosilih na nasipe nositi, in ko enkrat zbolí, z voljo bolezen zmaga, ter priskoči svojim, ko je nevarnost največša bila. Kadar mu je kaj časa od brambe ostajalo, je hodil na štefanski stolp, in je od ondi turški tabor in njih pripravljajja ogledoval. Ostro je ravnal z onimi, ki niso svoje dolžnosti spolnovali. Dva dečka, eden deset, drugi petnajst let star, sta za Turke gledušila. On jih ukaže ob glavo djati. Neki stotnik, ki je na Löwel-bastii stražil in pustil, da so se Turki ponoči ukopali, dobi na izbero: ali obešen biti, ali pa s 24 možmi udariti in turški zakop razdjati. Vojščaki, ki so godernjali, so mogli za življenje vadljati. Stotnik, ki bi ne bil brez obotave naprej udaril, bil bi se pred vojno sodbo postavil, in ko bi ne bil dovoljnih vzrokov svojega kasnjenja imel, precej bi ga bili ustrelili.

Vedno je gledal, da je z vojvodom lotrinžkim v zvezi ostal. Nek oklopnik se prikrade srečno iz tabora v mesto. Vso Donavo je bil preplaval, list od vojvoda je nesel na vratu v vosek skrit. Obetala se je hitra pomoč. Al nazaj gredé je bil oklopnik vjet, in list z znamkami pisan veržejo Turki s strelom nazaj, pristavivši latinske besede: „da ni treba z znamkami pisati, ker je siromačija mesta celemu svetu znana“. Pa ujetje oklopnika ne oplasi področnika (lajtnanta) Gregorjeviča, da bi se ne bil vun upal. Štarhemberg mu obljubi prvo stotnijo, ki se izprazni, ako bi srečno k vojvodu prišel. Gregorjevič se preobleče po turški in prejde srečno skozi tabor in Donavo. Dogovorjen ogenj na Bizamberžkem hribu oznanja obleženim, da je dobro opravil. Pa noben gleduh se ni tolikrat iz mesta upal, ko Poljak Juri Kolšicki. Poprej je bil tolmač istočne tergovske družbe, zadobi potem gradjanstvo v Leopoldovem predmesti, v čas oblega se pa pridruži Frankovim dobrovoljnikom. Vsled tolmačevanja je dobro turški znal, toraj se napravi s svojim hlapcem, ki je tudi turški govoril, in se poda ponoči — ravno je hudo dežilo — v turški tabor. Zavolj teme in prekopov ni mogel prav

naprej, torej se usede sred tabora na zemljo in počaka jutra. Ko se dan zaznava, gre spet naprej, in poje turško pesmico. Nek Aga, memo čigar šotora je šel, ga k sebi pokliče ter mu postreže s kavo in praša: kam da se je namenil? Kolšicki odgovori, da gre sadje trest. Aga ga še opominja, da naj se varuje, da bi ga kristjani ne zasačili, ter ga odpusti. Tako je Kolšicki srečno k vojvodu lotrinžkemu prišel. Po isti poti se tudi verne in prinese list od vojvoda, v katerem je pisal, da le poljskega kralja pričakuje in potlej hoče mesto osvoboditi. To je Dunajčane oserčilo. Kolšickov blavec Mihalovič je še dvakrat to pot poskusil, in obakrat srečno. Ko se je drugikrat vračal, se mu pridruži turšk jezdec in začneta pogovor; al ko se Turkozre, mu Mihalovič odseka glavo, skoči nanjegovega konja in zdirja v mesto.

Prešlo je 40 dni obleganja. Janičarji so goderljali, ker ni bila dolžnost, da bi dalje pred mestom ležali. En čauš, od sultana poslan, da bi pogledal in poročil, je nejevoljin spet odšel. Vse moči je veliki vezir napejal, da bi mesto dobil; deli darove med janičarje, kaznuje uporne, strašljivce je z lastno roko pobijal. V nosilnici, z železnimi ploščami dobro zavarovani, se je dal okoli delavcov nositi, in jih spodbadal s svojo pričujočnostjo. Naposled si reče v zakopih neprestreljivo mesto izkopati, da je cel dan tam sedel, nadziral in priganjal.

Naskoki na predgradbo Burg-bastije se množijo. Enkrat so bili Turki že tretjino one predgradbe vzeli, in kole (palisade) zažgali; ali cesarski so v klobucih vodo nosili in ogenj pogasili, sovražnika pa odbili. Čez tri dni so Turki na novo naskakovali; 40 janičarjev prodere v mesto; al tam jih Štarhemberg sprejme, štiri ubije sam, druge pa izpodí. Drugi dan so v neki kotlji 100 Turkov zapazili. Cesarski so tako hudo na nje streljali, da Turki niso vun mogli in so bili vjeti. Neprenehoma je gromelo na Burg-bastijo, podkopi so se vzdigali, Turki pa naskakovali. Predgradba, kjer so se kristjani

24 dni branili, je bila zadnjič naskočena, al veliko Turkov je pred poginilo; — sam vezir je kerščansko hrabrost hvalil.

Vendar zguba, ki so jo Turki terpeli, ni bila v nobeni primeri z zadrego, v kateri je mesto bilo. Zadnjih odposlancev ni bilo nazaj, toraj se ni nič od pomnožene vojske zvedilo, živež je pohajal, in velika dragina nastajala, 6000 mož je že popadalo; bolezní so se tako množile, da je včasi po 30 ljudi na dan umerlo; bolnikov je bilo vse polno. Le neutrudni marljivosti škofa Koloniča, ki je verlo skerbel za red, snago in potrebno postrežbo, gré hvala, da se niso vnele kužne bolezni.

Vendar od podatve nihče ni govoril. Ulice so z verigami prepregli, zagradili, predkope naredili in uterdili, ter se pripravljajo, da bi vsako ulico posebej branili.

In kazalo se je, da bo tih priprav kmalu treba. Zakaj velik podkop se je bil 4. septembra vzdignil, tako silen, da je pol mesta zaderktalo, in pet sežnjev širok kos obzidja se v rov zvalil. Turki se precej v prodor zaletijo, veliki vezir sam jih je vodil. Boj je bil strašan. Turki naskakovajo, kakor besni, cesarski se branijo kakor obupniki. Že se dvigajo janičarji na obzidje, 4 repovi so bili zastavljeni in se višejo oznanovaje zmago; vendar jih Štarhemberg še odbije. Prodor se na vse hitro zadela, s tramovi, kolmi, in perstjo zabije. Vrečja, s pavolo napoljene so va-nj valili, in volovske kože spred prostirali, strešja so snemali in stene napravljali.

Ali drug velik podkop se vzdigne na Löwelbastii; zidovje se razvali šest sežnjev na široko; dve uri je terpelo naskakovanje; spet zasadijo Turki dve zastavi na nasipih; al spet jih posadka odbije, po neizrečeni hrabrosti in vzame zastavi. Prihodnja dva dni se ponavljajo enako serditi napadi; posadka jih sicer odbije, al sleherni trenutek se je bilo bati, da bo sovražnik zmagal.

Al v ti stiski se je pokazala resnica pregovora, ki pravi: „ko sila do verha prikipi, se božja pomoč že

glasu. Rešna vojska se je bližala, in je 6. septembra že pri Hollobrunn-u stala. Bilo je 27,100 Avstrijancev, 26,000 Poljakov, 11,400 Saksov, 11,300 Parcov, 8400 mož iz franaškega in švabskega okraja, vsih skupaj 84,000 vojščakov, 38,000 pešcev, 46,000 na konjih s 186 topovi, kar je za tisti čas mnogo bilo.

Za dobro znamenje so imeli, da je velik oriel delj časa pred poljsko armado letel, ko se je hotla s cesarskimi zjediniti. Vojvoda lotrinški ponudi zdaj kralju Sobieskimu, kakor je bilo pogojeno, verhovno poveljstvo; al ta mu odgovori, da je prišel le ko vojščak, in da pojde, kamor bo on vodil.

Kristjani so se bali, da bi jih Turki čez Donavo ne pustili; al ti so bili tako nezapopadljivo nemarni, da niso ne Kremsa ne Tulna zasedli, še čuvaja niso nikamor postavili. Tako so kristjani brez overe pri Tulnu Donavo prestopili, in pridejo tretji dan potem, 10. septembra, pod Kahlenberg. Še ta gora, ki je tako blizo mesta, je bila brez čuvaja. Nikjer zadržka. Previdno si cesarski pota nadelajo, napravijo, kjer je treba, mosti, in stopajo polagoma na goro. Zvečer 11. septembra je bil Kahlenberg od cesarske vojske pokrit in v blesku solnca je sijala gora od orožja. Levo krilo je zasedlo Leopoldovo goro; središče, v katerem so nemški vojščaki bili, se položi na Kahlenberg, desno krilo pa, od Poljakov zavzeto, se razširi čez Herman-skogelske višave do blizo Waidlinga.

Cesarski so na Leopoldovi gori veliko zastavo postavili, ki je bila rudeča in z belim prekrížana. O pomoči tedaj ni bilo več dvomiti. Kdo bi veselje popisal, ki je tadaj obležene navdajalo! Nasipi so se terli od radostnih gledavcov, ki so na goro kazali; po cerkvah so donele hvalne pesmi in vojščaki, v obilnosti poguma, so se gotovili za udár na prihodnje jutro.

Ko se zmrači, konjik iz mesta Donavo preplava, in vojvodu lotrinškemu od Starhemberga list prinese, v katerem je stalo: „Milostivi gospod, nikar odlagati,

nikari, nikari!“ Ravno tačas so tudi iz Štefanovega zvonika rakete spuščali. Vojvoda Lotrinški odgovorja z raketom s Hermanskogla in trikratnim strelom iz topa, posadka pa njemu s topovi z Melko-bastije. Z nepokojem so čakali oboji jutra. Kara Mustafa se je nadjal, da se bo Dunaj podal, preden bi kerščanska vojska na pomoč prišla; to je bil vzrok, da ni Donave zastražil, in kristjanov nič od prehoda zaderževal. Zdaj skličee hitro armado, šotori zginejo, veliko veljblodov se tira proti Ogerskemu, zbrana truma pa proti Kahlenbergu cesarskim naprot hiti, in zaseda verhove pod Kahlenbergom. Turki se posvetujejo. Paša budinski svetuje, da bi se od oblege odstopilo, iz gojzdov zaseki napravili, tabor uterdil, in tako da bi se čakalo kristjanov. Mesto, je djal, se bo podalo, ako pomoč odbijemo. Ali veliki vezir ga ni hotel poslušati. Imel je še 170,000 mož. Toraj je sklenil spustiti se v bitvo in od obleganja ne prenehati. Dva dni sta s pripravljanjem pretekla. Odločno jutro se napoči. Kapucinar Marko Avian, star in pobožen mož, sloveč zavolj proročnega duha, mašuje na Leopoldovi gori, Sobieski sam mu je stregel. Več ko 30 žezlonosnih knezov je prosilo zmage z nebes, med kterimi so bili najimenitejši Sobieski, vojvoda Karel lotrinški, izborna kneza Bavarskega in Saksonije, Ludvik badenski in Eugen savojski — prihodnja biča Turkov — in veliko družih. Po maši so bili vsi obhajani, in pater Marko jih blagoslovi ter jim obljubi zmago. Sobieski podeli še svojemu sinu Jakobu, ki je bil na kolena padel, vitežtvo, da naj pomne najslavnejšega dneva svojega življenja; potem govori še s cerkvenega praga nekaj podbudljivih besed proti vojščakom, in vse se vzdigne nad sovražnika.

Tudi Kara Mustafa se pripravlja na bitvo. Svoje vojščake je bil takole razstavil: Osman Oglu paša je vojvodoval na desnem krilu pri Nusdorfu, velikovardinski paša na levem pri Dornbahu in Hernalsu. Veliki

vezir sam si priderži središče. Izbrana truma ostane v zakopih Dunaju za strah.

Bitva se je pri Nusdorfu začela. Turki so se dobro držali, pa zadnjič so se mogli umakniti. Kristjani prideró do verha nusdorfske višave ter se tukaj dobro nastavijo. Dvakrat jih Turki še tukaj poprimejo, al obakrat so bili odbiti, poslednjič posebno, kar so jih Saksi od strane napadli, ter se umaknejo iz Nusdorfa. Kristjani za njimi; al pred Nusdorfom se uname najljutija seč, tako, da so se jeli kristjani nazaj odmikati. Tu ukaže Ludevik badenski hitro saksonskim konjikom odsesti in Turke toliko časa zaderževati, dokler pešci na pomoč ne pridejo; potem prime sovražnika tudi od strane ter ga verže do Döblinga, četert milje od Nusdorfa, nazaj. Ali goneč bežnega sovražnika so se bili predaleč spustili. Diarbekerski paša, to zapazivši, pošlje od desnega središča, oddelek — počasno napredovanje kristjanskega središča, ki je od tal zaderževano bilo, mu je to dopustilo — ki iz nenade udari in vse pred seboj podere ter zopet Nusdorf osvoji. S tim so bili Saksi popolnoma od svojih ločeni; al paša je zamudil se sreče prav poslužiti. Namesti da bi se bil lotil Saksov, ktere bi bil lahko od spred, zad in od strane prijel, jih je skoraj v nemar pustil. Saksonski vodja se pa priložnosti bolje posluži, in pošlje hitro kardelo, da je Turke od zadej napadlo, ki po tem takem od spred in zad gnjeteni pobegnejo, in Nusdorf, kterega so tako hrabro in dolgo branili, za vselej kristjanom prepustijo. S tim je bil tudi boj na tej strani dokončan.

Ura je bila poldne.

Središče in desno krilo se še nič bojevalo ni. Tudi pri Turcih je dozdej skoraj samo desno krilo v boji bilo; druga vojska, v šestih razdelkih, je stala žugaje med Döblingom in Breitensee-om. Ob dveh popoldne krene desno kristjansko krilo naprej in udari na turško levo. Sobieski sam je vodil. Boj je bil strašan. Al zastonj udarjajo Poljaki z neizrečeno hrabrostjo, da bi turške verste prebili. Nazadnje so mogli nazaj. Pa

tačas ukaže vojvoda lotrinški levemu krilu, kar najhitreje naprej stopiti, vzame sovražne baterije pri Döblingu, ter jih nameri na Turke, ki se v beg spustijo. Sobieski si privzame med tem četrir nemške polke, ustavi napredovanje sovražnika in ga verže trikrat nazaj. Tudi uredi spet svojih 12000 husarjev, ki so se bili po prvem odbitji zmešali, ter stopi s celim desnim krilom naprej. Tudi središče nastopa. — Tada j popraša vojvoda lotrinški saksonskega generala Götza: „ali naj bi ne bilo za ta dan dosti? Al Götz mu odgovori: „jaz sem star in bi rad nocej na Dunaji počival“. Bitva terpi tedaj dalje. Zmagovite kristjanske krili derete zmiraj silnejše naprej. Rednega opora ni bilo več. Ob šestih je bitva pri koncu, le v zakopih so se Turki še držali in na mesto streljali, kakor da bi bili zmagovavci. Ko jih cesarski primejo, se sicer hrabro ustavljajo, al zapazivši, da njihovi beže, se tudi oni razprašé na vse strani.

Cesarski so vso noč pod orožjem prebili, ker so se bali novega napáda. Grof turjaški, vojvoda lotrinškega pobočnik, je hitel z veselim poročilom k cesarju. Drugi dan se pa razodene neizmerno bogastvo zadobljenega plena: 370 topov, brez števila zastav in konjskih repov, 15000 šotorov, v nekterih še jedí na mizi, 10000 bivolov in volov, 5000 veljblodov, 10000 ovác, 100000 vaganov žita, brez mere družega živeža in vojne potrebsčine vsake verste. Kave so toliko dobili, da se je posihmal obče piti jela. Kralj Sobieski je Kara Mustafov šotor prejel, z vsim, kar je notri bilo. Vojščakom se je izplenjenje tabora dovolilo. Dobili so toliko srebernine in zlatnine, da za druge stvari niso marali in vse Dunajčanom pustili. Na vse jutro so lezli ti čez podertine obzidja, derli skozi vrata v turški tabor in hiteli v predmestja. Tam je marsikdo med razvalinami in puščobo komaj mesto nasel, kjer mu je poprej hiša stala.

Dokler vse drugo za blagom in posvevnimi stvarmi hiti, je škof Kolonič za zlahtnejšim plenom hodil. Iskal

je po taboru zapuščenih kerščanskih otrok, katerih je 500 našel. Za vse je tudi skerbel — pravi nasledovatelj evangelja.

Ko Štarhemberg v tabor pride, ga Sobieski objame ter ga imenuje viteza in brata. Skupej sta ogledovala turške naprave in skupej tudi v mesto šla.

Štabne vrata so bile za vhod odbrane. Kardelo poljskih plemičev je šlo naprej, za njimi Sobieski, Štarhemberg, in drugi vojvodi. Prva pot je bila v auguštinsko cerkev. Po maši je Sobieski sam „Te Deum“ zapel in 200 topnih strelav je gromele vesele glasove čez okolico.

31.

Rak, labud in ščuka.

Po Krilovu.

V družini, kjer soglasja ni,
Nikdar se delo ne vspeši,
Tu ni koristi, je le muka.

Enkrat se rak, labud in ščuka
Vsi v eden voz uprežejo,
Ženó, poté se, vlečejo —
Al voz le v enomer stoji,
Čeprav se tovor lahak zdí.
Al kaj? Nazaj je vlekel rak,
Ščuka v vodo, labud pa v zrak;
Kdo bolje prav, ne sod'mo mi, —
Al voz se z mesta ganil ni.

32.

Začetek cerkve sv. Štefana na Dunaju.

Iz česke čitanke.

Rudolf IV., nastopivši vladu svojih očetov, je nameraval napraviti veličastno poslopje, ktero naj bi njegov spomin naj poznejšim naslednikom oznanovalo, ter je začel zidati častljivo cerkev sv. Štefana.

Stanica, v kateri je bil Rudolfu prvi dan zasve-til, in v kateri je on v detinskih in mladenških letih prebival, je bila že v kapelo spremenjena. Prošt, štiri in dvajset korarjev, in šest in dvajset pomočnikov, pri nji vstanovljenih, vsi le ti so bili izmaknjeni izpod oblasti solnigradskega nadškofa in posovskega škofa, ter naravnost pod papeževo nadzorništvo djani. Razodelo pa se je, da je kapela za toliko duhovstva in za mnoštvo ljudstva, ki se je k svetim opravilom shajalo, vse pretesno. Torej je Rudolf namenil, novo zidanje predjati na mesto stare duhovnijske cerkve sv. Štefana, ter ta sveti hram razširiti in častljivo ozaljšati. 11. sušca 1359 je sam prvi z rovnico v zemljo mahnil, in 7. mal. travna vsadil podkladni kamen ter o tem poseben razpis na svitlo dal. Znotraj in zunaj razodeva cerkev sv. Štefana, da so bili razločni razdelki ob različnih časih izdelani. Spredni del med malima stolpoma, zlasti dvornica velikih vrat (Riesenthor) s svojim razverstenjem kupečih stebrov in s podobo Kristusa med dvema angeloma, je zanesljivo naj starejše delo te Božje hiše, njenega naj prvega začetka iz nepomljivih časov pred letom 1137.

Pozneje so mnogoteri drugi avstrijski vladarji še mnogo pristavljali, pa tudi česki kralj Otokar po letu 1265, in nekteri habsburški vojvodi. Rudolf pa, ki se mu je vsa poprejšna stavba zdela mala in priprosta, si je namenil, cerkev zvišati in razširiti, ktera je še le po tem sadanje svojo nezmerno prostornost dosegla.

Zbrali so se naj slavniši stavniki ali poslopničarji na Dunaju, in naj bistrejši in umniši zmed njih, umetnik Václav, klosterneburški méstničar, je obris izrisal ter storil začetek veliki Božji veži, ktera v slavo Rudolfovo in stavnikovo, kakor naj veličastniši spominek staronemškega poslopništva zalo in ponósno v nebo kupí. Umetnik Václav je ozidje izpeljal do 40 sežnjev v višavo, in je umerl 1404. leta. Koliko stopnjo da je bilo tačas staronemško stavništvo doseglo, in kako slavno se je

na Dunaju v tem sedežu naj slovesniših poslopniških bratovščin od Rudolfovih časov razodevalo, tega nam je priča ne le sam Šen-štetanski dom, ampak tudi več cerkev iz te dobe, med katerimi se posebno skazuje sveti hram Marije Device na Brežji (am Gesteade).

Po smrti umetnika Václava je bilo delo sv. štetanske cerkve nekoliko časa zastalo, in kar so tudi drugi pristavljali, se je k prvotnemu obrisu tako malo podalo, da se je moglo pozneje razdréti. Še le umetnik Jan z Práhatic se je smel prederzniti, sled svojega starega učenika nastopiti. Za Albrehta V., naslednjega cesarja, se je od leta 1407 do 1433 ozidje do verha izdélalo, in olepšalo znotranjstvo cerkve s kamnitno leco (prižnico) prečudne lepote in z družimi umetnijami.

Zunaj na cerkvi neštetilni obrazniški izdelki, znotraj pa množina podob na osemnajst velikih slomnikih kažejo večidel na Rudolfovo dobo. Poleg velikega oltarja v lévo se vidi marmorjev spominek Rudolfov in njegove žene, hčere cesarja Karla IV. Vojvoda je narejen s krono in plajšem, hči cesarjeva pa s krono in žezlom; med njima pak je podoba cerkve sv. štetana.

33.

O zvezdoslovju.

Spisal M. Vertovec.

1. Tešna moč solnca.

Solnce, ki je skoraj poldrugi milijonkrat večje od naše zemlje, ima tudi in mora imeti več blaga v sebi, in tedaj večjo težo, ko vsi planeti s svojimi lunami vred in kometi, ki se okoli njega verté, da jih na se vleče. Vsi planeti in kometi bi tudi v resnici na solnce padli, ako bi jih neka velika moč, od kar so ustvarjeni, zmiraj naprej ne gnala; tako se pa morajo v krogih — elipsah — okoli njega vertiti. Ko bi jih pa solnce na se več ne vleklo, bi proč od njega v globoko nebo leteli, in naravnost na kako drugo zvezdo — pa le še po

veliko milijonov letih — padli, ali bi se pa jeli postransko okoli njega vertiti. Kako težo ima neki grahovo zerno memo mernika graha? Kako težo zemlja ali drugi planeti ali kometi memo solnea? — Tekó okoli njega, kakor da bi skoraj nobene teže ne imeli — s hitrostjo, ktera preseže vse naše navadne zapopadke, v eni sekundi po tri ali še več milj!

Vsim učenim je prepričana resnica, da vsaka pahnjena ali veržena stvar bi večno naprej tekla ali letela, ko bi je celó nič ne zaderževalo; kamen, kterega z roko veržeš, kakor iz puše izstreljeno kroglico, prideržuje nekoliko zrak, nekoliko jo zemlja s svojo večjo močjo ali težo na se vleče, da zmiraj bolj počasi in niže letita, dokler doli ne padeta, sicer bi zmiraj letela. Če v sredi ravne in gladke mize klin zabiješ, in na-nj za vervičico z mehкими zanjkcami kroglico privežeš, in jo zatočiš, bi vedno okoli klina tekla, in sicer, ako si to prav naredil, v krogu, ako bi se s svojimi robmi — če jih ravno nevidimo — ob mizne robove ne dergnila, ki jo zmiraj bolj zaderžujejo. Pa tudi moč ali teža zemlje jo kar močno na se vleče in tako prideržuje, da se mora tako prisiljena počasi ustaviti. Kakor klin na mizi z vervičico vleče kroglico, tako vleče planet luno, — tako vleče solnce s svojo veliko močjo in težo vse planete in komete na se, kateri pa od začetka čudno in nerazumljivo pahnjeni se morajo stanovitno okoli solnea v kolobarjih vertiti. Globoko nebo ni popolnoma prazno in čisto, ampak napolnjeno z nedopovedljivo tankimi gazi. Taki gazi tudi nekoliko, pa vendar celó malo lune v njih teku okoli planetov in planete v njih teku okoli solnea zaderžujejo, da bi s časom — pa ne še tako naglo — vse lune na svoje planete, in planeti na solnce pasti zamogli. Zvezdogledi pravijo, da še dobrih 25,000 let bi se ne bilo treba celó nič bati, da bi luna na zemljo padla; tudi bi preteklo kakih 100 tisuč ali celó milijon let, preden bi Merkuri, solnea naj bližji planet, na-nj padel.

Če stopiš poleti z eno nogo v gnjijočo lužo, ob enem zatareš, pomoriš in pokončaš morda čez 60 milijonov živih stvaric, ki so se tudi po svoje svojega življenja veselile, — to je bilo za nje strašna prigodba, bilo je končanje in razdjanje življenja enega celega sveta, in vendar je to čisto nič v primeri z življenjem, kar ga je na celi zemlji. Ravno tako, ko bi vsi planeti ob enem na solnce padli, bi bilo to grozoviten primerljaj za vse na njih žive stvari, ali vendar nič v primeri z življenjem v celem stvarjenji Božjem!

Solnce z vsimi svojimi planeti, njih lunami in kometi ima v primeri z družimi zvezdami v globokem nebu le eno težo, kakor da bi čisto samo bilo, kakor da bi vsi planeti in kometi z njim v eno telo zvezani in združeni bili. To je treba razumeti zavolj družih zapopadkov, ki jih bomo od globokega neba dali.

Ako povzdigneš, pozemski človek! svoje oči na mogočno solnce, in se spomniš, kako v sredi svojih planetov, njih lun in kometov kraljuje in vsim v imenu Gospodovem svitlobo, gorkoto in življenje deli; ako premišliš, kako so se že lune okoli svojih planetov, planeti in kometi okoli solnca — in se bodo še tisuč in tisuč let — dokler bo Gospodu dopadlo — v svojih stanovitnih kolo-barjih in časih vertili; ako preudariš stanovitne postave, po katerih, in lepi red, v katerem se vse to izpeljuje: vsaj vendar ne bo drugači mogoče, kakor da s premilim srcem vzdihneš in zavpiješ rekoč: **O velik, o mogočen je Bog!** kateri je vse to osnoval! Njemu bodi čast in hvala od veka do veka!

Tak vzdihljaj povzdigne in časti tvoj um; on je mogočnosti in modrosti Božji primerjen. Zvezdoslovci prečujejo cele noči na visokih zvezdoglediščih in imajo vedno svoje oči na nebeške prikazke obrnjene; oni pazijo — dajamo za pripodobo — na mračenje tretje lune Jupiterjeve, med tim, ko ti sladko spiš; oni so tedaj, ki velike dela Božje vedno pregledujejo, tudi veliki spošтовavci Stvarnika,

2. *Stavne zvezde.*

Vse zvezde, ki se okoli našega solnca verté, so le od njega razsvitljene, so tedaj malo svetle, se premikavajo, se dajo viditi v vsakem času na drugem kraju neba, s povečavnicami kot okrogle ploščice ali kot krogle, večje ali manje od lune, kakor jo vidimo s prostimi očmi. Ker je pa družih zvezd v globokem nebu, ktere se pa, ako jih tudi z daljnogledi ali teleskopi, po 20 do 40 čevljev dolgimi gledajo, celó nič večje ne vidijo, kot mi druge s prostimi očmi, onda je to spriček njih nezapopadljive daljave; — tudi jih vidijo vselej na enacem mestu v primeri ene proti drugi, in torej jim pravijo: stavne zvezde ali stavnice, to je, nepremikavne zvezde. Tako, na primer, vsih 7 zvezd velicega ali malega voza so vidili pred 4000 leti na enakih mestih neba kakor dan današnji; ravno tako vse druge stavne zvezde. Nobena tih se ni še potočila.

Hindostani v jutrovih Indijah so že občasih, v kterih so bili Kaldejci, Babilonci, Egipčani in vsi drugi narodi na zemlji še v tamni divjoti in nevednosti zakopani, vedno na zvezde pazili; od njih je šlo posvetno izobraženje pa prav počasi na druge ljudstva; — — oni so prvi preksolnčne — zemeljne poti 12 kupov zvezd odločili, vsacemu kupu posebno ime kake živali ali druge posvetne stvari dali. Tako je bilo odločenih tako imenovanih dvanajsterih nebeških znamenj, ki so še do današnjega dne svoje imena obderžale, pod kterega slehernim je pa po več zvezd zapopadenih. Sčasoma so stari učeni, pa tudi učeni poslednih časov — kar je bilo starim še ostalo — vse druge zvezde na severnem nebu v take kupe ali trume odločili in jim posebne imena dali.

S prostimi očmi ne vidimo tisučine zvezd od tih, kar jih je v neizmerljivi globokosti neba. Kolikor bolj zvezdogledi svoje oči s popolnejšim orodjem, z bolj dolzimi in bolj popolnoma teleskopi okrepcavajo, toliko več zvezd v bolj globokem nebu vidijo. S takim orod-

jem vidijo naj več belo — demantno se blesketajočih zvezd; vidijo pa vendar tudi rumene, rudeče, teránaste, zelene, modre in sivkaste. Kjer vidimo na črnem nebu kako belo meglico, vidijo uni s svojim orodjem cele kupce ali trumice nepreštevilnih, kar lepo se blesketajočih zvezdic. Take bele meglice se raztekajo pred tachim orodjem večkrat v dolgljate majhne rimske poti brezštevilnih zvezdic, in kjer mi ničesar ne vidimo, ali tudi v sredi tacih trumic vidijo uni s svojim orodjem nove ne še v zvezdice raztečene meglice. Ni ga med vsimi zvezdoznanci, da bi se bil že prederznil, ceniti število stavnih zvezd; raji molčé, ko da bi jo zarobili ali prazno rekli.

Naše solnce, do kterega je le 20 milijonov milj, je domá v naših krajih; stavne zvezde so pa kar deleč od njega ali od nas; njih daljave presežejo vse zapopadke pozemeljskega človeka, ne dajo se nikakor razumljivo dopovedati. Ako bi ti na ravnem polji pri lipi stoječ, četertin ure deleč, vasni zvonik pogledal, bi ga na nasprotni gori pri beli skali vidil; če bi pa šel 500 korakov deleč na stran k pílu — kapelici — ne vidil bi ga več pri beli skali, timveč pri velikem hrastu na nasprotni gori. Bolj oddaljene stvari postavljajo naše oči vselej na konec. Po tacih razločkih bi zemljómér lahko do koraka ali čevlja prerajtal ali zvedil, koliko korakov ali čevljev da je od lipe ali píla do zvonika. Če vidimo luno nocoj o polnoči tikoma pri kaki zvezdi, bodo jo ob enakem času v Belemgradu, v Beču, v Milanu itd. vidili na drugem kraju ali pri kaki drugi zvezdi neba; po tem takem se da nje daljava od zemlje natančno izmeriti; ravno tako, pa vendar z večjo težavo, se meri daljava od soinca.

Če pa smo danes 20 milijonov milj deleč takraj solnca, bomo čez 6 mescov ravno za toliko deleč uni-kraj njega; v 6 mescih smo se tedaj na nebu premaknili za 40 milijonov milj daljave, in vendar na enakem mestu, kjer danas vidimo stavne zvezde, bomo jih tudi čez 6

mescov v daljavi 40 milijonov milj vidili; za las se nam niso na nebu premaknile, da bi jih drugej vidili. Kako deleč morajo tedaj biti!

Ako bi krogla iz topa od nas do solnca v 26 letih priletela, bi potrebovala po sklepih naj glasovitniših zvezdoznancev za tako pot od nas ali od našega solnca do naj bližnje stavne zvezde čez 8 milijonov let. Svetloba pride od solnca do nas v 8 minutah; od naj bližnje stavne zvezde potrebuje pa do nas po 3 leta in pol, po 6 ali morda še po več let, od naj daljnih teleskopnih pa čez 611,000 let. Do naj bližnjih stavnih zvezd bi bilo 16 do 20 bilijonov milj. Da so stavne zvezde, ktere na kupih vidimo, tako deleč saksebi, kakor je, v priméri, od našega solnca do naj bližje, je po tem takem lahko verjeti, kako veliko je nebo. Koliko večji pa je ta, ki ga je ustvaril!

3. *Natora stavnih zvezd.*

Star pregovor med našimi prostimi ljudmi je: če bi zvezda na zemljo padla, bi vesoljni svet pokrila. V tem pregovoru je veliko resnice; zakaj, kakor bi dva mernika žita na zerno graha stresena, ga dobro zasula, tako bi tudi solnce, padši na zemljo, jo kar dobro pokrilo. Vsi naj imenitniši zvezdoznanci terdijo z enim glasom, da vse stavne zvezde so solnca, da imajo tedaj svojo vlastno svetlobo, da niso samo velike kot naše solnce, ampak večidel nezapopadljivo večje od njega.

Od 50 let sem so najdlji na nebu čez 2000 dvojnatih zvezd, od kterih niso popred celó nič sanjali, to je, tacih, od kterih se ena okoli druge verti; večkrat se vidi mednjima komaj za noht prostora, in taka zvezda potrebuje 500 ali še več let, da se okoli druge po enkrat osuče. Kako bistre oči morajo imeti zvezdogledi, da take stvari vidijo, razločujejo! Ker se vse naše domače zvezde s solncem vred okoli svoje podvozi sučejo ali obračajo, mislijo in sodijo učeni, da se to tudi pri vsih stavnih zvezdah godí, in to tolikanj več, ker mnogotere poznajo, ki so se prikazale, potem pa skrile, čez več časa pa sopet prikazale

— oni menijo, da take so od ene strani bolj svitle, od druge pa bolj z madeži zakrite in tamne. Kakor se okoli našega solnca veliko planetov in kometov verti, sodijo zvezdogledi, da ravno taka je pri vsih stavnih zvezdah, ktere tudi svojim planetom, njih lunam, ali tudi kometom svitlobo, gorkoto in življenje delé. Že iz tega, da se okoli nekterih, ki so menda grozno večje od našega solnca, druge svitle, tedaj manje solnca z lastno svitlobo verté, sodijo, da tolikanj več se okoli slednje tudi tamne zvezde — planeti — morda tudi z lunami in še kometi vertijo. Če že ni izreči števila stavnih zvezd, ki so solnca, za koliko večje je pa še število njih planetov! Kako nezmerljivo je stvarjenje Božje!

Kakor naše solnce z vsimi svojimi planeti in kometi, ima tudi vsaka stavna zvezda v globokem nebu, z vsimi svitlimi ali tamnimi zvezdami, ko bi jih tudi na milijone bilo, ki se okoli nje vreté, le eno težo proti vsim drugim stavnim zvezdam na nebu.

Rekli smo, da naše solnce s t o j i; da vse stavne zvezde stojé tudi na svojih mestih; zvezdoznanski možaki pravijo pa, da je rimska cesta ali pot — podobna plošnjati krogli ali lečnemu zernu, h kateri štejejo tudi naše solnce in vse večje zvezde, ki jih na nebu raztresene vidimo — po težni moči vsih stavnih zvezd, iz katerih obstoji, v eno telo zvezana in združena; pravijo, da ta rimska pot, tedaj z vsimi svojimi zvezdami, se okoli suče, zvezde pa med sabo za tega voljo svojih primér ali daljáv ne izgubijo; pravijo, da se naše solnce z vsim, kar je po težni moči z njim zvezanega, v 24 urah le za 834,000 milj na taki poti naprej pomakne. Naše lune bi se po tem takem čveterno sukale, okoli sebe, okoli planeta, s planetom okoli solnca, in še s solncem na rimski poti.

V globokem nebu vidijo zvezdogledi veliko trumic lepih zvezdic, obdanih ali zavitih večkrat v bele meglice; ali niso to druge daljne rimske poti, ktere imajo svojo težo ali vago z našo rimsko potjo, da je tako celo vidno in nevidno stvarjenje v eno telo zvezano? — Komu se

ne bo tukaj misel ustavila? Čuda in milogróze mora človek ostermeti!

4. *Pogled v zvezde.*

Ni je natorne vednosti, da bi v večjo slavo Stvarniku, v večjo čast človeškemu umu bila, ko je zvezdoznanstvo. Človek, ki take resnice s svojim umom spoznava in se tako visoko do Stvarnika povzdiguje, v resnici je Božje žlahte!

O predragi prijatel! Daj se nam tedaj zdaj v tamno-černo pa jasno noč prijazno peljati; — bodi umniši od jazbica, ki po tleh hruške pobira in se jih nasiti, oči pa na drevo ne obrača, ki jih je zredilo. Solnce je šlo za Božjo gnado, — luna ravno Amerikancem sveti; — črna tema zakriva vse, da ne vidiš nič več pozemeljskega; — tudi ti se odtergaj za malo časa od zemlje, na kateri le popotvaš; — znebi se še celó za neke hipe svojega telesa, in zamakni se s prostim duhom v nebo! — Kaj vidiš tukaj? — Tisuč in tisuč večjih in manjših zvezd, ktere ti s stanovitno svitlobo migljaje in se blisketaje oznanujejo mogočnost Božjo! —

Ali so neki stvarjene, da bi ti, preširno in le pozemeljsko misleči človek! svoje oči na njih pasel? — Da bi le tebi černo noč razsvečevale? Vsaj greš ponoči večidel k počitku in zvezde zlo malo pogleduješ; za koliko tamneja bi neki noč bila, ko bi jih 300 en hip ugasnilo? Čemu bi bili pa milijoni teleskopnih zvezd, katerih še nisi in jih tudi ne boš brez takega orodja vidil? — Ko je Bog stavne zvezde osnoval, uterdil in nakermil v njih tek, imel je menda veliko visočeje in žlahneje namene, kakor mu jih ti, prevzetni in umerljivi človek! pripisuješ. Ali boš ti Njemu branil v daljnih teleskopnih meglicah iz kemijskih pervin nove solca z njih planeti vred osnovati in uterjevati? — ali v drugih meglicah solca, ki so že svoj ték dokončale, s planeti vred na kup vreči, da iz njih nove in še častitljivše zrastejo? Kdo je neki misel Gospodovo uganil, ali Mu pri Njegovih delih svetovavec bil?

Veliko bolj častitljivo v slavo Stvarnika, v poniževanje napuhnjenega človeka, pa tudi v poviševanje človeškega uma je misliti, kakor vsi zvezdoznanci od kraja mislijo, da stavne zvezde so velike solnca, ktere vsred svojih planetov sedé kraljujejo, in jim kot naše solnce, svitlobo, gorkoto in življenje delé.

Na naši zemlji ga ni prostorčika, da bi perst na-nj položil, na katerem, ko je mogoče, ne bi na tisuče živih stvaric živelo in se po svojo ne veselilo. Učeni poznajo čez 200 plemen živalic, katerih nobene ni s prostimi očmi viditi; take živalice so še večkrat ušive, in njih uši zopet ušive. Zgolj iz hišic in oklepov tacih nevidljivih živalic, ki so davnaj poginile, se nahajajo na svetu celi grički, s tacimi živimi živalicami, s hišicami ali brez hišic; napolnjena je vsa poveršna perst, večkrat še celó sneg in led, napolnjeno vse zračeje, vse morja in druge vode, menda tudi vse večje živali na svetu. Da je na naši zemlji čez 50,000 živalskih in čez 100,000 rastlinskih različnih plemen, bilo je že rečeno. Cvet in venec vsega stvarjenja je pa človek, obdarovan z umom, s katerim se k Bogu povzdiguje, izvoljen tudi enkrat pred Njegovo obličje priti.

Kakor je na naši zemlji — ki je ena naj manjših tamnih zvezdic — povsod, kamor se ozremo, življenje, smo primorani misliti in soditi, da je na vsih drugih manjših ali milijonkrat večih zvezdah tudi, pa le njim primerjeno, življenje; da so tudi z rastlinami in živalmi, od naj manjših do naj večjih — kjer je koli zanje prostora kaj — nanizane, pa tudi bogato previdene z umnimi stvarmi, ki so na nižjih ali menda večkrat visočejih stopnjah uma kakor je naš človeški. Tako se zamore celo stvarjenje svojega Stvarnika in svojega življenja veseliti. Pri taccem pogledu v zvezde, pri tacih mislih, ti bode milogrôza serce obvzela, solzice se ti bodo uderle, noge stresle in všibile; na kolena boš padel, roke proti nebu povzdignil, in z milim glasom zavpil: Slava, slava in češčenje vsegamogočnemu Stvarniku nebes in zemlje!

34.

Radecki.

Spisal L. Toman.

*Kjer je um vodja trum,
Zmaga se dobi —
Kjer serce vod' versté,
Zmaga ne beži. —*

Támno se obnebje vlačí vkup;
V sercích vnema se sovražtva strup,
Černe množice možakov,
Zveste trume se rojakov
Zbirajo, se vlačijo,
Skrivajo, napadajo. —
Oj Milano! te spomlad ne zveseljuje?
Kaj serce se tebi strastno napihuje? —
Nič ne čuje zmote rod,
Ne boji se strašnih škod;
Plam se vzdigne, počí top,
Skočí skupej trop in trop,
Smert za njim na desni, levi —
Bog se vsmili zdani reví! — —
In junak mogočno slave,
Vojskovodja sive glave,
Od zarotenh izdan
Vun beži na prostí plan.
Krog obdaja ga prezvesta truma,
Ki za bitvo vnema se poguma;
Mesto hoče v prah razdjati,
Neče več sramot prestati.

Hrabri vodja govori:
Da še čas mašvanja ni!
Enkrat še na mesto se ozrè
Preden s silno vojsko dalje grè, —
In solzica iz očés mu vdari:
Na nebesih se večerna vžari . . .

V gojzdu krog germád
Vseda rajda se armád!
Vse v ležišču se nocoj
V zjutrajní pripravlja boj;
V noči mirni vse prepeva,
Da ne straši vojsk se dneva.

V šotoru naj večem
Pri junaku tam slovečem
Zbrana truma je soveta,
Za mašvanje silno vneta.
Izdajanstvo kazniti na moč
Zdaj svetuje sleherni nazoč.
Kar naenkrat šum postane,
Vse v ležišču kviško plane,
Krog se zlega zlo vpitje
Vse k predstraži hitro vre ;
In v objemu bleskajočih puš
Pelje trop se izdajavnih duš.
„V sodbo z vohúni!“ vse kričí,
„K smerti s pazúni!“ vse gromí,
„Vodja nam dal bo veselje,
„Vodja nam dal bo povelje,
„Da rúdijo tla se izdavne kerví.“ —

Alj sirovost se zmotila,
Vodja duša je premila,
On ne dade lit' kerví. —
Iz zakaljenih očí
Solza se mu milostljíva vterae:
Na nebesih luna se razgerne . . .

Oj Milano! kje je tvoj napuh?
Kaj si ojštriš tak napet posluh?
Čuješ vojsko, ki se k tebi miče
V tvojem sercu maševat' merliče? —
Ne protivaj, vdaj se, vdaj!
Urno gre naprej tečaj;
Malo časa ti je dano —
Mesto, mesto bo razdjano. — —
Nič ne čuje zmote rod,
Ne boji se strašnih škod,
Noče, noče se podati
Dokler more še obstati.
Boj se vname — in streljanje —
In morenje — in vžiganje
Kiti se krog vsih zidov,
Vleče v svetostvo se hramov. —
Vojska silna in serdita
Zmagovavca vodja pita: *)

*) Praša.

Alj prišel še ni ji čas,
Vzeti bune čaran pas,
In razdjati celo mesto
Tak neverno, tak nezvesto?

Alj sirovost se zmotila,
Vodja duša je premila,
On zavpije — jih zaprosi,
Da naj zmagajo v ponosi
Svoje strasti
Zle oblasti —
In v očesih se mu solza vname:
Zora pucati na nebu jame . . . —

Tam na meji ob vodéh
Osvetit' izdaje greh
Vojskovodja z vojsko celo
Gleda v tujčevo deželo —
Le stopina še — in bramba bo napad,
In rešenje negotovo spred in zad
Vodja v zrake tje zamišljen zre,
Duša njega se čez mejo spne.
Vse podobe vojskne sile
V globočini duše mile,
Vse nesreče se zbudijo, —
Dalj hoditi mu branijo.
Tukaj vidi vas gorečo,
Tamkaj polje vse pobito,
Tu vmorjenih celo kito;
Tam ležišče
Ko mertvišče,
Zmago, slavo odbežečo;
Zdih vojaški,
Duh mertvaški
Krog in krog se razširjuje
Vojske sled se raznašuje. —
Kaj postajaš ti kaznitelj,
Domovine oprostitelj?
Kačo moraš zdaj zatreti
V njenem gnjezdnem griči,
Ako češ, da več ne piči;
Pasti mora nezvestoba,
Pasti mora tujca zloba,
To zakoni vsim so sveti! —

Tromba zapoje — boben doni
Vojska ponosna dalje gromí.
„Vera prelomljena,
Meja prestopljena
Zmaga je naša — in vaš je pobég —
Tako kaznuje pregrešen se tvég.“

In vodja kardela
Tje jaha na čelu —
Ozira po vojski se krog,
Naj zmago dodeli ji Bog —
In solzica se mu mila vlije:
Iz mračine solnce vun posije . . .

Sama še Venecia blede
Na sovražnika tje gleda,
Če vtoniti raji v vodi
V svoji zdívjani svobodi
Kakor orlu se vклонiti,
Njemu dalje še služiti. —
Preošabna morja si nevesta! —
Voda zmagi tud je cesta.
Iz valov in iz zrakov
Pada*na-njo plam žarov.
Vdaj se zdaj
Njemu saj,
Ki je v sodbi le milost,
Ki mu ptuja je ojestrost,
Ki spozna od kod pregreha pride,
Ki če verne serca ne le zide,
Glej! pogodbo že podaja ti,
Vdal jo njemu duh je milosti,
In Venecia vzdigne se, izdiše —
Prime pogodbo — in celo podpiše.

Vodju solza iz oči se vtrinja.
Mavrica na nebu se spreminja,
Mira lok čez Laško se razpenja —
Boj sovražen krog in krog pojenja.

35.

Mesto Reka.

Iz česke čitanke.

Cesta v Reko derži skoz osko skalnato sotesko, imenovano „Banske vrata“. Poleg ceste v globoki strugi šumi potok Rēčica med skalovjem v Fiumaro, ktera blizo Reke izvira in se po kratkem toku v morje zliva. V velikosti in razširjenosti se Reka z Zagrebom ne more enačiti, v lepoti poslopij, snažnosti ulic, kupčijski živosti pa deleč presega poglavno hervaško mésto. Nova Reka ima 5 do 6 zlasti lepih ulic, zmed katerih so poglavitne ulice „Corso“ imenovane, sosebno imenitne. Léga ob morji, mnoštvo vsakoterih domačih in tujih ladij, živóst, ktera v luki (ladjostanu) vlada, dajejo Reki uno lastno mikavnost, ktera se v vsih primorskih mestih rada vidi. Pomorski terg je vedno poln; vsak dan je kaj novega slišati ali viditi. Tu prihajajo ljudje s Kerka, Črésa, tu iz Istrije, tu iz Tersta in od drugod.

Okolica Reke je prijetna. V desno se raztéza Istrija s svojimi gorami, zmed katerih se „Učka“ (Monte maggiore) naj više dviga. Obmorsko brežje je kaj prijetno, povsod z drevesi obrašeno; ta pogled je slehernemu jako ljub, kdor je navajen na pusto kamenje hervaškega Primorja. Mali teržič Voloska, precej na istrijski meji ob morji, to krajino znatno ozaljšuje. Nekoliko dalje je „villa Angelina“, kakor se imenuje namreč prelép vert z zalim umétno napravljenim vidmom (pavilonom), kjer se vidi čez Reko in Králjice (Porto Rè), na otoka Kerk in Čres. Steze po vertu se vijejo med lovori, smokvami in oljkami. — Zmed naj pomljivših krajev poleg Reke je Tersat, ostanki starega grada Frangepanskega, na velikanski pečini.

Zgodovinske čertice o slovenski narodni pesmi.

Po Anastaziju Grūnu poslovenil Dragotin Dežman.

Narodska pesem je cvet narodskega življenja; eno drugo rodi, eno drugo oživlja, eno brez družega biti ne more. Kjer koli se je samostojno narodno življenje razvilo, tam se tudi lastovita narodska pesem glasi. In kakor se življenje naroda v vunanje javno in notranje domače razdeljuje, ravno tako tudi dosledno narodna pesem v visoko ali junaško (zgodovinsko — epiško) in v domačo (liriško — idilsko) razpada. Še celó narodske pesmi od svetih reči se tako posvetno ločijo: ali so javne (cerkvene) ali pa domače (prostopobožne) pesmi.

Tudi slovenske pesmi razodevajo tesno notranjo vez, katero narodne pesmi sploh, kot glas naroda, z njegovim življenjem in z njegovo zgodovino imajo.

Iz starih malikovavskih časov dosihmal javalne se je kakošna pesem popolnoma obderžala, le tū in tam moremo kakošne paganske oglase zaslediti.

Krajna se je, od 13. stoletja dosedaj z Austrijo pod eno krono zedinjena, zmiraj zvesto in pošteno pri vojskah in vsih osodah Austrije vdeleževala. Naj slavniši pa, in tako rekoč, na svojo roko se je v dolgočasnih kervavih turških bitvah vojskovala. Ona ni le zmiraj pod avstrijskimi banderi prva v versti stala, temuč tudi sama pod lastnimi vojskovodi, kakor so bili Kacian, Jurjačan, Turn, Lamberg, Lenkovič itd., s starim sovražnikom keršanskega ljudstva v morivnih bitvah borivši se, kri svojih sinov na bojiših tistih vojsk potokoma prelivala. Po zemljopisni legi od pašetov turških mej, če je bil tudi mir storjen, vsako leto napadana, je bila cela dežela skozi stoletja veliko taboriščé, od streljatev in bojnih naprav stermeči grad. Kar je bilo ljudstva za orožje pripravnega, vse je stalo kot množica velike

sprednje straže, vsaki hip za odhod in boj pripravljeno, prezovaje: kadaj se bojo germade na gorah zažgale v znamenje, da se ima v malo urah cela dežela pod orožje spraviti. Tu je bila vsaka hiša prekop; gradovi in še celó cerkve so tabori postali, s stolpi, ozidjem in z rovi obdani, — za brambo neoboroženim, za varstvo nanašenemu blagu.

Ta doba naj bolj terdih in serditih bojev je naj slavnija v zgodovini krajnske dežele. Odsihmal so vsi pesniški spominki; njene posebne lastnosti pa ste: vojaško življenje naroda, in ž njem samostojna narodska pesem. Le-ta jemlje vojake, ktere hoče poslaviti, ali iz števila domačih vojakov ali klatovitezev, večidel pa iz zgodovine in pripovedk sosednih narodov, katerih prigodbe se z našimi vežejo. Toraj ima orjaška podoba serbskega junaka Kraljeviča Marka, verjetno po bojnih tovarših iz Horvaškega in Slavonije les zanešena, še zdaj v krajnski narodski pesmi veliko veljavnosti; pa vse druge prekosuje ptuja, skoraj basnovita prikazen, kralj Matjaš po imenu. Kjer le more zgodovina to basnovito podobo zasačiti, spoznavamo v nji Matija Korvina Hunjada, ogerskega kralja, kateri je moral tukaj zraven svojih junastev in dogodeb tudi od svojega očeta in družih junakov zveršene, pa morebiti še celo pregrehe zadnjega celjskega grofa prevzeti. Pa njegova pomenljiva igra še ni dokončana, ker ljudstvo, svojim ljubljencem in braniteljem hvaležno, ne dopušča, da bi mu smert tako drago posestvo ugrabila. Tako tverdi česki kmet, da njegov dobrotnik Jožef II. še zdaj živi, da le po svoji stari navadi popotuje skrivej po daljnih deželah, kjer se v starinski kočii z upreženimi medlimi kljuseti vozi: — tako marsikteri francozki stari vojšak terdi, da Napoleon še ni umerl, da le v jutrovih deželah barbarškim trumam poduk daje, kako se po europejsko vojskuje in vojšaki vadijo; — ravno tako tudi po pripovedki Jugoslovanov kralj Matjaš še ni umerl, on le spi v neki jami globoko na Ogerskem, in se bo gotovo obudil, ka-

kor Friderik rudečobradec v gori Kiffhaeuser, in Veliki Karel v solnograškem Untersbergu, kakor Danec Holger v obokanem poslopju blizu Kronburga, in Britanec Artur v nekem hribu svoje domovine. Tam sedi s svojo černo vojsko pri mizi pod lipo — slovenskim narodskim pesmam lastovitim drevesom — pod katero se vse zgaja, karkoli poglavne zadeve ali deželo tiče.

Tako narod osebam svojih naj ljubsih vitezov navezuje — brez natanjčnega pretresa, svoje in ptuje lastnosti, junaštva in dogodbe, kakor so se mu po povestih na znanje dajale. Neugasljiva serditost do Turka, mnogokrat v neusmiljenost zdivjačena, preveva tedaj, kar smo zgorej rekli, pač večidel iz 16. in 17. stoletja izvirajoče pesmi.

Posebne spričebe za njih pristni izvir iz ljudstva pa v tem obstajajo, da si narod ne le svoje junake po svojem smislu, po svojih opraviilih, po domačih navadah, temuč tudi ptuje narode po lastnih šegah in običajih domišljuje, da se navadno sovražtvo in zabavljivost med sosednimi deželami tudi v njih nahajate.

Nar bolj v rodu ste si serbska narodska pesem in pa naša, dasitudi le-ta svojega bližnjega roda s pesmami drugih slovanskih narodov ne zatajuje. Pa ako serbska narodska pesem, soglasna s serbsko zgodovino, kot lepo versčena epopeja v slavo domačih junakov, kot ponosna pesem zmage po slavno dokončanih bojih, široko in veličastno verši, se naša pesem, ravno tako soglasna s krajnsko zgodovino, bolj naglo in pretergano razlega, kot kratka romanca, kot krepka vojaška, katero vojaki ponoči v stražišču pri ognju prepevajo; zavoljo budnosti in za kratek čas pa, ker utegneta odhod ali napad vsaki trenutek pesem prestriči, nočejo da bi se njena nit predolga predla. V poznejih časih zapažujemo, kako se je pri mnogoterni dotiki z Nemci staroslovanska narodska pesem, ki se je dozdej le pri Serbih ohranila, sčasoma po smislih in izrazih nemške narodske pesmi poptujila; nagibi so si v obeh podobni, tudi se

je nekdanjim Slovanom ptuji srok (Reim) našim pesmam pridružil.

V osemnajstem stoletju se je spremenilo celo vojskovanje; posamezni rojaki in toraj tudi narodska pesem se niso več tako pri bojih vdeleževali; po tem takem pesem od Laudona pred Belimgradom iz zadnjih turških vojsk že precej hira.

V sedanjih časih je z lastovitim narodskim življenjem tudi stara narodska popevka svojo osobitost, svoj značaj zgubila; na njeno mesto je stopila borna pesmarija, od kakega pevca na kmetih, kateri manjka oživljaljočega narodskega duha.

Razun kratkih večidel čveteroverstnih pesmic, ktere se viže imenujejo, je utihnila pristna narodska pesem, pa tudi une nimajo tolikanj važnosti več. Te pesmice so se morebiti na mejah sosednih nemških dežel, ali verjetno v planinah, ktere našo deželo tam obmejujejo, rodile, ker so okroglim bavarskih, austrijanskih in štajarskih hribov popolnoma podobne. Le okoliščine planinskih krajev so začetku takih popevk primerne, po samotnih planinah se razlegajo posamezni vskliki radosti in tuge; kar tam zdajci misliš in čutiš, to se ti globoko utisne; tam so kratki klici sosedov od gore do gore bolj primerni, kakor prepevanje daljših pesem, za ktere je le v družbi pravo mesto. Pevci, kateri so te okroglo zložili, so jih zanesli v jeseni iz čistejših planinskih krajev v doline; tam so se, z veseljem sprejemane, pozimi po predivnicah in pri veselicah razlegale; mnogokrat so tudi dostavkov pridobile. Kjer toraj niso iz čistega narodskega življa, tudi značajnega narodovega lica nimajo. Pa samo v njih se v sedanjih časih narodska pesem na Krajskem razodeva; stara prvotna že davnej ni več občinska, in na kose razcepljena le pri posameznih pevcih osebenkuje.

37.

Sveti Valentin.

(Narodna.)

Tam gora Limbarska stoji,
In travnik pod goro leži,
Na travniku je hišica,
U hiši mlada vdovica,
Udova hčerko ima lepo,
In toči vinčice drago.
Po cesti gresta brata dva,
Prot hiši se obrneta,
Mladenča dva, svet' Valentin,
In njega brat, svet' Peregrin.
Na pragu vdova mi stoji
In v roki ključev šop derži.
Svet Valentin ji govori:
„Bi naji prenočili vi?
Naj se zgodi zavolj Bogá,
Da vam on večo srečo dá“.
Jezno se žena oglasi,
Z ošabnostjo odgovori:
„Že sreče dosti jaz imam,
Saj hiše boljše krog neznam,
Mi v hlevu dost živinice,
U kleti sladko vinčice,
Denarjev v skrinji je lepo,
U hiši pivcov vse polnó.
Kdor bo za sladko vince dal,
Ta bo pod mojo streho spal“.
Svet Valentin odgovori,
In ženi s perstom zaproti:
„Jaz nisem dal in ne bom dal,
Ne bom pod tvojo streho spal,
Pa vedi ti prevzetnica,
Nocoj me boš še klicala,
Še polnoči ne bode preč,
Vse tvoje sreče ne bo več“.
Zdaj zgineta popotnika,
Ni žena več ju vidila.
Stori se kmalo črna noč,
Čudno se skaže božja moč,

Še preden ura je devet
Popada v hlevu vsa goved,
In žena je prestrašena
Glasno prot gori klicala:
„Pomagaj Bog, svet Valentin,
In njega brat, svet Peregrin!“
Še preden ura je deset
Začne iz sodov vino vret',
In žena bolj prestrašena,
Je še glasneje klicala:
„Pomagaj Bog, svet Valentin,
In njega brat svet Peregrin!“
Enajsta ura ne miní,
Že hčerka mertva tam leži;
In žena vsa omamljena
Iz vse moči je klicala:
„Pomagaj Bog, svet Valentin,
In njega brat, svet Peregrin!“
Dvanajsta ura ne miní,
S plemenom hiša vsa gori.
Zdaj žena vsa ponižana
Je milo k nebu klicala:
„Pomagaj Bog, svet Valentin,
In njega brat svet Peregrin!“
Tak polnoči je komaj preč,
Vse sreče vdove te ni več.

38.

Popotnika in medved.

Esopova basen, poslovenil prof. Metelko.

Dva prijatla sta se posebno rada imela, neizrečena ljubezen je bila med njima, vse si zaupata. Prigodí se pa, da jima skozi pušavo gredočima strašno velik medved naproti pride. Ko ga zagledata, eden naglo na drevo zbeži; unemu pa, preden ga medved zgrabi, na misel pride, da ta zver merliču nič žalega ne stori; na tla se tedaj vleže, in sapo v sebe derži. Medved okoli njega stopa, ga oha, mu pritika gobec k obrazu pa k ušesom, in ker nič živega pri njem ne čuti, ga

pusti, in odide. Ko jima strah in nemarnost mineta, gresta dalje po svojem namenjenem potu; tisti pa, ki je bil na drevesu, vpraša svojega tovarša: „ljubi prijatel, povej mi, kaj ti je medved tako tiho na uho pravil?“ „Marsikaj — mu ta odgovori — posebno pa to: Ne zaupaj nebenemu prijatlu, dokler ga nisi v nesreči poskusil.“

Kakor zlato v ognju, tako se pravi prijatli v nesreči skušajo.

EX 115-105 (1905) 39. *Original*

Gad in belouška.

Esopova basen, poslovenil prof. Metelko.

Gad je bil žejin, ino gre k studentu pit. Belouška (povodna kača) pa mu vodo prepové. Dolgo se prepirata in besedita, obá se vnameta in si čez tri dni boj napovesta. Žabe, belouški gorké, gredó gada podpihovat in mu obljubijo svojo pomoč. Zdej se začneta in se hudo bojujeta; žabe priskačejo ter po svoji šegi pomagajo regljaje. Gad v boji premaga in potlej žabe krega, da mu niso po storjeni obljubi pomagale. Ali odgovoré mu: „sej smo pomagale; naša navada je namreč samo z glasom pomagati, in ne drugači.“

Kdor le s samim glasom pomaga, malo pomore.

40.

Zatèrti.

Spisal M. Kastelic.

Tjekaj gòri se oizrmo

Kjer svetov ne zmer' okó:

Jarma žulje preterpimo,

Tam verige se razpnó!

Tam kraljuje Oóe míli,

Vidi, šteje nam solzé —

Z njim se bomo veselili,

Ki nam poka tú serce!

Pogled na Prago.

Po VI. Zapu, iz česke čitanke.

Si li hočeš, potnik dragi, nenavadno radost napraviti, stopi na teme Petřina, one krasne obrašene gore, ktera z mogočnimi perutami mesto obsenčuje, in očituje se ti pod nogami, ko s čudotvorno šibico pročarana kraljevska stostolpa Praga. V daljnem polokrogu pregleda tu tvoje oko častitljivo mesto z 3600 poslopji, v katerih 145.000 prebivavcev živi, njegovih 100 cerkev odperlih in zaklenjenih, nebrojne turne, turničke in kube (kuplje), njegovo reko, velikanske mostove in kraljevski grad, — in oklep tega velikasnega obraza je blagoslovljen kraj mile zemlje česke, po kateri oko neobmejeno leta, dokler se na njene stražne zagraje, udaljene mejne gore ne oprè. Preobširno obzorje se tu prostira; nad nami se razpenja z jasnimi oblaki posejana čistomodra nebeška kuba, in naravno pred nami na naj zadnjem koncu obzorja modre gromade kerkonoskih velikanov in med njimi Snežka, da si je tudi, če naravnost hodiš, celih 16 milj udaljena. Koj na levo od kerkonoskih gor se vzdvigajo na obzorji sinji verhovi prelepih českich Medgór (Mezihoří) in sicer naj bolj zadaj njih naj severnejši in naj višji mejnik Ješted pred Liberkom (Reichenberg), in po redu zmiraj bliže in bliže Houska, Ralsko pri Mimoni, Bezdězi pri Beli, krasni hribi pri Česki Lipi in Česki Kamenici, Sedlo pri Liběšicah in pred vsimi krasni in pomembni Říp s svojo kapelico sv. Jurja na verhu, kateri se vsred česke žitorodne nižine, od treh glavnih rek českich Veltave, Labe in Ogre jednako udaljen, možko vzvišuje, in v krasni povesti od Čeha, pradeda našega naroda, misel našo v prve dobe česke domovine unaša. Za Řípom dalje proti zapadu kupé še Křizova gora pri Žitenicah, gore za Litomericami, del Krušnega po-

gorja, čez katero je imenitna nakleřovska in petroviřka cesta do Saksonskega narejena, Kletična gora in Lovoř pri Lovosicah, velikanska Mileřovka, naj viřja v tih stranéh, za njo visoki verhovi pri Toplicah, in krasni z razvalinami ovenčani Hasenburg, posledni znameniti hrib na zapadni strani. Ko bi na Petřinu kaka strařnica ali kako drugo vsim pristopno poslopje stalo, katero bi vse nastranske in bliřne predmete previřevalo, mogli bi na njem panoramo skoro cele česke zemlje hkrati ugledati, dokler jo tako le deloma uřivati zamoremo; razprostranilo bi se nam tudi zapadno in poldansko obzorje, in ugledali bi še dele kruřnega pogorja za Kadanjo, Hassberk in Kupferhügel pri Pri-sečnici, in lesnate berda řumave in njenega strařnika, visokega Baubina pri Wimperku. —

Vendar obrnimo zdaj svoje oči v globino na mesto; zakaj gledanje v dalečino povznaša sicer dušo, al hkrati tudi s svojo nedoseřnostjo pogled napenja in slabi. — Nobeno mesto ne podava tako velikrasnega in ob enem tako mnogoverstnega razvida, da si tudi vse spominke minulosti memo sebe puřamo, kakor Praga, in nobeno se z njo o tem obziru meriti ne more. So sicer še veče, še krasneje, še bogatejše, še řumnejše mesta, kjer si sjajnost in bogastvo roke podajate, kjer veličastnost kraljevih dvorov, tergovina in obertnija čilo in bujno řivljenje delajo: al tako veličanskemu uzoru mesta, kakor ga Praga očituje, se le maloktere iz njih bliřajo. Praga je plod dogodivřčine česke, plod tisučletnega duřnega in telesnega delanja celega naroda, in vsaka posamezna doba, vsaki vek, ki ga je česki narod preživljal, preterpel ali veselo prebil, se je ustavil na tem ali onem delu mesta ter na njem vsadil ko vledenina iz kame-nja in rude. Ponosno Praga svoje čelo povzdiguje! Kakor vzrito morje leskovitih, rudečih streh, stolpov, kupelj in palač se razprostira tam po řiroki, od reke razdeljeni kotlini, in velikanske poslopja semtertje z gostim drevjem preprežene se celó na viřine popenjajo

ter z okolnimi višinami in skalnatimi doli celotini dodajajo vid neprimerljive mnogoverstnosti. Pred vsem pa krasna široka V e l t a v a mnogo k temu pripomaga; pritekavši iz ožje skalnate doline od poldanske strani, deli Malo stran od Novega in Starega mesta; na koncu Male strani jej vendar skalnata, z vinogradi pokrita višava terdovratno cesto zastopuje ter jo sili svoj tek naglo proti vshodu obračati, tako da še le po velikem ovinku za Prago zamore svoj polnočni tir dalje prosledovati; metaje se v naročju mesta pod nami čez čvetero ali petero jezov edina pretergava slovesno tihoto, ki zdaj na gori vlada, šumi in buči ko mogočen slap v gorah, in kedar veter navzgoraj zaveje, doni to ko daljno gromenje viharja.

Čim dalje doli na Prago gledaš, tim več soglasja ugleda vaš v bogatem mnogoverstnem obrazu, in gromade poslopij se razločujejo, in ulice delé v neprezernih dragah goste kamenitne kupe. Zmir razločnejše, zmir bolj popolnoma, zmir bliže se ti predočujejo te podobe; zdí se ti, ko da bi zreti mogel v te velike poslopja, in kedar se veter tako oberne, da šum Veltave drugam zanaša, in na gori široširna tihota vlada, onda ti je, kakor da bi slišal šeptanje, govor in derdranje vóz doli na mostéh, kateriheden se velikansko na mnogih kamenitih in presilnih oblocih, drugi lahko na železnih perutah čez zelenkasti tok široke reke razpenja. To je Praga!

Ni ga mesta, ki bi taki obraz oku podavalo, tako globoko dušo prevzemalo! Mnogobarveno sijaje leži tu pred tabo ko obraz čarovite pravlice iz pisanega kamnja, na čigar resno krasoto mirni žarki podnevnega solnca padajo. Zlate sanje, težke osode, slavne dela, blagoslov Božji, nakazen razpertja, se ko sence na nevidnih perutah nad njenim obzorjem vznášajo; skerb in delavnost, razujzdanost in požrešnost, žalost in veselost, gorečnost in ravnodušnost, ponos, veličastje in skromnost, vse to se obrazuje na obličju te slavne stolice. To je Praga, ono „mesto, čigar slava se zvezd dotika“, kakor

jo je v 7. stoletji že knežinja Libuša iz Petřina vstajati vidila, ko jo je bil enkrat prerožki duh ovel ter velike obraze pred njeno dušno oko postavil!

Duh in občutek tvoj v blagem ganjenju dolgo ne moreta posamnosti v njem razpoznavati in razbirati. Ali upri svoje oči v naj bližje predmete na levo, in pred teboj zablišče na potegnjeni višini panogi samega Petřina, kraljevske Hradčane, mesto palač, s tisučeri okni obsejano, stoterimi ščiti in dimniki posuto; ceni sjajnost in velikost njegovih hramov, samostanov in palač, pozoruj krasno pologo na sedlu višine stoječe stolpate opatije Strahovske, soštej bogate stebre ponosne palače grofov Černinov, izmeri z očesom velikansko stavbo grada českich kraljev z njegovimi 440 sobami in prostornimi dvoranami, počudi se gotiškemu bogastvu neprimerljivega hrama sv. Vida — te perve svetinje česke zemlje, z njenimi grobi sv. patronov, českich kraljev, vojskovodov in družih slavnih móž, za njo baziliko sv. Jurja z grobovi prvih českich knezov, — ter primeri to z mično krajino, ktera se za temi resnimi spominki daleč tje k skalnatim višinam razprostira, pod kterimi Veltava med romantiškim pečovjem tvojim pogledom ubegava, kjer trojanski in sprelepi bubeneški grad lesnita, potopljena v lepih daljnih vertovih, ter neštevilne kmečke sela na bogatih njivah in po prijetnih ogradah. Krasnejšega dna k veličastnim Hradčanom si kar misliti ne moremo!

Tedaj obrni oči doli na Malo stran, ki se pod Hradčani široko pred teboj razprostira: z radostjo spočije tvoje oko na prekrasnih oblikah in sjajnih lepotinah velikega hrama sv. Miklavža, naj bogatejšega v Pragi, na tem ponositem spominku Jezuitov, postavljenem s pripomočjo premožnih českich plemenitašev; — razpoznavava dolgo cerkev sv. Tomaža, veličastne palače žlahtnikov, med kterimi tudi palačo slavnega Albrehta Waldsteina, onega velikega vojaka in majhnega rodoljuba; — s spoštovanjem pozoruje ona dva starogotiška stolpa cerkve

vitežkega reda Maltanskega, in ne daleč od nju dva nejednaka mostna turna, ktera starejša ko sam kamni most v meglo sive starodavnosti oblečena, še časov poslednjih Přemislovcev pomnita.

Po dolgem kamnem mostu, ki nikoli ni ljudstva prazen, ali po lahmem železnem mostu, prenesi svoje glade na nasprotno Staro in Novo mesto, — to z večnim hrumom in šumom napolnjeno stran mogočnega mesta, — ter vživaj sladkobo, razpoznavati one stolpe, kateri se tu ko skupljena mnogoresna občina v vsakoršnih podobah in oblikah nad poslopja in palače dvigajo. Pred vsimi starodavni Tyn, oni spominek časov husitskih in Jurja podiebradskega, svoja previsoka bogata turna ko v Boga klicajoče roki k nebu spenja; in turni rotovža, mosta, dominikanske, št.-golske, št.-jakopske, št.-pavlske cerkve, križovniške, št.-miklavžke kapele, vodarne in — al kdo bi mogel celo gromado turnov sošteti, s kterimi se slavna Praga ponaša? In daleč — predaleč poleg Veltave skoro do libenjskega grada vlečejo se rajde poslopij, ter blišče nove stavbe mladega Karolina, velika invalidnica pod temnozelenim pred mestom stermečim Žižkovim (hribom), do čigar bokov sedaj železnica pelje. Na Žižkovem daj oko spočiti; njega je zgodovina zaznamovala z obrazom, s kervjo na kerv malanim; vmesto ščetice so služili težki meči in bojni cepovi Husitov, pod Žižkom nekdanj svoje prvo vitežtvo tukaj obhajavih. Pred temi ljubkimi višinami, ki so s poletnimi hišami posejane, se razpolaga ter celó nad reko svoje predne rajde stavi Novo mesto — ono ponosno dete Karola IV. Kolik razloček od one mamne gnječe, v kateri staro mesto tone! Tu lažje razpoznaváš posamezne hrame in stolpe, kakor velikanski hram S. Marije Snežne, čigar golo, vsega kinča lišeno zidovje se dosadaj v nesložnosti med staro- in novomeškimi meščani, kakor tudi v razpertju rekov žalovati dozdeva; turn Sv. Henriške cerkve, mogočni stolp posvetovavne hiše, ravnontanka gotiška turna sv. Štepana, sv. Katarine, stolpati

hram slovanskega samostana, in memo idši še mnogo kupelj in turnov ugledaš, naj nazadnje na višini mesta še tri rudeče smelo obokane kube karlovskega hrama, od kterega se ti dozdeva, ko da bi bil od nekod iz daljenega slovanskega vzhoda sem na naš slovanski zapad s čarovno močjo prenešen. In med temi hrami in turni se razkladajo prekrasne, s tisučerimi okni obsejane rajde velikanskih stavb in ustanov, kakor so vojaška bolnišnica s cerkvico sv. Ignacija — sopet spominek Jezuitov — občna bolnišnica, norišnica, jetnišnica, velika ko terdnjava nad reko, boromejska in zderažka kasarna in mnogo družih večjih ali manjših stavb. Dalje proti poldanski strani se sopet kaže na mali nižini veliki samostan in bolnišnica Elizabetink in ubožnica pri sv. Jerneji, dokler da se tu sopet hribec vzdvigne, ki se s črnimi skalami do reke spušča ter na svojem temenu strelnice nosi. To je Višehrad, — oni propali sedež Libuše in njenih potomcov Přemislovcev. Na pustih grobovih oplakava duh minulosti slavo in veličast tukaj zakopano, od ktere celó kamna skoro več ostalo ni, in hram sv. Petra in Pavla, ki se je nekđaj rimskemu Vatikanu primerjal, sedaj ko zapuščen sirotek tužno v zerkalo pod njim tekoče Veltave gleda, ktera edina se ni zmenila, ter vedno z novimi valovi iz českih gor in lesov obnožje višegradskih skal omiva.

Še stojiš ter vse svoje misli zbiraš, v duhu svojem velike vtiske velikega obraza s slavnimi potezami zapisuješ, — kar, čuj! zazvoní in zadoní, udaljeni glas zvonov iz mesta k tebi na gore veje — in zmir silneje in veličastneje se raznaša pobožno donenje — zvoní k velikemu prazniku! Glasi se množé, vsakteri stolp se oglaší s sozvučno in veličastno godbo medénih jezikov, ktera se prosto in slovesno k odpertim nebesom vznáša, — cela priroda se zdí, da se z njimi soglašá, — in, da bi ti tudi ne bil sin te zemlje, tvoje serce se gane, in stanovišče tvoje na gori postane mesto molitve, postane velika, veličastna cerkev!

42.

Tri golobice.

Po rusinski narodni pesmi.

Poslovenil M. Cigale.

Kadar ni bilo svéta s početka,
Takrat ni bilo neba ne zemlje —
Samo le mórje sinje je bilo,
Ino sred morja javor zeleni,
Na javoričku tri golobice.
Tri golobice se posvetvale,
Se posvetvale, svet osnovale:
„Dajmo! spustimo se na dno morja,
Tu nabereмо drobnega píska, —
Pesček predrobni bomo pos'jale,
Pa nam postane černa zemljica;
Tú mi dobimo zlato kamenje,
Zlati mé kamen bomo pos'jale,
Pa nam postane nebo prijazno,
Nebo prijazno, sončice svitlo,
Sončice svitlo, meseček čisti,
Meseček čisti, zarja rumena,
Zarja rumena, drobne zvezdice“.

43.

Lastnosti svetlobe.

Spisal M. Vertovec.

Svetloba je nekaj, kar le z očmi občutujemo, in s česar pomočjo bližnje in daljne reči vidimo. Ko ni svetlobe, nič ne moremo viditi. Tema ni sama na sebi obstoječa reč, ona je le pomanjkanje svetlobe; pa nikjer ni tako tema, da bi ne bilo še nekaj svetlobe. Mačke, čuki, sôve itd. v naj večí temi še vidijo, imajo pa drugače stvarjene oči, ki se jim v temi tudi bolj odpirajo.

Svetloba se od vsake reči neprenehoma na vse kraje in naravnost razteguje ali razširja: ona je čez vse človeške zapopadke tanka in nevagljiva reč; skozi luk-

njico, s šivanko na papirji storjeno, boš ob enem več ljudi, živine ali drugih stvari vidil; svetlobni žarki tedaj neprenehoma in ob enem od vsih teh stvari skozi luknjico v tvoje oči prihajajo, da jih vidiš. Med vsimi znanimi stvarmi je svetloba nar hitrejša v svojem teku; od zemlje do sonca je 20 milijonov milj; krogla izpuščena iz topa, ko bi zmirej naprej z enako hitrostjo letela, potrebovala bi za to pot 26 let; svetloba pa pride od sonca do nas v 8 minutah; preleti tedaj v eni sekundi 40.000 milj pota.

Mnogotere bolj terde in gladke stvari ali ravnine svetlobne žarke močno odbivajo ali nazaj mečejo, torej se v ogledalu vidimo. Druge stvari pa jim dajo skozi iti, kakor zrak, voda, demant, steklo ali glaževina itd. Če svetlobni žarki iz tanke v bolj gosto ali iz goste v bolj tanko stvar prestopajo, se nekoliko prelomljajo; če nekaj palice v vodo vtakneš, bode se ti zdela prelomljena, pa ne palica, ampak svetlobni žarki so se nekoliko prelomili ali nagnili. Učeni znajo sončni beli žarek razkrojiti v sedmero žarkov, katerih je vsak svoje barve, kakor jih na nebu pri mavrici vidimo, in teh sedem barvanih žarkov znajo zopet v beli žarek združiti. Bela stvar je potem takem tista, ki vsih sedmero barvanih žarkov v enaki meri odbiva; rudeča pa tista, ki šestero barvanih žarkev požira in le rudeče žarke odbiva, da jo po njih rudečo vidimo; in zelena požira vse žarke razun zelenih, po katerih se nam zelena kaže. Popolnoma črne barve je ni razun teme.

Barvarji in malarji zamorejo iz sedem poglavitnih barv vse druge barve, kar jih je na svetu, zlagati. Kako stvar, na primer, na rumeno pobarvati, je: namazati jo s tako stvarjo, ktera svetlobne rumene žarke odbiva, da pridejo v naše oči, vse druge pa požira.

Nektere stvari se same po sebi svetijo, kakor solnce, zvezde, goreče in žereče stvari, mnogi merčesi, červiči, trohljivi les, gnjiječe ribe itd. Druge reči pa, ki jih temne imenujemo, morajo od drugje razsvetljene biti, da jih zamoremo viditi. Naravoslovci in kemikarji menijo,

da svetloba je obstojni del vsih pozemeljskih reči. Pri veliko kemijskih opravih ločenja in združevanja se svetloba prikazuje; prikazuje se pa tudi nekterokrat brez gorkote, kakor pri trohljivem lesu. Ko je pa z gorkoto sklenjena, pravimo ji: ogenj.

Svetloba močno tekne človeku, živali in vsim rastlinam; če bi človek delj časa v černi tami še tako dobro jedel, ne bo mu teknilo, — poginiti bi mogel. Po svetlobi dobiva vse rastlinsko perje lepo zeleno barvo. Nič bi prav ne rastlo in se ne pobarvalo brez svetlobe; to lahko vidiš spomladi v hramu pri korunu ali krompirji, in pri družih zelenjavah. Mnoge rastljine se od jutra do večera zmiraj proti soncu obračajo ali verté, kakor, na primer, sončna cvetlica; prav mikati jih mora po svetlobi.

44.

Brodarenje iz Tersta v Benedke.

V sredi luke teržaške je stáj di san Carlo, zavetje večih brodovij. Ondi že čaka parobrod, pripravljen odriniti, z vervjo k železnemu klepku ob kraju privezan; že je tudi móstek iz ladje h kraju položen, in popotniki se počasu zbirajo. Posamezne ladje s spušenimi jadri nepremakljivo tičijo nad valovi, kakor da bi bile primerznjene k morski globočini; druge se péhajo prihiteti na široko morje, zapregši nekoliko manjših ladjic k svojim sprednim straném. Ladjice, z vervmi pripéte k svojemu velikanu, ročno plavajo in na strani céncajo, parobrod pa mirno dalje gre in komaj kterokrat kine. Na bregu je navadno šum in lagoon, kričanje delavcov, prešinjivi glas ladniških pišalek in škripanje težkih kól, s kterih se sodi in zaboji skladajo, ter k ladjam turajo ali kotolikajo. Z morske strani pa je tiho in pokojno, noben vetrič ne brazduje zerkala morske poversine. Sem ter tje si ribški čolnič pomaga k bregu, in morska lastovka, duhteč po kakem ropu,

ferfolí in se nepokojno zaletuje nad vodami, tu si persi skopava, tu kakor strela s svojim ostrim krilom svoj ljubljeni živelj prebrazduje.

Solnce je zatonilo, na morski gladini se je odbijala rudeča večerna zarja, — neprevidoma se je zmračilo. Kar zagromí na stražni ladji strel iz lombarde, ter pokliče pomorsko družiničo na plavbo. Male ladjice in čolniči, kakor deteta pripéti k svoji materi ladii, se na vse strani razidejo, ter svoj vsakdanji večerni obhod opravljajo. Na koncu mola di santa Teresa je veliki svečnjak prižgal svojo migljajočo luč, da nočnim plavcem varno pot kaže. (Svetilnica teržaškega svečnjaka se verti, o tem se plemen v nji neprenehoma menja, da se z ladij ložej od družih ognjev loči.)

Še skorej mikavniši je pristavov pogled v veličavnosti nočnega obraza. Mrak je pokríl morski prostor; na obnebu se vedno nove in nove zvezdice prikazujejo, nad črnimi vodami razsévalo ladne svetilnice svojo blede svitlobo okoli sebe, in njen odbliš dela dolge sence bližnjih stožerov (jadrilnih žerdí) po vodi. Kakor pošastni velikani stojé brodovi med seboj; vse na bregu, na ladijah, na vodi se strinja v mikaven pesnišk obraz.

Tam naproti véliki lokandi se stéza molo di vino, in mesto, kjer se derva skladajo. Tu stojé istrijske in dalmatinske ladjice, in okoli njih je še polno šundra in lagoja; iznašajo iz njih v sodih rudeče vino, in tisučero glasov različnega jezika, mnogoterega zatégljeja se razliva ob pristanišnem bregu. Po plavbah migljajo neštevilne svetilnice, ljudje pa, ko duhovi z opanljivo svitlobo na pol obžareni, se tu v celih kopah, tu posamezno ali po ladijah sprehajajo, ali spati pripravljajo med zaboji, culami in sodmi. Sčasoma se te prikazni med dnevom in nočjo spremenijo v slovesno tiho; le posamezni glasi pretergujejo nočno tišino, in černo támo sem ter tje svetilke na ladji ali iz ladije.

Tu v posedstvu porobroda stojé večí brodovja; poznati jih je po visokih stožerih, po barvah ferfetajočih

zastav (bandér) in po večernim delu in péhanju njih obsadke. Tam je še živo na ladii, mnogotere pijače se podajajo v sklenicah, mornarji pijó na zdravje poveljniku, so namreč prijadrivši Amerikanci, in se gostujejo v pozno noč. Tam iz druge strani jeza sv. Karelna se razlegajo nad mirnimi vodami glasovi v podobo cerkvenega petja; slovesno, zategujeno in tehtno od délec doní samezen spév, premolkuje in zopet zadonéva po ravno odmerjenih prestankah; to je pesem k Marii Devici, ki se glasi sem od obsadke greškega brodovja. Tu med družimi kakor zaklinjena stoji velikanska kupčíjska ladija; na nji svéti še nekoliko svetilnic; tam spaziš nekoliko postáv v čudni obleki s podklonjenimi nogami, nepremakljivo, pokojno in némo med seboj na divanu sedeti, dim kviško vstaja in se v podnebjú razgubuje, čern suženj nosi černo kavo, v sleherno skedelčico kane nekoliko kapljic opitne tekočine, ktera zvestim sinom prerokovim začénja odpirati vse veselja Mahomedovega raja, — so namreč Turki.

Pomalem se tudi ti obrazi razgubé. Nočna tišina se spusti na morje in na pristaniše, le samo lahni vetrič še spremlja ploskanje valov, kateri se v stanovitnem odmérku ob neustopnem jézu odbijajo. Edín ribški čoln, zapoznjen z nekakim primerljejem, hití k varnemu bregu, urno morsko gladíno reže, in preríto pot s svetlimi iskrami zaznamnjuje. Omlajivi mesec se je kakor serp prikazal nad veršiči skalnatega Krasa, z bledim zlatom pokriva stolpe cerkev in terdnjáv, in morsko širjavo z živo svitljavo poliva. Resnotno je razpustila noč svoj počitek po vsi naravi, edíni svetilnjak tam na koncu ob jézu neprenehoma bdí s svojim menjanim očesom.

Na zvon jezuiške cerkve je deset udarilo; strel z lombardo se razlega po luki in po vsi teržaški kotlini. Vsa množica popotnikov stoji na ladii ter napeto čaka; kar zašumé jaderno kolesa in parnik zgromi na široko morje. Njegova zastava se iz črnega dima za njim široko vije, in iz dima se iskre utrinjajo; zo-

bate kolesa so kakor ostroge velikana, s katerimi bode morje po valnatih rebrih, begi in peneči živelj pa se pod verlim jezdicem zvija in odbija, vendar poslušno dalje stopa. Luči po višinah in odzadej zmérom tesnejšega polkroga zaporedoma gasnejo, skrivnostna temnota pokriva gibljive postave v pristanu, Terst se zmanjšuje in gine, le samo svetilnjak miga kakor zahajoča zvezda, in viditi je, da se hoče skušati z Orionovo ali Kašiopejino svetlobo. Veter se je močnejši zbudil, parabrod se naklanja zdaj na to, zdaj na uno stran, zdaj to, zdaj uno kolo globokeje sega. Tako zibanje se čudno tudi telesu preobčuje; parobrod pa, svést si svoje moči sto konj, se s tem ne da begati, varno dalje ide, plava ko morski som, in s presilnim begom drobí odporno silo morskih valov. Noč temnejše in temnejše razgrinja svojo tajnost nad vse, kar nas obdaja; vid se síli in peša; valovi razdeljeni z zobom parobrodovim, obsijani s svetlobo znad parobroda, se razverstujejo po obéh stranéh; po razpenjenih valovih skakljajo fosforove iskre in obsipajo srebernato pot, ktera se kakor zlato tkan trak za parobrodom vleče.

Na kermi stoji kernik pri svojem veslu v černi široki halji, z belo prevózo opasan, stoji kakor lesen; ako ga nagovoriš, ne odgovori, tudi z glavo ne kine, tudi za stopinjo se ne premakne, — tako je opert z očesom na magnetično zvezdo pri luči svetilnični. Tam spredej pa se drugi naslanjajo na obkraj ladije, drugi gledajo v tempo dalečavo, pojó mornarsko pesem. Oboji bdijo nad varnostjo ladije. — Na ladii se gnete cela truma popotnikov. Že se polnoč bliža; zbirališa v nadladji so bolj in bolj redke, eni še ostanejo zamišljeni, drugi gredo k počitku v sobah (kajutih). Pri veslu pa že drug stoji ravno tako zamaknjen; zmed družih mornarjev eni hodijo z lahnim korakom, ter pridno pazijo, kako in kam ladija gre, drugi ležé okoli toplega kotla, vsi pa si ali pojo ali mermrajo pesmico za sladko počivanje. Znotraj parobroda kurjavci oginj podžigajo; sopar se dela, kipi

in vrè ter šumi po ladii. Vsi popotniki so se že pozgubili po sobah v ladii.

More-li biti kaj prijetnišega nad tiho jasno noč na morju? Le poglej! Nad manoj nezmèrni višnjevi strop vtkan z milijonom zvezd v nepregledljivi čistoti, okrog neprezèrni prostori vodnih globočin, v katerih milijone neznanih bitij prebiva. Kako majhnega se èlovek èuti, viditi vse okoli sebe brez mej! in spet, kako velik je ob enem, ako pomisli, da on je od Vsemogoènega, od Stvarnika veseljnosti postavljen gospodar, kateri to nedosegljivo celino s svojim duhom zedinva in pregleduje! Po prelepih noènih obrazih so se jeli silo prijetni obrazi bližnjega jutra razodevati. Solnce napoveduje svoj nastop na jutranjem obzoru z zlatim sijanjem, in lej novega èuda! Daljni istrijanski bregovi, tiroljski snežniki, otoki, oznanujoèi bližnje Benetke, so se jeli vzmagati spod noènega zagrinjala; velikansko zerkalo povsnod pokojnega morja je zaèel izhodni veter gladiti, zbujeni valovi so se zibali tje v nedosegljivo daleèino.

Ob petih zjutraj se zabliši visoki verh stolpa sv. Marka, in dolgo, dolgo le kar sam plava nad svitlo gladino. Na velikem obzoru se kažejo ladije kakor raèice, kakor labudi in véliki somi. Veter se zbudi moèneje, morje biva vedno nepokojniše, kolesa pritiskajo, šumé in oplahujejo ter parajo kupeèe valove. Bregovi na suhem se vidijo kakor ozka, èrna próga na desno stran, in za njimi se bliše s snegom pokriti verhovi tiroljskih snežnikov. Vse okoli nas se verti, vse se bolj in bolj razznava; iz morja vstajajo daljni Palestrinski bregovi, in bližnji otoki Lido, Malomoco, njih terdnjave in domovi; prostor dobiva zmeraj razloèniši red in zvezo obraza, kateri se ne da z ničimur primerjati.

Že smo v sredi lagún (mlakuž); parabrod moèno beži, zogibaje se težko naloženim ladijam; lepa sicil-ska ladija pozdravlja naš parobrod; „il padrone“ na vzvišenem mestu budno pazi na beg ladije, mornar seže po drog, ki je s številkami naznamnjan, in vsaki

trenutek méri globočino, ter neprenéhoma razklicuje méro globočine. *Ecco Venezia!* se slišijo glasovi; stolp sv. Marka je že ves izrasel na kraju obzora, in poleg njega drugi, tretji, četerti; obraz sosebnih barv, nenavadnih zrisov, tako slaven, tako čuden, tako opanljiv se pred nami pokazuje, da je vse le kakor sanje; stolpi, dvorane, kuple, tverdnjave, stožeri, jadra, zastave, velikansko, nepregledno mesto, kakor krona z dragih kamnov na morji tam leži, tam plava, se bliši nad sreberno globočino, kakor da bi v lastno lepoto zaljubljeno bilo. V celi širjavi se razprostira stara Venecia pred našim očesom, ne vidiš, na čim počiva v sredi voda, kakor ladja v dnu pripeta na valovih v sredi oceana. Našemu očesu je ta pogled ptuj, ne razmerimo ga s svojim duhom, enakih podob v spominu nimamo, kakor ne poznamo ledenega severa, ne pekočega juga, ktereга ognjeni sopar nas ni obsijal; marsktere misli krasni pogled vnema; mislimo na prederznost človeka, kateri je v naročji divjih življev svoje stanišča utemelil, čudimo se nad ošabnostjo njegovo, in, ko bi tudi ne vidili, mogli bi misliti, da je gotovo to mesto veliko osodo doživelo, da je veliko ljudstvo kdaj v svojem prederznem naročju rodilo.

Občutljeji pri tem pogledu so tako mogočni, da ne čutimo, kako parobrod svojo hitrost zmanjšuje. Obstoji. Kakor drobne ptice, ko orla, ki se s ponosno peruto dviguje, ugledajo, prihité, ga obletujejo, — tako se gondole in čolni vsake podobe, ko ugledajo dimasto zastavo parobroda, od vsih strani približujejo, ena za drugo prihiti, kakor vlastovke okoli krožijo in ga objemljajo.

Stopim v eno zmed njih. Pri vsakem vdarku vesla se odgrinjajo novi, vedno zanimivši pogledi. Na levo S. Giorgio in Giudecca, na desno riva degli Schiavoni, poslopja, mostovi, ječe „Ponte dei sospiri“, krasni palač nekdanjih dožev, Piazzetta z dvema slopovoma, v koncu Piazzette veličanska cerkev S. Marka, in začetek velikega zaliva (Canale grande). Ta množica predmetov in še

tako ptujih, tako nepodobnih vsemu temu, kar smo doslej vidili, vse naše misli, naše občutljeje z blago radostjo napolnuje.

Zdaj smo v velikem zalivu v sredi Benetek, med ponosnimi palači slavnih imén Grimani, Pesaro, Contarimi, Cornaro, ki tu na desni in na levi stojé; zdaj zaliv ožji prihaja; ko se na desno obrnemo, se pokaže svetoznani most Rialto, na katerem se trojna versta hiš dviguje. Naša ladjica šine v manjši preliv. Tu je vse tiho kakor v grobeh, le vdarek vesla ali posamezni spev kakega gondoljera časih bije na ušesa. Hiše, opušene in temne, njih podnožje s černih valov vzdigujejo; tu nobenega potnika ne vidiš, nikjer ne zelení kako drevo, nikjer jutranji vetrič ne pihlja v šumečem perji, noben metulj ne leta, nobena ptica ne poje, ne slišiš ropotanja vozov, ne doni kopito berzega konja, vse je nemo, pustó, vse molči! Visoke dvorane, balkoni in krasne okna so razpadle, nekdanja slava se tú iz razvaline na posameznih tožečih slopeh še skazuje. Ta žalostni obraz revšine in pustote, kako nasproten prederznosti in ošabnosti, ki se od dalječ skazuje, tú otožne razvaline pretekle slave spričujejo, da je Venecia, nekdanj slavna in ošabna nevesta Adrije, zdaj opušena vdova v otožni obleki žalovanja.

45.

Zlog listov.

Po Krasickem.

Listi imajo svoj poseben slog, ki se preminja po stvari, o kateri, in po osebi, kateri list pišemo. Višjim moramo spoštljivo, enakim pristojno, nižjim pa ljubeznjivo pisati, in v obče naj pamet naše besede vodi. Poniževati se pred tistimi, ki jim ne gre, ni spoštovanje, ampak zasmehovanje; smelo pisati višjim, je prederznost; svo-

bodnost proti enakim mora imeti mero, da ne udari na sirovost.

Pisaje liste se je deržati sredne poti, da po jednej strani ne bodo previsoko, po drugej ne prevsakdanje in preprosto pisani.

Ozir listov nam je zapustila starodavnost dva sjajna primera, kako pisati liste: Cicerona in Plinija. Listi pervega, čeravno so prijateljski, vendar so pisani sladko, serčno in milo, da se jih nemoreš načitati. Tudi družega so lepi, mora se reči; vendar te ne bodo tako veselili. Temu razločku je to vzrok, da je prvi liste pisal, drugi pa sostavljal. V Ciceronu nahajaš vsako reč priprosto, brez prilepka; v Pliniju pa si ti očituje trud in prizadevanje, da bi lepo napisal. Ciceron je pisal list kakor list, Plini pa kakor knjigo. Akoravno so pisanja obeh dragocene, vendar je ono več vredno, ki ima pravo jedro v sebi.

46.

Jezus učence razpostavlja.

Národna pesem.

Jezus učence je postavljaj,
Stavil na vse štir' strani:
Svetega mi Petra stavi
U lepó ravnó poljé;
Svetega Andreja stavi
Tje na visoke goré;
Svetega Tomaža stavi
Tje na globoke vodé,
Kjer se bodo čez vozili,
In častili ga lepo;
Svetega Šentjanža stavi
Tjekaj na vinske goré
Bodejo čez tovorili
Ino pil' šentjanževco
V imenu svet'ga Šentjanža
Ljub'ga učenca božjega.

Svet' Tomaž se tako veri

Proti svoj'mu Jezusu :

„Kaj si mene sem postavil,

Kjer ne vidim romarja,

Kjer ne vidim bele cerkve,

Slisat' tudi ni zvona?“ —

„Tiho, tiho, učenec ljubi,

Učenec ljubi, svet' Tomaž,

Na svet' lepše ni dežele,

Ko dežela Indija,

Nikol' zemlje ne kopajo,

Tudi je ne orjejo,

Ali vendar slednje leto

Po tri krat' žanjejo.“ —

Svet' Tomaž se dalje veri

Proti svoj'mu Jezusu :

„Kaj si mene sem postavil,

Men' dežela znana ni?“

„Tiho, tiho, učenec ljubi,

Učenec ljubi, svet' Tomaž,

Na svet' lepše ni dežele,

Ko dežela Indija,

Nikol' toča ne pobije,

In nikoli dež ne gre,

Pa li vendar vsako jutro

Dosti hladne je rosé.“ —

Svet' Tomaž se zmeraj veri

Proti svoj'mu Jezusu :

„Kaj si mene sem postavil,

Kjer nikak'ga znan'ga ni.“ —

„Ako notri lih ne najdeš,

Nikakov'ga znanega,

Ali notri tud' ne najdeš

Nikjer grešnega serca,

Ko se duh od trupla loči,

Precej gre v sveto nebo.“ —

Jezus ino pa Maria

Ga dodeli vsim tako!

Hitrost in gostost svetlobe.

Spisal K. Robida.

Da vidimo, je zraven zdravega očesa tudi svetlobe potreba. Kjer svetlobe ni, je tema, in naj. boljše oko ne razloči temnih stvari. Telesa, ki se same po sebi svetijo, imenujemo svetilne; drugačne imenujemo osvetljene. Solnce, ogenj, blisk so svetilne telesa; luna, trava, sneg in tisuč drugih so pa osvetljene telesa. Kadar je steklo v oknu čisto, dobro vidiš vse zvonaj izbe; kadar pa oboknice zapreš, ne vidiš ničesar več. Torej pravimo, da je steklo prezorno, les pa je neprezoren. Dokaj enacih drugih teles poznamo.

Naj solnce še tako lepo sije, ne vidiš ga, kadar roko pred oko deneš. Na licu, čelu in po vsem obrazu sije solnce, le na oko ne pada, ako ravno precej daleč od očesa roko deržiš. Tedaj se razširja svetlobni žarek le na ravnost, in, kjer ga kaka stvar ustavlja, je za njo senca.

Ponoči postavi okrožnik pred luč, in vidil boš ali krogu ali risu podobno senco, po tem, ko deržiš okrožnik ali po širokosti ali po robu pred lučjo; kroglo pa derži, kakor hočeš, boš vendar zmiraj vidil krogu podobno senco na steni. Iz tega sodimo, da je naša zemlja, ktere senca nam mrači luna, okrogla, kjer njena senca je vedno podobna krogu.

Dolgo so iskali naravoslovci hitrosti svetlobe, vendar ogenj, ki so ga ponoči zažgali, so zagledali nar daljni gledavci ob tistem trinku, kakor je bil zažgan. Torej se je dozdevalo, da svetloba ne potrebuje nobenega časa priti od enega kraja do drugega. Al Remer je daljši pot svetlobe meril in je najdel, da svetloba kakih 41000 milj v sekundi stori. Morebiti me bode kdo uprašal: ktero svetlobo, in kako jo je Remer spremljal na potovanji? Remer je opazoval neko luno,

ki se krog planeta „jupitra“ suče, in je natanko zvedil, da ta luna potrebuje na svoji poti 42 ur. Vendar je le-ta luna, kadar je naša zemlja jupitru naj bližje bila, 493 sekund manj, — kadar pa je naša zemlja naj dalje od njega stala, 493 sekund več potrebovala, kakor 42 ur. Torej je Remer mislil, da le-ta razloček od tod izvira, ker smo ji pervikrat 40 milijonov milj bližej ko drugikrat; torej potrebuje svetloba 986 sekund na poti 40 milijonov milj, ali stori v sekundi pot blizo 40000000: 986=41602 milj. Iz tega se zapopade, da je solnce prej gori, kakor ga mi vidimo; in da mi še vidimo solnce, ako je že čez 8 minut in 13 sekund za goro.

Gostost svetlobe, ktera pada na kakoplošo, se ravna po leži in daljnosti ploše. Kadar knjiga, ktero prebiraš, proti luči tako stoji, da svetloba skorej povsod navpik na njo pada, tadaj je po celem listu nar bolj razsvitljena; kadar jo pa v enaki daljnosti kakor poprej deržiš, in proti mizi nagneš, kaže slabejšo svetlobo. Torej je gostost ali moč svetlobe toliko večja, kolikor bolj navpik padajo žarki na plošo. Kadar šivanko en palec daleč od luči deržiš, boš njeno uho ravno tako natenko vidil, kakor ko bi šivanko 2 palca daleč od 4 enakih luč deržal, ali 3 palce daleč od 9 takih luč. Iz tega vidimo, da gostost ali moč svetlobe oslabuje po kvadraški, kadar daljnost raste po enojno. Torej je gostost svetlobe, ki pride od sveče v daljnosti 2 čevljev 4krat, v daljnosti 3 čevljev 9krat, v daljnosti 4 čevljev 16 krat slabejša, kakor v daljnosti enega čevlja. Gostost ali moč svetlobe pa pride od svetilne moči, torej pravimo, da je svetilna moč 4krat, 9krat, 16krat večja, kadar daje enako svetlobo v daljnosti 2, 3, 4 čevljev, kakor svetilna moč, ktera da enako svetlobo v daljnosti enega čevlja. Po tem zakonu se razsoja: ktera svetloba je večja in gostejša, in kolikokrat je večja in gostejša od druge. Ako svetloba sveče, ktera 1 čevlj daleč od šivanke stoji, šivankino uho enako razsvetljuje, kakor

svetloba kake lampe, ktera 3 čevlje daleč stoji: to je, svetilna moč lampe je 9krat večja, kakor sveče.

Ker se gostost sence pa po gostosti bližne svetlobe ali po svetilni moči sodi, lahko spoznamo svetilno moč iz gostosti sence. Tedaj je pri enako gosti senci svetilna moč enako velika; in kadar 2 luči date enako gосто senco, pa stojite razno daleč, se meri nju svetilna moč po kvadraški daljnosti. Leto skusiti, vzemi belo tablo, pred njo obesi palico, in obojno luč tako postavi, da se senci dotaknete. Potlej eno luč tako dolgo oddaljšuj, dokler niste obe senci enako goste. Zdaj meri daljnost obeh luč od palice, in zvedel boš, kolikokrat gostejša je ena svetloba memo druge. Ako ti sveča v daljnosti enega čevlja, in lampa v daljnosti 3 čevljev dajete enako gosto senco: je gostost svečine svetlobe k gostosti lampine svetlobe v taki razmeri kakor je 1 k 9, to je, svetilna moč lampe je 9krat večja od svetilne moči sveče. Taka priprava se imenuje svetlomer, in po nji se najde svetloba sonca polmiljonkrat večja od svetlobe lune, in svetloba sonca tako velika, kakor 5500 sveč gorečih v daljnosti enega čevlja.

48.

Opomini gerškega govornika Isokrata Demoniku.

Po Piseckem.

S svojimi stariši ravnaj tako, kakor želiš, da bi s teboj ravnali otroci tvoji.

Vadi svoje telo s takimi deli, ki te jačijo in tvojemu zdravju služijo. To pa dosežes, ako od dela nehaš, dokler bi še delati mogel.

Ne smejaj se o nečasu, in ne govori prederzno; ono te kaže nemodrega, to popolnoma neumnega.

Verjemi, da te nič boljše ne kinči, kakor čistost, sramožljivost, pravičnost in zmernost; od teh čednosti

izvira dobra odgoja mladine. Ako storiš kaj sramotnega ali nespodobnega, ne misli, da ostane skrito. Zakaj če zakriješ pred ljudmi, te bo vendar tvoja vest vedno pekla.

Vse svoje reči tako opravljaj, kakor da bi jih pred nikomur skrivati ne hotel: če jih tudi nekaj časa skriješ, enkrat pridejo le na svetlo.

Česar si se naučil, to varuj z marljivo vajó; kar pa ne znaš, tega skusi se naučiti. Enaka sramota je, ne hoteti se učiti, kar si čul, ali ne vzeti daru, ktereга ti prijatelj ponuja. Misli vedno, da je bolje mnogo znati, kakor mnogo dnarja skupiti; dnar je nestanoviten, znanje pa te nikoli ne bode zapustilo. Ne bodi len iti tudi daleko k možem, od katerih se kaj dobrega naučiti moreš. Sramota je, da tergovci po daljnih morjih brodijo za časnim blagom; mladeneč pá noče iti po suhem za modrostjo.

Védi se priljudno in prijazno, in v pogovoru bodi priljuden in razgovoren. Priljudnost zahteva, da radovoljno pozdravljaš, kogar srečas; razgovornost pa, da ž njim prijazno govoriš.

Skerbneje čuvaj zaupano ti skrivnost, kakor dnar: dober človek mora tako ravnati, da se bolj verjame njegovi besedi, kakor prisegi.

Ljubi one prijatle, ki ne bi le v tugi s taboj tugovali, ampak tudi v sreči ti ne zavidali. Mnogo jih je, ki sicer v žalosti s prijatlom žalujejo; ali mu v sreči zavidajo. Ne poganjaj se preveč, da bi bil komu prijatelj; ako pa prijateljstvo skleneš, bodi stanoviten; enaka sramota je ne imeti nikogar prijatla, kakor pogostoma menjati prijatle.

Nepoštuj onih ki hrepené samo za dobičkom in blagom; pa ne znajo uživati, česar imajo. Zakaj takim se skoro godi, kakor človeku, ki ima dobrega konja, pa ne zna jezdariti. Iz dveh vzrokov varuj svoje premoženje: prvič, da boš mogel veliko nesrečo prenašati, in drugič, da boš prijatlom v stiskah pomagal. Kar se tiče družih

potreb življenja, ne želi si preveč blaga, ampak več pokoja.

Bodi prijazen z onimi, s katerimi stanuješ, nikakor pa ošaben; zakaj ošabnost in napuh prenašajo komaj sluge od gospodarja; odkritost in priljudnost je pa vsim draga in ljuba. Prijaznost ima pa tudi svoje lastnosti: ne smeš biti ne prepirljiv, ne sirov, ne prederzen, ne smeš svojega tako braniti, da bi včasi ne odjenjal; ne smeš se tverdovratno upirati serditemu prijatelju, naj bi se tudi brez vzroka serdil, timveč je treba njegovi naglici odjenjati, — pa kadar ga jeza mine, prijateljsko ga pokaraj.

Delaj dobro, pa ne prisiljen; proti čemur grešé oni, ki sicer pomagajo, ali neradi in z nejevoljo. Ne toži družih, zakaj to kaže hudobno serce; tudi se ne pogajaj, da bi se kdo kaznoval, zakaj to podbaja serditost.

Najbolje je ogibati se nezmernih gostij, ako se pa na tako gostijo nameriš, vstani preden se upijaniš. Zakaj kadar si človek um z vinom omami, mu dogodi se, kar vozu, kadar kočijaš spi. Kakor se voz brez voznika semo tamo zaletuje, tako človek, ki si um omami, v mnoge pregrehe zagazi.

Nepoštenega dela nikdar ne brani, tudi ne zagovorjaj: ljudje bi mislili, da sam to delaš, v čemur grešniku pomagaš.

Kakor ti je treba za vse skerbeti, česar za vsakdanje življenje potrebuješ; tako skerbi naj bolj za um in serce: največe dobro v nevažnej stvari je žlahna duša v človeškem telesu.

Glej, da ti bo telo delavno in močno, in da ti bo duša po modrosti hrepenéla; tako ti bo telo moglo storiti, kar boš nakanil, in duša razpoznati, kaj ti je v korist.

Bolj se varuj sramote, kakor nesreče; zakaj kakor se zli ljudje konca življenja, to je, smerti bojé, tako se bojé dobri življenja sramotnega in brezčastnega.

Kraljevič Marko in sokol.

(Serbska narodna.)

Bolan leži kraljevič Marko
Pri pustem potu zapraženem.
Pri glavi kopje zasajeno,
Za kopje šarec je privezan.
Še govori Kraljevič Marko:
Da bi mi žejo kdo ugasil,
Da bi mi senco kdo napravil,
Biló b' mu delo za nebesa!
Priletel sokol, siva tica,
Prinesel v kljunu vode hladne,
Ugasil Marku žejo hudo
Prosterl nad Markom svoje krila,
Napravil mu je senco hladno.
Še govori Kraljevič Marko:
Oj sokol, siva tica moja!
Kaj dobrega sem tebi stvoril
Da mi ugašaš žejo hudo,
Da mi napravljaš senco hladno?
Pa sokol Marku odgovarja:
Oj Marko, znaš, al si pozabil?
Ko smo mi bili na Kosovem
In hude boje bojevali,
Tu so me Turki ugrabili,
Pa so mi krila polomili,
Ti, Marko, pa si me vzdignil,
Na jelo si me djal zeleno,
Da b' me ne pohodili konji,
Nahrnil si me s turškim mesom,
Napojil nezrudečo kervco, —
To, Marko, si mi dobro stvoril!

50.

Mladenčev troja domovina.

Spisal Anton Slomšek.

Vsak pošten človek trojo domovino ima, katero toliko ljubi, da življenje za njo dá, ako je potreba.

Perva tvoja domovina, dragi prijatelj, je ljuba materna dežela — preveseli kraj, kjer je tvoja zibelka stala, kjer si déte perve cvetice tergal, in mladeneč metulje pervokrat lovil. Tudi ptičica svoje gnjezdo pozna, — kako bi človek pozabil rojstni kraj! Sleherni homec nas spominja veselih mladih dni, — vsaki studenec nam pripoveduje od srečnih časov pretekle mladosti, — travniki zeleni in ledinice pisane nam še kažejo, kako veselo je svoje dni naše življenje bilo. Kdo bi svoji ljubi domovini za vse to hvale ne dajal? Kdo s hvaležnim sercom za svojo domovino ljubeznivo ne skerbel?

Pomagaj svojemu kraju, v katerem si doma, karkoli moreš, da bode lepši in lepši previbališče prave sreče in zadovoljnosti. Ne sramuj se svojega ljudstva, ki je tvojega naroda in ne zabi svojega jezika, kterege so te tvoja ljuba mati naučili. Beseda materna je živo znamenje ljubezni materne; kdor to znamenje zatajuje, matere vreden ni! Brani svojo materno deželo očitnih sovražnikov, ki z orožjem pridejo hiše in mesta palit, — vari pa tudi svoje ljudi skrivnih zapeljivcov, ki prebivavce podpihujejo, na tihem ljudstvo puntajo zoper njih poglavarje, in strašnega razboja ogenj v strehe nosijo. Taki presatavci, stare pravde sleparski oznanovavci, so dežele naj nevarniši sovražniki; svobodo oznanujejo, na tihem pa za ubogo ljudstvo strašno železo kujejo, da se Bogu usmili! V ognji hiša pogori, v praski (puntu) pa dežela.

Druga tvoja domovina je domača cerkev, v kateri si bil keršen. V tvoji domači cerkvi kerstni kamen stoji, pri katerem si prvo in naj večjo srečo prejel, božji otrok biti. Kerstni kamen naj pominja te, kaj so tvoji botri za te obljubili, da zvesto Bogu služiš, sveto čednost ljubiš in greh sovražiš. Tamkaj vidiš leco (prižnico), kjer si verne nauke čul večnega življenja. Tam je spovednica, tvoja opominjeavka, da si se poboljšati obetal. Tam je oltar, sveta miza božja, kjer si tolikrat pri sveti maši bil, sveto rešnje Telo užival in očitno spoznaval, kako te Jezus ljubi. Cerkev je hiša božja

in vrata nebeške. Tvoja žlahta tam počiva, zemlja stariše pokriva; morebiti boš tudi ti v njej počival. — Ljubi domačo cerkev, svojo dušno domovino! Pa tudi svete keršanske cerkve ne pozabi, ktere cerkev zidana le vidno znamenje je. Ona je zbirališče pravih vernih kristjanov; nje srečni sin si ti, ona tvoja ljuba mati, ki za te skerbí. Vari se krivih prerokov, ki cerkev zaničujejo; ne verjemi goljufnim učnikom, ki nove nauke oznanujejo in svete cerkve ne spoznajo.

Tvoja tretja domovina so svete nebesa, hiša Očetova, kjer smo vsi doma. Tam je Bog, tvoj ljubi Oče, ki te k sebi hoče; tamkaj Jezus tvoj gospod tebi prostor dela; tamkaj sveti Duh, ki te je posvetil. Krono večnega življenja že pripravljeno ima, in jo tebi dati želi. Tam je Maria tvoja mati, ki za tebe prosi, — tam so božji angelji, zvesti vsi prijatli; tamkaj so izvoljeni tvoji ljubi bratje. Roke ti podadajo in te k sebi vabijo: „ljubi brate pridi! pridi k nam v sveto nebó, pridi k nam domú!“ In za nebesa le skerbeti, za nebesa vse terpeti, za nebesa le živeti, za nebesa tudi umreti — naj bo tvoja prva in poslednja skerb!

51.

Ulomek iz rimske povestnice Eutropijeve.

Poslovenil Mihael Verne.

V letu 365 po zidatvi in v prvem po vzetji Rima so se oblastne časti premenile, in namesto dvéh konzulov so vpeljali vojne tribune z oblastjo konzulsko. Odsihmal je začenjala rimska močrasti, ker to leto je premagal Kamil glavno mesto Volskanov, ki se je 70 let vojskovalo, in pa mesti Eskvijcev in Sutrinčanov. Ko je bil njih vojne kardela pokončal, se je polastil vsih teh mest, in tako trojo slovesnost na enkrat obhajal.

Tudi Tit Kvinci Cincinat je Prenestinčane, ki so bili z vojsko do vrat Rima prišli, odpodil, in jih

pri reki Alii premagal. Osem mest, ki so pod njimi bile, je z rimsko vlado združil. Tudi mesto Preneste je napadel in se ga polastil.

Čast vojnih tribunov pa ni terpela dolgo. Čez nekoliko časa se sklene, da naj se več ne volijo, in štiri léta so pretekle, da ni bilo v Rimu vikših oblasti. Vendar pa so vojni tribuni s konzulsko oblastjo vlado sopet prevzeli in si jo tri leta terdili. Potem so se sopet konzuli vpeljali.

Pod konzuloma L. Genucijem in K. Servilijem je Kamil umerl. Za Romulom so ga naj bolj čislali.

Tit Kvinci je bil kot diktator nad Galce poslan, ki so bili v Italijo privreli. Unikraj reke Aniene, 4 milje od Rima, so se bili ustavili. Ondi se poda T. Manli, plemenit mladeneč starašinskega rodú, v dvoboj z nekim zabavljajočim Galcom, — ubije ga, ter mu zlato verigo vzame in si jo na vrat obesi. Odsih dob je sebi in svojim mlajšim priimek „Torkvat“ ali „veriznik“ prilastil.

Galci so bili odgnani, in kmalu po tem jih je tudi diktator K. Sulpici otepel. — Ne dolgo po tem je K. Marci Tusciane premagal. Osem tisuč vjetih je slovesni vhod spremljalo.

V Rimu se je spet popisovanje začelo. Ko so se Latinci, ki jih je bil Romul podvergel, vojakov dati branili, so se novinci iz samih Rimljanov nabrali, in deset kardel se je napravilo, kar 60000 ali še več oboroženih znaša. Tolika je bila vojna moč, dasiravno je bila rimska država majhna! — Ko so te kardela pod vojskovodom L. Furijem nad Galce planili, pozove neki Galec naj hrabrejšega Rimljana na dvoboj. V ta boj se vojni tribun M. Valeri ponudi; ko se pa oborožen sovražniku bliža, se mu vran na desno ramo vsede, in berž ko se boj med njima začnè, maha vran s perotami in s kremplji Galcu v oči tako, da nemore naravnost pred se gledati. Tribun Valeri ga tedaj ubije, in dobí tako ne le zmago, temuč tudi primek po njem; od tega časa

se mu je reklo „Vran“. Zastran te zasluge je bil, še le tri in dvajset let star, konzul izvoljen.

Latinci, ki niso hotli vojakov dajati, jeli so od Rimljanov tudi to tirjati, naj bi en konzul iz njih ljudstva, drugi pa iz rimskega bil. Ko se jim je to odreklo, in ko se je tudi vojska ž njimi vnela, so bili v grozoviti bitvi premagani.

Že so jeli Rimljani mogočni prihajati; zakaj okoli 130 milj deleč so se vojskovali s Samničani, ki so stanovali med Picenskim, med Kampanijo in med Apulijo. — Na to vojsko je šel ko diktator L. Papiri, in ko se je v Rim povernil, zaukaže poglavarju konjиков, K. Fabiju Maksimu, ki ga je na vojski pustil, da naj se nikar ne bije, dokler njega ne bode. Ko se mu je pa priložnost ponudila, se je prav srečno udaril, in je samniško kardelo pokončal. Diktator ga je zato, ker se je zoper njegovo prepoved v boj spustil, k smerti obsodil; silna ljubezen vojakov in ljudstva pa ga je rešila, in zoper Papirija je tak punt vstal, da je skoraj ob življenje prišel.

Potem so Samničani Rimljane, pod konzuloma T. Vetrom in Sp. Postumom, ko so bili v kaudinskih soteskah v zadregi, premagali in jih z veliko sramoto pod jarem djali. Vender ni starašinstvo in ljudstvo poterdilo mirú, ki se je bil v sili ž njimi storil. — Konzul L. Papiri je potem Samničane premagal, in 7000 jih je bilo pod jarem djanih. Papiri je zavolj Samničanov slovesen vhod obhajal. V tem času je napravil cenzor Api Klaudi vodovod in cesto, ki se po njem imenujeta. — Samničani so vojsko ponovili, Kv. Fabija Maksima otepli in mu 3000 mož ubili. Pozneje pa, ko je očeta, Fabija Maksima kot namestnika na stran dobil, je Samničane premagal in jim mnogo mest vzal.

Sedaj sta bila obadva konzula, P. Korneli Rufin in Manli Kuri Dentat nad Samničane poslana in sta jih v grozovitih bitvah preobladala, in tako končala vojsko s

Samničani, ki je 49 let terpela. — V Italii ga ni bilo nobenega sovražnika, ki bi bil Rimljanom toliko opraviti dal.

Nekoliko let potem so se spet derhali Galcov s Tusciani in Samničani zoper Rimljane združili; ko so pa došle nad Rim, jih je konzul Korneli Dolabela pokončal.

O tistem času se je Tarentinčanom, ki že na koncu Italije stanujejo, vojska napovedala, ker so bili rimske poslance razžalili. Pira epirskega kralja, ki je bil ahilejevega rodu, so bili v pomoč zoper Rimljane naprosili. — Pir je precej v Italijo prišel, in takrat so se Rimljani pervikrat s sovražnikom iz onega kraja morja bojevali. Konzul P. Valeri Levin je bil nad-nj poslan, in ko je bil Pirove ogleduhe vjel, je ukazal po vsem taboru jih peljati, vso četo jim okazati in potem jih izpustiti, da bi Piru povedali, kaj da Rimljani počenjajo. V bitvi, ki se je kmalu potem vnela, se je Pir že umikal, vendar pa je z pomočjo slonov zmagal, ker so se Rimljani teh neznanih žival strašili; toda bitvi je noč konec storila, in ponoči se je Levin umaknil. Pir je bil 1800 Rimljanov vjel, pa prav spodobno ž njimi ravnal; ubite je vse pokopal. Pravijo, ko jih je spred na persih ranjene in že mertve še serditega obličja vidil, je roke proti nebu vzdignil in zaklical: „Ko bi bila sreča meni take vojake dala, bi bil lahko gospodar cele zemlje!“

Potem je šel Pir združivši se s Samničani, Lukančani in Brucijani, nad Rim. Vse z mečem in ognjem pokončavši je do mesta Preneste, osemnajst milj od Rima, priderl. Od strahu pred vojno četo pa, ki je s konzulom za njim šla, se je kmalu v Kampanijo vernil. Poslance, ki so bili zastran odkupa vjetih k njemu prišli, je s častjo sprejemal, — vjete je brez plačila v Rim pošiljal. — Enega rimskih poslancov z imenom Fabricija je tako občudoval, da zvedivši, da je ubog, ga napravljaja, naj k njemu prestopi, in mu ponuja četerti del kraljestva. Fabrici pa ni hotel. Ker je Pir Rimljane sila občudoval, pošlje nekega znamenitnega moža, z imenom

Cinea, da bi s pristojnimi pogoji za mir prosil, tako namreč, da bi ostal Piru tisti del Italije, ki ga je bil z orožjem že pridobil.

Tak mir ni bil starašinstvu po volji, in Piru se je odgovor poslal, da Rimljani nočejo miru, dokler iz Italije ne gré. Na to so Rimljani ukazali, da naj se vsi vjeti, ki jih je bil Pir nazaj dal, za nepošteno okličejo, ker so se oboroženi dali vjeti, in da poprejšnjega poštenja ne bojo zadobili, dokler slehern ne ubije dveh sovražnikov in nju orožja ne skaže. Tako se je Pirov poslanec vernil. — Ko ga Pir upraša: kako je v Rimu? mu Cinea odgovori: da je domovino kraljev vidil, — da tam so namreč skorej vsi taki, za kakoršnega v Epiru in na družem Greškem samega Pira imajo. — Ko se je boj vnel, je bil Pir ranjen, sloni so bili pokončani, 20000 sovražnikov je bilo ubitih, Rimljanov pa le 5000. Pir je bežal v Tarent.

Čez leto je bil Fabrici, ki se prej med poslanci z obljubljenim četertim delom kraljestva zapeljati ni dal, nad Pira poslan. — Ko sta, on in kralj, taborišče blizo vkup imela, pride Pirov zdravitelj ponoči k njemu in se ponuja kralju zavdati, če se mu kaj gotovega obljubi. Fabrici ga ukaže zvezanega gospodarju nazaj peljati in Piru povedati, k čemu se je zdravitelj zoper njegovo življenje ponujal. Pravijo, da takrat je kralj poln občudovanja rekel: „Fabrici je možak, ki ga je težje od poštenosti odverniti, kot solnce od njegovega teka“. — Na to se je kralj v Sicilijo podal, Fabrici pa je premagavši Samničane in Lukančane slovesen vhod obhajal. — Potem sta bila konzula Kuri Dentat in Korneli Lentul nad Pira poslana. Kuri mu je v bitvi četo otepel, njega v Tarent zapodil in taborišče vzel. Tisti dan je bilo 23000 sovražnikov ubitih in Kuri je prvi štiri slone v Rim pripeljal. — Pir je kmalu Tarent zapustil, pa je bil pri greškem mestu Argo ubit.

Pod konzulom K. Tabijem Licinom in K. Klaudijem Kaninom, v letu 461 po zidatvi Rima, so prišli v Rim

aleksandrijski poročniki, ki jih je Ptolomej poslal, in so zadobili prijaznost Rimljanov, za katero so prosili.

Pod konzuloma K. Ogulnijem in K. Fabijem Piktorejem so Picenčani vojsko začeli — pa konzula P. Semproni in Api Klaudi, ki sta nad nje šla, sta jih premagala. Rimljani so mesti Arimin v Galii in Benevent na Samniškem sozidali.

Pod konzuloma M. Atilijem Regulom in L. Junijem Libonom se je Salentičanom v Apulii vojska napovedala, in verh njih mesta je bilo tudi mesto Brunduz vzeto.

V letu 477 se Rimci še niso zunaj Italije vojskovali, dasiravno je bilo rimsko ime že tačas znamenito. Da bi se tedaj zvedilo, kolika je rimska moč, se popisovanje napravi, — naštelo se je 292,334 državljanov, dasiravno vojske, odkar je bil Rim sozidan, nikdar nehale niso. Tudi z Afrikani se je pod konzuloma Apijem Klaudijem in Kv. Fulvijem prva vojska vnela. V Sicilii je bil boj z njimi, in Api Klaudi je, premagavši Afrikane in siciljskega kralja Hierona, slovesen vhod obhajal.

Naslednje leto, pod konzuloma Valerjem Markom in Otacilijem, so Rimljani v Sicilii veliko opravili. Tauromenitan, Katanijo in še petdeset drugih mest so pridobili. — Tretje leto so vojsko v Sicilii s Hieronom imeli. Z vsimi sirakuškimi plemenitniki je Rimljane za mir prosil, in jim dve sto talentov srebra dal. — Afrikani so bili v Sicilii premagani, in drugič se je v Rimu zastran njih slovesen vhod obhajal.

V petem letu puniške vojske, ki so jo z Afrikani vojskovali, so si Rimljani pod konzuloma K. Duilijem in K. Kornelijem Asina-tom napravili kljunaste ladje, ki jih liburniške imenujejo in so se pervikrat na morji bojevali. — Konzula Kornelija so prekanili, Duili pa je v bitvi kartaginenskega vodja premagal, eno in trideset ladij vzel, jih štirnajst potopil, sedem tisuč sovražnikov vjel in tri tisuč pokončal. Nobena zmaga ni bila Rimljanom tako po volji, ker so na suhem nepremagljivi sedaj tudi na morji sila mogočni bivati jeli. —

Pod konzuloma K. Akvilijem Florom in L. Scipionom je Scipion Korziko in Sardinio pustotil, veliko tisuč vjetih od tam izpeljal in slovesen vhod imel.

Pod konzuloma L. Manlijem Vulsonom in M. Atilijem Regulom se je premestila vojska v Afriko. Na morji so se bojevali s kartaginenskim vojskovodjem Hamilkarjem in so zmagali, zakaj po zgubi štiri in dvajsetih ladij se je umaknil. Rimljani so jih dve in dvajset zgubili. Ko so pa v Afriko prišli, so narprej afrikansko mesto „Klipea“ vzeli. Konzula sta noter do Kartagine prederla, in ko sta veliko razdjala, se je Manli zmagovaven vernil v Rim, in 27000 vjetih seboj peljal. Atili Regul je v Afriki ostal, ter se s Kartaginjani bojeval; in dasiravno so bili trije kartaginenski vojskovdji zoper njega, je vendar zmagal. 18000 sovražnikov je pobil, 5017 slonov vjel, 47 mest vzel. Na to so premagani Kartaginčani Rimljane za mir prosili, in ko ga ni Regul — razun ko pod prav terdimi pogodbami dovoliti hotel, so Afrikanerji Lakedemončane na pomoč prosili, in vojskovodja Ksantip, ki so ga Lakedemončani poslali, rimskega vodja Regula do konca premaga, zakaj le dva tisuč Rimljanov iz cele čete je ubežalo; pet sto jih je bilo s poveljnikom Regulom vjetih, trideset tisuč pa pobitih. Regul je bil v železje djan.

Oba rimska konzula, M. Emili Paul in Servi Fulvi Nobilior, sta s tri sto ladjami v Afriko jadrjala. Konzul Emili je sovražniku 104 ladije potopil, in trideset mu jih je z vojaki vred vzel; 15000 sovražnikov je deloma pokončal, deloma vjel. Svoje vojake je s silo obilnim ropom obogatil. — In takrat bi se bila Afrika podvergla, ako bi ne bila taka lakota vstala, da ni mogla vojna četa dalje obstati. Ko sta konzula z zmagovavnimi ladjami nazaj jadrjala, je pri Sicilii tako grozen vihar vstal, da od 464 ladij se jih je komaj osemdeset obderžati dalo. Nikdar se ni slišalo o takem viharji na morji. — Rimljani pa so precej dve sto ladij napravili, in nikomur ni ta nesreča poguma vzela.

Pod konzuloma K. Servilijem Cepionom in K. Sempronijem Blesom so jadrani Rimljani z dve sto ladjami v Afriko, ter so nekoliko mest vzeli; ko so pa grozovito velik rop domu peljali, je spet brodovje veliko škodo terpelo na morji. Ker so bili tedaj Rimljani zastran vednih nesreč nejevoljni, je starašinstvo sklenilo, da naj se morskimi boji opusté in le 60 ladij v brambo Italije priderži.

Pod konzuloma L. Cecilijem Metelom in K. Furijem Pacilom je premagal Metel vojskovodja Afrikanov, ki je s 130 sloni in z velikimi trumami v Sicilijo prišel, 20000 sovražnikov pobil, 24 slonov vjel, druge pa, ki so se bili razkropili, po Numidčanih, ki jih je v pomoč imel, polovil in s čudovito svečavnostjo v Rim peljal, kjer je čeda 130 slonov vse poti polnila.

Po teh zgubah so prosili Kartaginjani vojskovodja Regula, ki so ga bili vjeli, da naj bi v Rim šel in od Rimljanov mir zadobil, ter vjete izmenjal. — Ko je prišel v Rim in je bil v starašinstvo vpeljan, se nikakor ni ko Rimljan obnašal; rekel je, da tisti dan, ko je Afrikanom v roke prišel, je nehal biti Rimljan. Zato je starašinstvu svetoval, naj se nikar mir ne sklepa s Kartaginjani, ki so po toliko nesrečah že tako obnemogli, da nobenega upanja do zmage več nimajo. Sklenilo se je tedaj, kar je svetoval, in Afrikanov, ki so za mir prosili, ni nihče slušal; — on pa se je v Afriko vernil, in Rimljanom, ki so se ponudili v Rimu ga prideržati, je odgovoril, da ne ostane v mestu, kjer bi ne mogel, od kar je Afrikanom služil, časti poštenega deržavljana več uživati. Ko pa pride v Afriko nazaj, je bil grozovito umorjen.

Ko sta P. Klaudi Pulher in L. Juni konzula bila, se je spustil Klaudi v boj in Kartaginjani so ga otepli; imevši blizo 220 ladij je le s tridesetimi ubežal — devetdeset jih je bilo z vojaki vred vjetih, druge pa so se potopile. — Tudi drugi konzul je po viharji na morji ob svoje ladije prišel, vojno kardelo pa je vendar rešil, ker je breg blizo bil.

Pod konzuloma K. Lutacijem Katulom in A. Postumijem Albinom, v 23. letu puniške vojske, se je vojno 244 poveljstvo Katulu izročilo. S tri sto ladjami je v Sicilijo jadral. Afrikanerji so mu jih nasproti štiri sto pripravili. Nikdar se ni na morji s toliko močjo bojevalo. Lutaci Katul je šel bolan na ladijo, v poprejšnji bitvi je bil namreč ranjen. Sicilijanskemu mestu Lilibeum nasproti so se Rimljani s čudovito hrabrostjo bili; zakaj tri in sedemdeset kartaginskih ladij so vjeli, pet in dvajset potopili, dva in trideset tisuč sovražnikov zajeli, in trinajst tisuč ubili; Rimljani so se neskončno veliko zlata in srebra polastili; rimskih ladij se je dvanajst potopilo. — Bitva je bila deseti dan sušca. Precej potem so Kartaginjani za mir prosili, in dovolil se jim je; Rimljani pa, ki so jih Kartaginjani vjeli, so bili nazaj dani. Tudi Kartaginjani so prosili, da bi smeli Afrikanerje odkupiti, ki so jih Rimljani ujete imeli. Staršinstvo je ukazalo, da naj se tisti, ki se v obnem (državljanskem) varstvu nahajajo, brez plačila nazaj dajo; tisti pa, ki jih posamezni Rimljani imajo, naj, kadar se gospodarjem cena poverne, v Kartagino domu gredo, in da to ceno naj državljanska dnarnica jim poverne, ne pa Kartaginjani.

52.

Zrak.

Po Šubertu.

Če bi kdo med ljudmi upraševal: kaj vsakdo k življenju potrebuje? — kako mnogotero bi se mu odgovarjalo! Bogati meščan, ki je stoterih sladotin in zlajšav vaje, bi menil, da mu ni moč živeti brez pečenine in raznih prikuh in omák, brez vina in ola, — da mu ni moč počivati brez arovnice in mehkih blazin, ne izhajati, da bi se v drago kožuhovino in tanko

svilo ne oblačil, ne stanovati drugod ko v krasno okinčanih sobah. Ubogi hribovec je — se ve da — poprej zadovoljen; njemu je zadosti, da ima le kruha in koruna, v delavnik vode, in če ni drugači, o praznicih požirek vina, da si lakoto prežene in žejo ugasi. Na svoji slami spi mirneje od bogatina; pod pertenim jopičem mu serce vsaj ravno tako veselo, in dostikrat veselejše bije ko imenitniku pod svitlo zvezdo.

Ko bi se pa ta dva, ubogi hribovec in razvajeni meščan, vkupej na eni barki peljala, in barka bi se razbila, ona dva pa bi se vendar rešila na morsko pečino, kjer bi ničesar jesti, ničesar piti ne imela, bi se vendar veselila rešnega čolna, ki ima, čeravno še le znabiti čez kaka dva dni, po-nju privesljati; zakaj na pečini, ki prosto iz morja šterlí, vsaj nekaj ne pogrešata, česar je k življenju bolj treba ko jedi in pijače, postelj in oblačil, — z r a k a namreč, ktereга nikdo, bodi si bogat ali reven, mlad ali star, tudi le deset minut pogrešati ne more.

Pri živalih se različnost reči, ktere mnogoverstne plemena ljubijo, še veliko bolj razkazuje. Orel in lev ki bi v vertu, polnem naj zlahnejega sadja in zelinja, na travniku polnem detelje in trave, lakote poginila: ona potrebujeta sirovega mesa in kervi za hrano ter si jo morata marsikrat deleč okrog in s trdom iskati, ko jo jagnje v svojem vertiču celó blizo in brez vsega truda nahaja; štoklji se žabje, martinče in kačje, mišje in kobiliče meso bolj od vsaktere druge piče prilaga; nje stric pa, žerjav, ti bo le po zeleni setvi in nje zernju, po mladem grahu in poverh še po žižcih segal. Bodečih rastlin, s kterimi se veljblod v revni puščavi živi, bi se pri nas ne konj ne jelen ne dotaknil.

In tako se dopadanje na tih ali onih zavžitnih stvareh pri živalih skoro tako razlikuje kakor njih pleme in podoba, njih stan in domovina; en obstójen del živeža pa jim je vsim brez izjeme potreben, — brez njega ne more ne lev ne miška, ne jelen ne polž živeti, in ta del je z r a k, ktereга ni treba kot jedi in pijače še

le v želodec in v drobovje vpeljevati in ondi v redilni sok preminjati, da bi se po tem v kerv prepodobil, ker se naravnost in neposredoma v ta vir živalskega življenja utaplja. Vsim živalim, naj se imenujejo kakor koli že, naj se z zelinjem polja in loga, ali s sirovim mesom, v morji ali na kopnem hranijo in preživljujejo, — vsim je dihati treba, da ostanejo krepke za gibanje, za jed in pijačo, — za življenje.

Ali ravno s tim, česar pogrešati ne moremo, česar je ljudem in živalim k njihovemu življenju in obstanku neogiblivo potreba, obilujemo v naj večji meri.

Kjer vlastna moč nam ne zmaga,

Pomoč se sama podeljuje.

Ako bi mogel ptič po oživiljavni dihljej tako deleč leteti, ko po požirček vode v bližnji potočič, ki prek loga šumlja, bi se na pol poti že zadušil. Zato je pa previdnost že poskerbela. Zakaj, zraka nikjer ne pomanjkuje, kjer koli žive bitja bivajo, ne na višavah in ne v globočinah; sam po sebi leze novorojenčku v usta in v pljuča; prodira skozi male odprtince na debelem koncu lupine k piščaneu v jajčice; se spušča in vtaplja v vodo do naj globejšega dna morja, kjer ga pomorske živali gladno serčejo; v vse votline in jame na zemlji, celo v notrino rastlinskih in živalskih telés prihaja zrak ter jih napolnuje z življenjem.

In tako nas opominja zrak, ki vse objemlje in prodira, kar živi, ko zerkalna podoba vseskerbne in vseživne previdnosti, v čigar in po čigar vladanju se vsa stvarina vzderžuje, v čigar stvarni moči vsi živimo, snujemo in bivamo. —

53.

Princ Eugen, vojskovodja austrijanski.

Po Hormajerju.

Savojski vojvodi začenjajo svoj rod z Vitekindom, hrabrim vodjem starih Saksov. Iz stranske verste

karinjanske se je rodil 1663 naš junak, naj mlajši peterih bratov, od očeta Eugena Morica in matere Olimpije Mancije, ki je bila sinovka mogočnega francozkega kardinala Mazarina. V desetem letu je zgubil očeta, od kterega je bil za duhovstvo namenjen. Al veselje za vojaški stan se je vzbujalo v dečku že v naj mlajih letih. Kakor Karel XII. severski heroj one dobe, je prebiral s posebnim veseljem Aleksandra Velikega življenje po Kurtiju. Mati njegova, ki je na francozkem dvoru živela, se zameri, ter bode vsled tega izgnana. Ta dogodba, in pa, da vkljub svoji vednosti ni mogel ne niske stopnje v francozkej armadi zadobiti, ga žene drugam. „Mali mehkužek“, djali so, „je malo terčen, iz njega ne bo nikoli nič“. Eugena boječnost, so mislili, je topost in slaboglavnost. Al ona je bila hči skromnosti, istok izverstne čudi v šumni in nečimerni družčini, ktera je delež vsih samotljubnih, mislavih mož, ki znajo bolje delati ko govoriti, ter pred srečo upogujejo kakor pred svetom glavo. Kmalu potem je prosil za polkovništvo, ki je ravno pri nekem polku oklopnikov prazno bilo; al reklo se mu je: Naj vojaščino pusti, ona najberže ne bo njegovo rokodelo. „Prav, odgovori Eugen, tedaj me ne bote vidili več v tej deželi kakor z mečem v roci. Mene ni skerb gospodarja dobiti, al vi, glejte, koga mi v bran postavite.“

Februarija 1683 zapusti Paris, ter se gre ponujat cesarju na Dunaj. Na poti ga dojde zapoved obrniti se, al on odgovori, da je Francozkemu za vselej slovo dal. Mesca maja pride na Dunaj. Cesar Leopold I. ga sprejme s poštovanjem, ter ga postavi polkovnika konjnikov in ga pošlje na Ogersko k vojvodu Karlu lotrinškemu, kterega je bil ravno Kara Muštafa, nad Dunaj gredé, do Rabe nazaj prignal. Presila turška ga primora odmikati se, in potegniti proti Dunaju. Na umaku se je Eugen prejunaško vedel. V bitvi za osvobojenje Dunaja stal je na levem krilu, in izganjal Turke iz Nusdorfa. Pohvalno vspominjanje Eugena v bojnih po-

ročilih lotrinžkega vojvoda je stvorilo, da ga je cesar 20 letnega mladenca postavil za polko-imenitnika Kufstianstih oklepnikov, ki se še dandanašnji, v večer spomin tega viteza, tako imenujejo. Z zmagovito armado ide na Ogersko. Djanje za djanjem je tukaj spolnoval. Pod Budimom, kjer je v zakopih prvo rano dobil, je s svojo hrabrostjo veliko pripomogel, da so cesarski to tverdnjavo dobili. Potem pokori ravnino med Tiso in Donavo in požge Turkom važni most čez Dravo pri Oseku.

Čez 161 let, kar je Ludovik II. pri Mohaču poginil, se opere madež in osveti velika nesreča, ki so jo kristjani tukaj terpeli, ter 12. avgusta 1687 zbojujejo cesarski, vojeni od lotrinžkega vojvoda, mejnega grofa badenskega in volitnega kneza saksonskega, popolno zmago zoper Turke. Dolgo je omahovala zmaga, Eugen s svojimi konjiki jo nagne. Odbivši 10krat močnejšo turško konjico udari v goste rede janičarjev, ter jih podi begoče do taborja, ki je bil z globokim rovom obdan. Ustrašeni odskočijo oklepniki, ugledavši pred seboj široko grapo, čez katero se je usipala toča strél, kamenja in zern. Eugen sam osupne, al precej se sopet zbere, ter ukaže vojakom z besedo in očmi, da naj storé, ker bodo njega vidili. Z mečem v ustih skoči s konja, pa v rov, ter zleze na okope. Njegovi, to vidivši, za njim, — komaj jih zaostane toliko, da prazne konje deržé. Vstane strašno klanje. Janičarji so se pustili seči, ali ne v beg zagnati, dokler pešci z zmagoglasnim vpitjem ne pritečejo. 35000 Turkov je obležalo, tabor, topovi, pratež — vse to je bil plen. Eugena zbere vojvoda lotrinžki, da pojde poročnik te zmage k cesarju. Cesar ga naredi feldmarsallajtnanta. Naslednjega leta (9. sept. 1688) so oblegali cesarski Beligrad. Naskakojoči pešci so jeli umikati se; al Eugen in parski volitni knez jih oberneta. S klicom: „za meno, tovarši! danas nam je premagati, ali pa umreti!“ se zaleti Eugen z prvimi v prodor obzidja. En janičar

ga mahne po glavi, on mu porine meč v persi. Ta zalet je tudi rešil osodo Belgrada, ki je bil dobljen. Ni bilo na celem tem pohodu priložnosti, kjer bi Eugen ne bil svoje veščine in svoje serčnosti z ognjem mladenča in opaznostjo starca pokazoval. Vernivši se iz tega pohoda zimuje na Dunaji. Tu mu naloži cesar, doslej samo ko vojščak slovečemu, diplomatično delo. Španjska nasledstvena vojska se je pripravljala; treba je bilo zaveznikov iskati; posebno važno za to vojsko je bilo savojsko vojvodstvo, vrata v Laško in pot na Francozko, ki samo od te strani ni bilo z terdnjavami zagrajeno. Eugen je bil toraj odbran, da bi bil tadanjega vojvoda, Viktorja Amadeja, ker mu je tudi v rodu bil, za cesarsko stran pridobil. Al naloga ni bila tako lahka. Vojvoda je bil lakomen zemlje in časti. Ali ravno zaveza s cesarjem tih dobičkov ni obetala. Cesar je bil deleč in po Turku oslavljen; nasproti temu je bil Ludovik pred durmi, naj mogočnejši vladar Europe, silovit in ničesar nespoštuječ, kakor oblast. Iz tega se vidijo težave, ki so Eugenu na poti bile. Čeravno se je skrivaj ravnalo, je Ludovik vendar zvedel, in da bi znal, pri čem je, je postavil Amadeju precej takošne uprašanja, da ni mogel nič ovinkov delati, in poslal je v kratkem Katinata z vojsko v Piemont. Tudi vojvoda zbere svoje čete in pričakuje španjske in avstrijske pomoči, ktero je Eugen pripeljal. Eugen je še pred armado prihitel, da bi Amadeju pri brambi tudi s svetom pomagal. Al tudi pri tem je imel težave. Prezgodaj boj začenjati, in začenshi boj nesterpljivo za mirom hrepeneti (obe napaki je imel Amadej), ima vsikdar škodljive nasledke. Eno zapeljuje v prenačlenje, ki uničuje že po svoji naravi up, kterege spolnitve se ni moglo hladnokervno čakati; drugo, hoté pričujoči stiski ubežati, zaseva nesrečno seme še hujih prihodnjih nadlog. Tako je delal Amadej. Zdaj se je prehitro v bitvo spušal, zdaj jo predolgo odlagal; zdaj se pogajal. Le Eugenov bistrumje ga je braniti in Avstrii obdržati moglo. Leta 1692 prestopi Eugen planine, in na-

pade prvičrat dofransko in provenško pokrajino — francozke tla. Stopivši v deželo reče svojemu tovaršu: „Tukaj sem z mečem v roci na francozkej zemlji. Svojo obljubo sem spolnil kakor mož in knez“. Pa vedno omahovanje Amadejevo mu vendar pravega napredka na Laškem ni pripustilo; Amadej je boj vlekel, ker mu ni bilo prav za vojsko, in sklene naposled sam za se mir. Eugen se odslej z malo četico ni mogel več na Laškem deržati ter se umakne na Tiroljsko. Oholi Ludvik, zdaj zaničevanega Eugena ceno spoznavši, in dobro vedé, da bi bil z boljim zaveznikom ko Amadej vse drugače vspeval, mu ponudi poglavarstvo šampanjske pokrajine, maršalstvo in tolsto letno plačilo iz svoje milostive roke. Al Eugen odgovori: „Poštenje in hvaležnost me obročujete za cesarja proti Francozkemu. Jaz sem cesarjev poljni maršal, kar bi znalo toliko biti, kakor francozki maršal. Čemu meni plačila? Jaz ne potrebujem več, kakor priložnosti, da se v službi svojega cesarja skážem“.

Nasledujočega leta (1697) bode na Ogersko poslan, kjer so cesarske, hudo zmanjšane čete v veliki zadregi bile. Premogel je cesarja, da se je 45000 mož za podporo poslalo. Al sultan sam je stal nasprot z 140000 možmi. Turški vodji so hotli Eugena zmotiti, da bi ne vedel, kaj mislijo. Zdaj so se zagnali proti Petrovardinu, zdaj proti Titlu, zdaj nad Segedin. Pa Eugen izsili nekemu ujetemu pašu, grozeč mu so smertjo, razodetje, da mislijo pri Jenti čez Tiso in potlej od vojakov zapuščeno gornje Ogersko in Sedmogradje napasti. To slišavši se vzdigne Eugen s konjico precej na pot, pehoti ukaže, da naj pride za njim. 11. sept. je bil le eno miljo od sovražnika. Ogleda ga in zmisli načert za bitvo. Ta migljej priteče sel iz Dunaja s pisanim poveljem, da se nima v bitvo spuščati, ker cesar nima druge armade, če bi se ta razbila. Eugen odpečati, prebere pismo ter ga, lica ne premenivši in nikomur nič odkrivši, v žep vtakne, pa se naprej za bitvo pripravlja.

Bil je most čez Tiso, in na brežini dvojin obkop, v podobi polumesca, ki je most varoval. Oplašeni sultan od nenadnega prihoda cesarskih zgubi vso svest ter se utegne z oddelkom vojske čez most, veliki vezir z večino ostane v obkopih. Sultan mu je ukazal, da naj kristjane tepe, če mu je življenje ljubo. Eugen se približa v podobi polukroga, kakor so mu bili obkopi nasprot, in ukaže naskok. Levo krilo je iz začetka omahovalo; al Eugen mu pošilja pomoči. V eni uri so bili cesarski na obkopih. Vezir je hotel čez most bežati, ali tega ni več bilo; Eugen je koj od konca vse topove na most nameril, ter ga poderl. Vezir goni tedaj z golo sablo Turke v boj; al serditi ga oni posekajo in beže brez obzira in reda, kamor kdo more, da bi peté odnesel. 22000 jih je ostalo mertvih na bojišču; 10000 jih utone na begu v Tisi. Vsi topovi, 8000 voz, 60000 obloženih veljbludov, dnarnica, nezmerno hrane in vojnih potrebščin bode plen. Eugen si je prideržal samo carski pečat, ki ga je vezir na vratu nosil, in sultanov šotor. Sultan pa, ki je bil cele voze verig seboj pripeljal, da bi kristjane uklepal, gledal je z one strane pobitje svojih, — kolne, plaka, puli lasé in brado. Ves svoj kinč odvergši beži po janičarski oblečen tje do Drenopolja.

Potem jemlje Eugen še po Bosni gradove in tverdnjave; v novembru pa se poda na Dunaj. Cela pot njegova je bila veličastno zmagoslavje. Kodar je šel, ga obsipa mlado in staro, mu poljubuje suknjo in meč, in ga slavi osvoboditelja.

Ponižno stopi pred cesarja; ta ga hladno sprejme in odpusti brez hvale in brez graje. Te merzlote so bili zavistniki krivi, ki se jim je svetloba nove zvezde preveč bliščala. Očernili so ga zavolj tega, da je cesarsko povelje prestopil. Enega dne stopi iznenade kapitan cesarske straže v njegovo sobo, zatirja meč od njega, in mu napove, da je v vozi. „To je terdo, odgovori Eugen, vendar znam pokoren biti: tu je meč, še

se kadi od kervi sovražnikov mojega gospoda, in jaz ga ne želim nazaj, kakor samo zoper njegove sovražnike.“ Ves Dunaj se na to vzburka, meščani pošiljajo poslanike k njemu, zagotovljaje ga, da hočejo za-nj kri in blago dati. „Hvala vam“, odgovori Eugen ginjenega serca, „jaz ne potrebujem nikake pomoči, dosti mi je moja pravična reč in male moje zasluge za cesarsko hišo. Cesar je premoder, da bi opravljanja od resnice ne razločil, in prepravičen, da bi me dalje ječil.“ Cesar Leopold ga res precej voze reši, ter vse preiskovanje zavolj njega zatare. Ko so opravljivci še dalje tožili, jim odgovori cesar z nejevoljo: „Bog me varuj, da bi jaz preganjal moža, ki mi ga je samo nebo v mojih stiskah na pomoč poslalo“. Dal mu je sopet verhovno povelje na Ogerskem; ali Eugen ga ni hotel, kakor s tim pogojem, da bo v svojem ravnanji nezavisen. Prejemši tako oblast pribojuje cesarju Sedmogradje, Slavonijo, vse Ogersko in Hrovaško do vode Une.

Leta 1700 vstane španjska nasledstvena vojska. Eugen dobi verhovno povelje nad 30000 možmi, ki so se pri Roveredu zbirali, da bi Lombardijo Francozom vzeli. Katinat mu je stal nasprot. Eugen ga je znal razdeliti, ter ga zažene čez reko Ogljo. Versaljski dvor pošilja tedaj družega vojvoda na Laško, ošabnega Villeroja, ki je s svojo ošabnostjo precej Viktorja Amadeja tako razžalil, da je sopet na cesarsko stran prestopil. Potem je hotel precej s slavnim činom začeti, prestopi Ogljo, in Eugena zagrabi, al bil je popolnoma potolčen. S to premago je Eugen Tiroljsko nevarnosti oprostil, in Mantovo, Modeno in Parmo osvojil. Avstrija se je dosihmal sama bojevala, zdaj se je pa mogočna zaveza z Anglijo, Holandijo in z večino Nemčije ustanovila. Prihodnje leto, 1702, vodi Eugen na Laškem, mejni grof badenski na Nemškem, Marleborough v Belgii.

Eugen se je na Laškem junaško obnašal, kakor vselej; al za njegovo armado se je na Dunaji tako slabo sker-

belo, da večkrat po cele mesce ni plače dobivala, ker je predsednik dvorno-vojnega sveta njegov sovražnik bil. Eugen se toraj sam poda na Dunaj, in je siromaštvo armade tako živo popisal in dokazal, da v tacih okoljščinah nobenega vspeha doseči ni mogoče, da je cesar njega za predsednika izbral. Tedaj je njegova prva skerb bila, armado na Laškem in Nemškem zboljšati.

Leto 1704 je za Eugena naj slavnejše. Najpred je bilo parskega Maksa ukrotiti, ki je prejšne leto Avstrijance zmagal, ter bi se bil, če bi Tiroljci ne bili vstali, z Vendomom zjedini, in nezadovoljnikom na Ogerskem roko podal. Maksu se je pridružila pomožna četa pod Tallardom, in sam cesar na Dunaji je bil v nevarnosti. Al Eugen se ukljub vsim preprekam z Marleboroughom zjedini in ž njim v prijateljski zvezi najslavnije dela zveršuje. Zavisti, ki male duše razjeda, Eugenovovo velikoserjeje ni poznalo. On je bil sam presloveč, da bi bil komu drugemu slavo zavídal, in presvest si svoje cene, da bi bil na podertinah tuje slave in tuje velikosti svojo veličino zidal. Toraj sta se ta dva vojskovodja zlagala ko brata; ne na sebe, le na sovražnika sta gledala, in na to, kako bi ga pobila. Oholo jih je pričakoval ta z 60000 možmi pri Hochstaedtu; ona sta imela le 50000 mož. Posvetujeta se. Marleborough je govoril za bitvo, Eugen, ki nekterim generalom ni prav zaupal, se mu na videz protivi, in stori, da se svet brez sklepa razide. Al skrivaj poroči Marleboroughu, da je ves njegovih misli; toraj se ponoči 12. augusta vojska proti sovražniku makne. Boj je bil neizrečeno ljut, sovražnik popolnoma zmagán. Okoli 13000 je pustil mertvih, 15000 ujetih, 6000 voz, denarnico in 120 topov. V 16 dneh potem so bili Parci in Francozi za Renom, in vse tverdnjave so se podale. Prihodnje leto 1705 je bil Amadeju na pomoč poslan. Po skušnjah izučén ni hotel vodbe pred prevzeti, dokler se mu ni 28000 mož v Roveredu zbralo, in dale vse potrebščine. Nasprot mu je stal Vendom. Boj pri Kasani 16. au-

gusta, v katerem je bil Eugen ranjen, ni nič razločil. Sploh je Vendom slabejšega Eugena tako zadržavati znal, da ni mogel prav napredovati, in da je Turin, edina in poslednja Amadejeva posest, v veliki nevarnosti bil. Vendar je Eugen z lastnim nastopanjem in ustopenjem Vendoma toliko zvil, da je skoro brez overe vodo Ečo in Pad prestopil. Med tem pobije Marleborough na ramiljiški planjavi parskega kneza in Francoze pod poveljem Villeroja popolnoma. To je učinilo, da se je Vendom iz Laskega v Belgijo prestavil, in vojvoda orleanski se pošlje na njegovo mesto.

Dokler so se Turin obsedajoči Francozi pri posvetovanji prepirali, se približa Eugen, da bi mesto osvobodil. Amadej pribeži s konjiki k njemu. Ko sta z nekega griča francozki tabor ogledovala, in vidita Francoze brez glave semo tamo tekati, reče Eugen Amadeju: „Stric, ti so že premagani.“ — Vendar je bitva zelo gorka bila. Pod Eugenom samim je bil konj ustreljen, ter verže gospodarja v neko grapo. Končala se je pa za Eugena srečno, in 80000 Francozov je bilo od 30000 Austrijancev premaganih. Ta bitva je dobila vse Laško, in Eugen z Amadejem napade celó Francozko.

Leta 1708 ide v Belgijo, in premaga z Marleboroughom zjedinši se pri selu Udenardu. Potem jemljeta skupej tverdnjavo Lillo Vobanovo, mojstersko delo gledé obšadne umetnosti.

Leta 1709 primeta Monz, ter potolčeta pri Malplaguetu Villara, ki je prispel tverdnjavo osvobodit.

Leta 1711 umerje cesar Jožef I., in Marleborough bode odstavljen; to dvoje je vojsko zelo premenilo, in kmalu potem ji stori mirovna pogodba v Utrehtu popolnoma konec. Al komaj 20 mescov uživa Eugen mir. Sultan Ahmet je vzel Benečanom Morejo, ter je prelomil s tim v Karlovcih sklenjeni mir; toraj je bil Eugen z 60000 možmi nad-nj poslan. Pod Petrovardinom je dobil prvi boj, kjer je velikega vezirja tako potolkel, da je 30000 Turkov z vezirjem vred na mestu

obležalo. Precej na to se je podala močna tverdnjava Temešvar.

Drugo leto obklene Belgrad, kjer je 30000 Turkov v posadi bilo; tudi se je veliki vezir z 150000 možmi približeval. Postavil se je Eugen med tverdnjavo in vezirja, imajoč le 72000 mož. Dvema tako strašnima sovražnikoma se pridruži zoper Eugena še tretji, namreč kuga. Neki star general se ni mogel več zderžati, da bi Eugenu svojih skerbi ne odkril ter ga praša ves v strahu: kaj misli, da bo? Al Eugen mu odgovori šaljivo: „Eno od dvojega gotovo; al bodo Turki mene topli, ali pa jaz Turke“.

16. dan augusta 1717 odloči za bitvo, zakaj veliki vezir ga je že oblegal in iz 200 topov posipal. Sovražniki so bili že tako prederzni, da so janičarji vodo iz rova carskega tabora zajemat hodili. Bitva je bila kervava, vroča in dolgo dvomna, — al Turki so bili premagani. Cesarski so jim vzeli tabor in 280 topov, in zaporedoma potem se podajo Belgrad, Smederevo, Orsova, Šabac, Mehadija in vsa Srbija. Konec zmagovitemu napredovanju cesarskega orožja stori požarovaški mir, v katerem je Turčija Temešvar in Banat, Vlaško do Alute, Belgrad in Serbsko do Timoka in gore Bujukdaša, Novi in en del Bosne med Uno in Savo cesarju odstopila. Poljske nasledstvene vojske ni nobeden bolj odsvetoval, kakor Eugen. Da je imel prav, je skušnja pokazala. Pohod na Ren leta 1734 in 1735 mu je slabo napredoval. 70letna starost, nejevolja na to vojsko, slaba podpora in vedno pretergavanje vsled diplomatskih dogovorov so bili temu vzroki.

Iz začetka aprila 1736 je malo zbolel, pa kmalu sopet ozdravel. 20. aprila je imel pri obedu goste, in bil je dobre volje. Zvečer je bil v navadni večerni družini, malo je govoril in težko sopel. Vleže se brez večerje. Še o polnoči ga je slišal služabnik mirno dihati — zjutrej ob osmih zadušenega najdejo. Cesar Karel VI. ga je v resnici objokoval. Pogreb je bil z

neizrečeno slovesnostjo obhajan. Sloveči vojskovodja počiva v cerkvi sv. Štefana.

Postave je bil lepe, ali majhen, slaboten in meršav na videz; lice je bilo dolgo, posebno nos; černe oči polne izraza in giba; vid, pravi vojvodski dar, dober za blizo in daleko; lasje v mladosti črni, na starost sivi. Poznejše leta je čez nemero španjski tobak noslal, tako da ga je vsa obleka polna bila in vsi žepovi. Oblačil se je na dvorih krasno in gizdavo, na bojišči pa prosto. Tu je nosil po navadi po verhu suktno kapucinske barve. Ko so ga vojščaki pred bitvo pri Zenti v tej obleki ugledali, so nekteri šeptali: „Ta kapucinarček bo Turkom malo brade izpulil“. — Poglejmo ga v javnem in osebnem življenji, v obziru serca in uma, nravi in hotenja, — pogledjmo ga kakor človeka, vojvoda, diplomata in učenega.

Od mladosti je bil resen (zbiljen), kakor mož; miseln, kakor vsi samotoljubci in samouki. Za duhovstvo namenjen, k vojaščini pa poklican, prijel se je tega poslednjega z vsimi močmi, z dušo in telesom. Hladno vse razmišljajoč in pretehtovajoč je delal sklepe; brez miru in pokoja je omišljjal priprave; hitro, derzno, nepremakljivo je izpeljaval, kar je sklenil. On je umel težko vednost, premago v hasen obrniti, do korena. Sveta tudi najmanjšega ni zametaval, al svojo misel je skrival do zadnje dobe v persih. Iz cela je bilo vsako njegovo bojno djanje, ter se ni napovedovalo, kakor strela najpred udari, potem še le gromi.

Armadi je bil pravi oče. Vojaki so mislili, kadar jih on vodi, da so nepremagljivi.

Priporočb in varstva ni terpel, pa kdor je kaj izverstnega storil, bil si je plačila svest.

Knjige, ki se tičejo vojaščine, že v mladosti je vse prečital in skerbno premislil. Marljivo je tudi zvedoval čudi, strasti, prednosti in slabosti svojih nasprotnikov. Tako je večkrat njihove namembe naprej uganil, kakor skušen lovec obrat zverine, ali ratar premembo vremena.

Izverstnosti prejšnih vojskovodjev je on vse skupej imel. Friendsberg je bil hraber, Švendi moder, Wallenstein malik vojščakov, Gallas skušen, Montekukuli učen; al Eugen je bil vse to sam. Da Turki v naprej (po zentski bitvi) niso več zmagovavci bili, gre hvála Eugenu; da je Ludevik XIV. ponižan bil, pred neustrahovani, gre hvála Eugenu. Pa tudi politiko je umel, kar kažejo dobri vspehi njegovi na Savojskem in na družih dvorih. Zasedoval je prihodnost; zakaj on je vedno odsvetoval dati poruskemu knezu kraljevski naslov, in Karlu VI., ki se je trudil, da bi od vladarjev potverjenje pragmatične sankcije zadobil, je svetoval, naj raji zakladnico polni in vojščake nabira.

Bil je goreč varh véd in umetnosti. Sred bojnega hrupa, sred premag in težav je obračal vsak prazen čas na to, da je stare klasike čital in premišljeval, tako zgodopisce, kakor pesnike. Pervo popolno in ukusno zbrano knjižnico na Dunaji je on napravil. Skupljal je rokopise, bakrorezja, slike, stare peneze in druge starine. Zidal je tudi več lepih poslopij in gradov, posebno Belvedere na Dunaji.

S hladnim umom je jedinil gorko čut. „Austrija čez vse“ je bilo negovo geslo pri vsakem djanji. Služil je tri cesarje, ktere je iz svojega obzira takole značil: „Leopold je bil moj oče, Jožef moj brat, in Karel moj gospod“.

Dolgo časa je bil tarča zavisti, in terpel je hudo preganjanje. Po bitvah pri Zenti in Marsilji so ga hotli sovražniki vsakako v večno ječo ali celo na smertni oder spraviti. Ako se je pa primerilo, da je v službi s sovražnikom vkup prišel, je pozabil vse sovražtvo, samo na občno korist gledé. Tako je znal sebe kakor na bojišči neprijatelja krotiti. V družbi je bil poln šale in življenja, prijatle je ljubil s celim srcem. Ubogi so nahajali pri njem svet, tolažbo in pomoč.

Po rodu Italijan, po rojstvu Francoz, z dušo in telesom Avstrijanec podpisoval se je: Eugenio von Savoye — v treh jezicih.

Raj zgubljen.

Spisal J. Koseski.

Posekan hrast leži na tleh,
Dva pridna, mož in žena,
Se trudita o njemu v speh, —
Zagojzda je vsajena.
On s kicem bije tresk na tresk,
In udri, udri, plesk na plesk,
Derva leté iz njene roke,
Versté v skladove se visoke,
„O Jeva! mati vsih nadlog!“
Začne tožljiva Mina,
„Tvoj dar so žuli naših rok,
Tvoj dar je bolečina.
Sladak je jabelček, je res,
Na mestu tvojem vendar jez
Bi se ne bila kači udala,
Skušnjavki figo pokazala!“
„Odam, Odam je pnóža stric,
Kaj ona?“ Luka pravi,
„Odam je kriv, da kmeta kic,
Drevo in cépec davi.
Drugač bi ženo jez nažgal,
Klofute cvet za uh' ji dal,
Iz ust izbil ji dar malika,
In z njim še kakšen kos jezika.“
To čuje imeniten knez,
Grajšak na tistem kraji:
Smejé pristavi: „Škoda res,
Da nista bila v raji;
Vse boljše bilo bi za nas,
Ne belil bi otrók nam las,
Ne bilo bi ne mít opravka,
Ne vojsk, ne pravd, ne tlák, ne davka,
„Pa kaj se če? Pomoči ni,
Iz kletke ušel je ptiček,
Recimo rajši, kako bi
Se vama znižal griček.

Če bosta v sladnosti blaga
Junaško se obnašala,
Pustita rasti hrastovino
In z mano pojdiva v grajšino.“

Grajšina, — o besede cvet,
Besede slast velika!
Tvoj blesk, med rajske žarke štét,
Še mene včasí mika.
Naš Luka pa je mož kot ost,
In Mina vsa njegova kost;
Na hip razumeta, da taka
Prememba sreče ni napaka.

In zadovoljna skoz in skoz
Se vpotita iz tnála,
Ne bila bi pečena gos
Ju zdaj nazaj deržala.
Ko prideta v grajšino res
Po knežko se obnaša knez,
V šestino krasnih izb ju dene
In s to besedo lepo sklène :

„Moj grad, ne rečem, da je raj,
Pa bolji je ko hajta,
Terpljenje tu ne čaka vaj',
Dovolj je vsega, znajta!
Ležala bosta mirno rah
Na mehko gladkih vajšnicah,
Tenciče, svile, prazne krame
Bo kakor listja, kakor slame.“

„Kopune, torte za obed
Bo kuhar pridno pekel.
Na mizo vsak dan sedem skled
Postaviti bom rekel;
Ne bo pomanjkanja pijác,
Ne morskih rib, ne žlahnih krač,
Ob godih še dodati mislim
Divjačine salatam kislim.“

„Le zadnjo skledo prepovém,
Prišla bo sploh pokrita,
Pri miru naj stoji, po tém
Jo spet nazaj pošljíta,

Če mi prelomita pogoj,
Vaj zapodim iz grada koj;
En škrat je not — če vama znan je,
Ta razodene krivo djanje.“

O temu zdaj prepiranje
Bi bil rokav narobe,
Ker darovanem' konju se
Ne gleda zlo na zobe.
In meni se po pameti
Šestero skled gverljivo zdi;
Ni ravno bati se omage,
Če bo beržanke dost in drage.

Postrežba ker zakoncoma
Je bila vsa po volji.
Gotovo v raji, mislita,
Ni mogla biti bolji.
Jedi prinaša mlad lokaj;
Kot ure zlate nov tečaj
Gre vse po redu gladko, lično,
Od jutra do večera pično.

Le zadna skleda je spotik,
Ta dvojco strašno peče;
Kdor skusil je pohot in mik,
Razume kaj to reče,
Razume da v začetku se
Braniti mika treba je.
Odrašen hujše žge ko kuga,
Le malo kdo potém ga vžuga.

In glej! Pri mizi sedmi dan
Fazana sta obrala,
Zakrite sklede krov po stran'
Pogleda Mina zala.

„Ah, kako rada vedla bi,
Kaj pod pokrovom tim tiči?
Mi ni za jed, sem več ko sita,
Le vedla bi: zakaj je skrita.“

„Kdor mnogo praša, zajde rad,“
Pristavi moder Luka.
Gospodarica dobrih vad
Pogosto v pisker kuka.

„Zakaj je skrita, slepa stvar!
Al ne poznaš gospóde mar?“

Smeti in ljuško nam nakani,
Za sebe zlato jedra hrani.⁴⁴

„Daj, dvigni reno, vidla boš,
Resnica se ne laže!
Nar bolji kos obira mož,
In nama osle kaže.
En škrat je noter — ha! ha! ha!
Vsak trap, da škratov ni, že zna;
Ta prazna je, o tem ni dvombe,
Odprite — djal bi Lah — so bombe!⁴⁴

Tak moder Luka govori,
In skledo rah primakne;
Plen Mina vedogladnosti
Pod reno perste vtakne,
Pripogne glavo, kuka not,
Razmotrenju je rob napot,
Ter dviga, kuka, dviga, dvigne —
Iz prazne sklede miška švigae.

In huš po izbi semtertje
Begljivka urno šterka,
Na noge zbaše dvojca se,
Za njo marljivo derka.
Lovi, lovi, dervi klobuk,
Iz kota zverče v kot — fuk, fuk
In Mini clo široko krilo
Ni v smešnem lovu k pridu bilo.

Obup in zdih in stisk in stok
Napade dvojco blede,
Vse ksanje, mnenje, vitje rok
Ne spravi miške v skledo.
Zdaj pride knez, razume kvar,
In sune nehvaležni par
O groznem smehu vse družine,
Zasramovaje iz grajšine.

Na tnalo Luka z Mino vstrie
Prihodni dan koraka;
„Kaj zmislil vse si vrag — in škric —
On zdihne — pasja dlaka!
Ostala ta mi bo v opom:
Odama sodil več ne bom,
Sem skusil, da ni treba kače,
Pripraviti ob raj bahače.“⁴⁴

Belizar.

Spisal J. Kosmač.

550 let po Kristusovem rojstvu je gospodoval bizantinsko kraljestvo cesar Justinijan. Tačas je živel tudi Belizar. Bil je sin ubozih pa pravičnih starišev; služil je izperva v cesarjevi životni straži, kjer se je tako junaško obnašal, da je poslednjič na stopnjo prvega vojskovoda došel. Kmalu potem se je bil cesar Justinijan v hudo vojsko s Perzijani zapletel, pa se ni upal udariti ž njimi, ker so imeli okoli 40000 hrabrih vojšakov, njegova armada pa je na pol manjša bila. Toda Belizarjeva umnost in junakost ste več zdale, kakor polovica manjše Justinijanove vojske: on plane nad Perzijane, jih popolnoma premaga, da perzijanski kralj prosi mirú, kateri je bil Justinijanu v prid storjen.

Prihodnje leto, potem ko je bil zadušil prekucije, ktere so se bile v Carigradu vnele, in je svojemu cesarju prestol rešil in življenje otel, jadra z vojskinimi barkami v Afriko, vojskovat se z Gelimerjem, kraljem Vandalov. Akoravno je imel le 50000 hrabrih vojšakov, je ž njimi vendar Kartago razdjal, kralja premagal, ter ga vjetega v Carigrad pripeljal. Cesar Justinijan obdaruje slavnega premagovavca, in mu dovoli v posebno spoštovanje še celó denar kovati; zraven tega pa ni nobene prilike zamujal, da bi si ne bil po izverstnem vojskovodu novih zmag pridobival. Poslal ga je namreč na Laško, da bi ondi kraljestvo izhodnih Gotov uničil. — Belizar prijadra s svojim brodovjem na sicilijansko primorje, premaga Sirakus, Palermo in Napolje, otepe gotiškega kralja Vigiteza, ga vjame, pride premagovaven v Rim, pridobi krono tudi tega kraljestva svojemu cesarju in pripelje vjetega kralja v Carigrad. — Tudi nad Bulgare je bil z vojsko planil, ktere je serčno premagal.

Te in enake slavne dela, ki jih je v prid domovine

doveršiel, — bitve, v katerih je svojo kri prelival, — ptuje dežele, ki jih je svojemu cesarju pridobil, bi bile imele Justinijana popolnoma prepričati, da je Belizar ravno tako izversten vojskovodja, kakor je zvest služabnik svojemu gospodu. Toda nevošljivost cesarjevih sladkoustnikov in prilizevavcev, kateri so hrepeneli po enaki časti, pa niso imeli ne umnosti ne zmožnosti je doseči, so si tem več neprenehoma prizadevali, ga ob čast in poštenje pripraviti in v brezno nesreče pahniti. Cesar je bil pa zadosti lahkoveren takemu obrekovanju nastavljati svoje učesa, v ktere so mu v enomer trobili, da ima Belizar izdajavske namene, in da misli samega sebe na cesarski prestol povzdigniti. In kmalu po tem so ga res strupene kače izdaje zatožile, da se je cesar zvestega Belizarja sedaj ravno tako bal, kakor ga je popred spoštoval in ljubil. Zadnjič mu vzame še celó službo in ga pahne v ječo. Lahko si je misliti, kakošna žalost je presunila serce Belizarju, kteremu so se zasluge za cesarja in domovino tako plačevale!

Pa tudi še ta strašna hudobija ni bila zadosti, Razkačeno serce cesarja še zmiraj premišlja, kako bi ga popolnoma neškodljivega storil, in res! peklerska strast ga premaga, da veli Belizarju oči stakniti in potem slepega iz dežele pognati. Grozovita zapoved je bila neutegoma spolnjena, in slavovitemu vojskovodu so bile oči, tiste zveste oči, ktere so vedno nad srečo, mirom in življenjem cesarjevim čule, z žarečim železom izžgane; in po tem strašnem hudodelstvu se vodnik išče, kateri naj slepega moža čez mejo dežele spravi. Očitno je bilo oklicano: naj se ponudi, kdor hoče ta posel prevzeti. — Pa kdo se bo oglasil za tako službo! — Ponudi se vendar neki fantič, ki hoče slepemu vojskovodu voditelj po ptujem biti, in ga peljati, kamor mu bo ukazano.

Ta strašni sklep je bil slepemu Belizarju naznanjen, ječa se mu odprè, okovi odpno; — in pred malem še tako slavni vitez dobi namesti vojskovodnega meča be-

raško palico v roke, s katero mora zapustiti za vselej svojo deželo. To je bilo za zvestega Belizarja huje od strupenega kačjega pika; vendar mu ni tako serce pokalo zavolj krive obsodbe in grozovite muke, kakor za tega voljo, da mora zapustiti, kar mu je na svetu naj ljubše bilo, namreč svojo družino, pred vsem pa svojo predrago hčerko Ireno, ktera ga je od otročjih nog priserčno ljubila, do zdaj povsod spremljevala, dostikrat mu iz boja pridsemu z vročega čela kervavi znoj brisala, in mu po prestanih težavah njegovega poklica z otročjo ljubeznijo stregla. Takrat, ko se je svet z velicim čudenjem na Belizarjeve dela oziral in mu slavo prepeval, ga je objemala skerbna hčerka z nedolžnimi rokami, in mu kakor angelj varh polna ljubezni in skerbi na strani stala. — In tudi to hčerko, ktera mu je bila dražji biser od jedra v očesu, moral bi sedaj za vselej zapustiti — to je nesrečnemu sercu globoko globoko rano vsekalo. Le še enkrat z Ireno govoriti, le še priserčno slovó od nje vzeti, in potlej pa po beraško na ptuje tavati, želel si je slepi Belizar pred odhodom.

Ko ga ječár na jetniškem dvoru zapusti, pokliče Belizar fantiča k sebi, ki ga ima v ptuje in po ptujem spremljavati, ter ga na tihoma poprosi, da bi ga, preden iz mesta odrineta, do njegove hčere Irene peljal, da bi od nje in od svoje drage družine slovó vzel in jo blagoslovil. Fantič stopi k njemu, toda ne more od ihte kar besede pregovoriti; na tla se verže, se kolen slepega moža oklene in joče na glas, — edina njegova hčerka Irena je bila, ki ni mogla sterpeti, da bi se ljubljene mu in zdaj tako nesrečnemu očetu ne bila ponudila za varha. Oblekla je možko oblačilo in se tako ponudila vodnika. Kdo zamore popisati neskončno veselje Belizarja, ko sliši dobro znani glas mile svoje hčerke, — zakaj viditi je ni mogel — ko zvé, da ona mu hoče vse življenje svoje darovati! Nesrečen in berač po grozo-

vitosti svojega cesarja je bil zdej srečen in bogat po zvesti ljubezni svojega otroka do zadnje ure svojega življenja.

56.

Telegrafi

nekdanji in sedanji.

Spisal Dr. Bleiweis.

Že v starodavnih časih so ljudje skušali znajti kakošno pripravo, da bi važne naznanila zamogli iz kraja v kraje hitrejšje pošiljati, kakor se je to po poslih godilo.

Prebiraje stare knjige nahajamo že dolgo pred Kristusovim rojstvom, da so stari Greki in Rimci imeli takošne priprave, s katerimi so naznаноvali sporočila ali imenitne prigodbe v daljne kraje. Prižigali so v ta namen ogenj (germade) po visočinah ali hribih, trobili so v rogove, in na visocih kolih so imeli rante ali preklje, ktere so različno vertili, in iz tega da so preklje enkrat tako, drugekrat drugač postavljali, postajale so mnogoverstne znamenja, ki so tako rekoč bile lesene pismenke, znane tistim, katerim je bilo naznanilo poslano.

Že Aeschil omenja v knjigi „Agamemnon“ telegrafnega ognja, po katerem je Klitemnestra zvedila pad Troje. Ko ona zbor (kor) izprašuje: „kteri posel je bil tak hiter, kot da bi bil na perotah pritekel?“ popisuje Klitemnestra, da so ji na hribih prižgani ognji to novico objavili.

Polibi popisuje določno take plamenice, po katerih so si nekdej v daljne kraje dopisovali. Od Polibija, poslednjega pisatelja stareje dōbe, noter do leta 1553 nam pa zgodovina ni veliko spominkov ohranila o telegrafii. V srednjem veku, ki je bil toliko nepokojen zavolj večkrat ponavljanih križarskih vojsk in muozih razpertij, so se vede in znanstva le malo obdelovale;

vsa višja omika je bila zatirana po vojskah brez konca in kraja. Še le Jeronim Kardan (1553) spominja v svoji knjigi „de subtilitate“ neke priprave, kako bi se dalo z obsedeno terdnjavo iz daljnega kraja pogovarjati, — al tudi ta priprava je Polibjevimi plamenicam močno podobna bila.

V letu 1785 je prišla prva obširna knjiga o telegrafii na dan od nekega Bergsträsser-ja, ki se je zvala: „*Fünf Sendungen über Synthematographie*“. On je telegrafiral izperva s pleskavicami (raketami) iz Hanau-a v Filipov grad — 4 nemške milje deleč. Čez 10 let (1795) je na svetlo dal novo knjigo, v kateri sintematopisje primerja s telegrafijo ali daljnopisjem.

Iz vsega je očitno, da prvotne telegrafične priprave so bile zelo pomanjkljive, težavne, mnogim ovéram podveržene, nekatere pa, na priliko, preklje na kolih, so bile sila neukretne.

Al kakor v vsih znajdbah, bilo je tudi v telegrafii; mahoma ne bode nobena stvar popolnoma.

Na Francozkem je iznajdel duhoven Claude Chappe umetno leseno pripravo, ktera je tako berzo in tako natančno službo telegrafa opravljala, da se je vse čudilo nad njo. Tadanji konvent je ukazal po Chappe-ovi sestavi napraviti iz Pariza do Lilla telegraf, ktereга stroški so znašali 100000 liver, in mesca augusta 1794 je že ta telegraf razglasil premago Quesnaj-a v Pariz. Bila je pa Chappe-ova telegrafna priprava takošna, da na visočini, s ktere se je deleč krog in krog vidilo, ali na strehi visoke hiše, se je postavil pokonci visok in močen kol, na njega zgornji konec pa je bila 10 čevljev dolga in 4 čevlje široka ranta, ktere oba konca sta se tudi sukati dala, tako pribita, da se je zamogla gori in doli vertiti in skladati v različne znamenja.

Tudi na Angležkem so rabili izperva telegraf te naprave, dokler ni lord Murray družega iznajdel, ki je bil podoben vratam, v ktere so bile premakljive obločnice vdelane.

Trentler je najdel pozneje lesen telegraf, enaki Chappe-ovemu, toda s tim važnim zboljškom, da zavolj svetilnic, s katerimi je bil omišljen, je bil tudi za ponočno rabo pripraven.

Zamogli bi naštetih še več tacihih telegrafov, ki so spadali vsi v versto vidnih ali optiških telegrafov, — pa naj bojo ti zadosti, ker so bili naj imenitniši.

Telegrafi za sluh napravljeni, ki so se zvali akustični telegrafi, čeravno že v starodavnih časih skušani, niso nikdar prave veljavnosti dosegli. Diodor pripoveduje o nekašni taki napravi starih Perzijanov, ki so po trobilih tridesetkrat hitreje oznanila si sporočali, — al veliko ljudi je moglo v ta namen na določnih krajih postavljenih biti, in skrivej se po ti poti ni dalo nič povedati.

Tudi pneumatični, kterege je Angleš Rowley najdel, in pa hidrostatični telegraf nista bila za djansko rabo.

Nova dōba za telegrafijo je nastopila z neprecenljivo znajdbo, da tista prečudna moč, ki blisku enaka v enem trenutji 60000 milj pota stori in se elektrika imenuje, družena z magnetiko se zamore v službo telegrafov vpregati. Po tisti bakreni struni, ki jo vidimo potegnjeno čez visoke kole poleg železnice ali sicer ob cestah šviga sem ter tje čudovitna moč, ktera jaderna kakor blisk nosi oznanila iz kraja v kraje.

Zares! znajdba elektro-magnetničnega telegrafa poveljuje bistroumnost človeško, da maloktera druga stvar tako. Znajdba železnice je lepa, verlo važna stvar, pa v primeri z znajdbo elektro-magnetničnega telegrafa je le malenkost!

Mnogoteri pisatelji, kterim se verjeti zamore, terdijo, da preslavni Franklin, ki nam je prvi razjasnoval vzroke bliska, ki je prvi svetu naznanjal poglavne pravila o elektriki, je tudi prvi nasvetoval rabo električne tekočine za telegrafe. Vendar je on to stvar le sprožil, ne je pa djansko izpeljal.

že Winkler je leta 1746 v Lipnici s pomočjo elektrike telegrafiral, pozneje pa so Lesage, Lomond Reisser, Salva, Sömering in Coxe si s to napravo glavo ubijali.

Posebno od leta 1835—37, ko so se skušnje Gans-ove, Steinheil-ove, Schilling-ove, Cannstadt-ove in Weber-jeve tako slavno poterdile, so jeli učeni možje vsega sveta vso svojo pozornost obračati na to važno stvar, katero so Wheatstone, Cook, Jacobi, Bain in Morse še veliko zboljšali, ktera pa se zboljšuje še čedalje bolj.

Vlade pa so spoznale veliko in neprecenljivo korist telegrafov za svoje opravila in v prid ljudstev — in že je večina Europe preprežena ž njimi.

57.

Sreča mine.

Spisal J. Hašnik.

Človeka naj veče
So želje do sreče;
Al sreče naj veče
Le minejo kmal!

Prijatle imeti
Je sreča na sveti,
Ko b' hotla terpeti —
Al kratka je sploh!

Je čast ino hvala
Kdaj srečo ti dala.
Je večdel goljfala —
Čast rada slepi!

Naj več premoženje
Je vsih poželjenje, —
Al sploh le terpljenje
Ta sreča nam da.

Drugot je iskati,
Kar večno ima stati!
Kar svet more dati
Minljivo je vse!

58.

Vaja telesa.

Iz horvaške čitanke.

Kadar o čednosti in verlini stare gerške in rimske mladine, o njeni zmernosti in plemenitosti, o čverstosti

in tverdi volji čitamo ali čujemo, in primerjamo takega mladega junaka s toliko slabimi, bledimi, napol živimi mladenči našega veka, prašamo nehoté: kaj li je vzrok tolikošnemu razločku?

Neki špartanski deček, ko mu iz kadilnice pri žertvo-
vanji žerjavica na stegno pade, ni ne jeknil, ampak nepo-
mično stal, dokler se mu ogenj v njega lastni kervi ne
ugasi. Rimski junak Mucij Scevola vtakne roko v ogenj,
da bi jo kaznil, ker ni Porsena pogodila, ki je Rim ob-
sedal, da bi kralju pokazal, s kakošnimi možmi da se ima
vojskovati.

Da! to so bili junaki, ki bi se v današnjih izobraženih
časih težko našli. Pa kako so oni tako stanovitnost dosegli?
— Po neutrudljivi vaji telesa. Poglavitni predmet gerške
izreje je bila vaja telesa. Gerške šole, ki so jih gimnazije
imenovali, od konca niso bile družega, kakor ograjeni tergi,
kjer se je mladina v letanji, borjenji, skakanji itd. vadila:
tukaj se je utverdila, navadila nepogod vremena, in naučila
upirati ali ogibati se nevarnostim. V ta cilj in konec so ob-
hajali Gerki skoraj vsako leto igre v Olimpu, v Delfih, pri
Neméi in na Istmu. Tu so vpričo neštevilne množice svoje ur-
nost in spretnost pokazovali, in oni, ki so se posebno odli-
kovali, so bili venčani kakor največji junaki, slavno domu
spremljevani, in od svojih someščanov tam pričakovani.

Pri vsem tem pa Gerki tudi izobraževanja duha
niso zanemarjali; ampak v istih boriščih, kjer so si te-
lesno spretnost pripravljali, sta jim dajala Plato in Ari-
stotel nauke modrosti. Gerki so prav sodili, da mora
človek, napol duh, napol telo, obadva izobraževati,
da bode junak na duši in telesu.

Kar so bile Gerkom gimnazije, to je bilo rimskim
mladenčém martovo polje (Campus Martius) to je,
prostoren terg na severozapadnem kraji Rima, kjer so
se neprestano v orožji vadili, borili, ruvali itd. — to
jim je bila najljubša zabava (kratkočasnost), tu so ve-
čino leta in zime preživljali.

Dobri nasledki take izreje se niso pogrešali. Rimski

in gerški mladenči so bili zdravi in krepki, nepoznajoči bolehnosti, so doživljali visoko starost in zapuščali sebi enake potomke. V srednjem veku so se ljudje vaji z orožjem silno udajali, opuščali pa so nauke; gimnastične igre ki so jih turnire zvali, so bile naj plemenitneje igre vitezov; al naši mladenči takošne igre le samo iz spisov poznajo. Toraj, ko pride našinec v kako orožnico, se čudi vidé stare sablje in buzdovane, s kterimi so naši dedi kakor s šibicami mahali, mi jih pa komaj dvigamo. Pa kaj bomo daleko primére iskali, — ozrmo se na naše bližnje brate Serbe in Graničarje. Vsi popotniki hvalijo enoglasno živost, krepkost, spretnost serbskih mladenčev; ali mladi Serb se ne greje o prostih dnevih za pečjo, tudi ne poležkuje po mehkih pernících; ampak zdaj leta in skače, zdaj se klisa, zdaj se koluta, zdaj se bana, ruje, pretéka. Pa kako je to drugod? Kadar je dečku treba za čevelj visoko poskočiti, si že nogo izpahne; če deset korakov teče, kašlja in hriplje; ako mu je čez berv potočiča iti, se trese, da bi v vodo ne padel; in čez pol sežnja široko jamo bi ne skočil, ko bi ga še tako silil, ker se mu to vratolomno delo zdi. Sprevidili so hude nasledke tega, da se je vaja telesa pri izreji zanemarila, mnogi detovodi in lekarji, ter so si na vso moč prizadevali, da bi se zopet gimnastične vaje v šole vpeljale, in to po vsej pravici, zakaj korist, ki od tod prihaja, je neizrečeno velika. Taka vaja:

1. Jači telo, mu speši razvitek, in podeluje lepoto in razmerje. V detetu dremljejo vse moči in sile, ki mu jih je dobrotni Stvarnik podaril. Kadar dete porase, probuja sama mati narava te sile, ali treba je, da ji tudi mi naproti stopamo, da ono probudo podpiramo, in ako bi narava kje kakega dela ne bila opazila, ako je kaj, bi rekel, zaspalo, vzdramljajmo mi na delo. Ako pa dete nemarnosti prepuščamo, ali ga samo enostrano vadi-
dimo, zaderžujemo obči razvitek celega telesa; edna stran ali en ud se razvije bolj od družih, in tu imaš izvirek slabosti in bolehnosti za celo njegovo življenje. Človek

ne bi verjel, kaj premore pripravna vaja pri telesu mladega človeka. Iz slabega, kilavega deteta ti pod vodbo večšega borca odrase cveteč mladeneč; iz okornega, lenega, zaspanega dečka ti postane na borišči ognjen, živ mož.

Zakaj naše mišice imajo to lastnost, da od primerne natezanja ojačajo in rastejo, toraj so navadno tisti udje močnejši, ki jih mnogo rabimo. Tako, postavim, imajo tekuni krepke noge in borci žilave roke. Še desna roka, ki jo navadno bolj rabljamo od leve, je močnejša in krepkejša. Kdor bo tedaj vse ude vadil, bode ojačal na celem telesu. Tega se prepričamo, ako kmečkega sina s kakim mladenčcem iz mesta, ki je v sobi zrastel, primerjamo; ko je ta slaboten, bled, mertvičen, se odlikuje oni z močnimi udi, rudečim obrazom in krepoto celega telesa. Da tudi pri kmečki mladini večkrat okornost in nespretnost opazujemo, to ishaja odtod, da ona ednostrano svoje ude vadi.

Tudi stari Gerki nam pričajo, kako dobro vaja telesu tekne, ki so si z neprestanim urjenjem na borišču čudovito lepoto telesa pribavili; pričajo nam današnje gimnastične naprave, kjer se slabotni, okorni, napol gerbasti otroci večkrat v krepke, žive, ravne kakor sveča premenijo. — Pa ko nam vaja telo krepí,

2. oživlja nam tudi duh, ter mu podeluje ono bistrost, ki je vsakemu delavnemu človeku, posebno kdor se z vedami peča, neogibno potrebna. Slaboten in bolehen človek je vedno v skerbeh, ker ga nadleguje misel, da bo to ali ono bolezen dobil, da ga bo ta ali una nesreča zadela; toraj nima nikjer pokoja, in njegov duh je zmiraj raztresen. Človek dobre volje bo več storil eno uro, kakor uni cel dan. Torej je cilj in konec vsega odgajanja: zdrava duša v zdravem telesu; toraj nam delo najbolj spod rok gre, kadar se pred nemalo razhodimo in razgiblujemo; zakaj vsako povoljno gibanje telesa podeluje čutnicam neki prijeten občutek, ki se priobčuje tudi duhu, kar potverjujejo nekatere zabave, ki so prav na gibanji telesa osnovane, na priliko:

bitje žoge itd. Mertvičen človek je navadno le mašina: zna biti marn in pa za delo neutrudljiv; al manjka mu bistrine duha, razsodnosti, nadahnjenja za velike misli in slavne dela. Dete pa, ki se vadi in uri, vedno veder duh ohranjuje in zatoraj pri učenji bolje napreduje. Zvezo, ki je med spretnostjo telesa in vedrino duha, je sprevidil že pred 2000 leti Sokrat, najmodrejši mož stare Grecije. Ksenofon nam pripoveduje od njega, ko je bil enkrat na gostje povabljen, in so mladenči pred obedom mnogotere gimnastične priurnosti skazovali, jih Sokrat pohvali, rekši, da je tudi on velik prijatelj telesnega vajeja. Al pri teh besedah pričujoči na smeh udarijo, zakaj Sokrat je bil že postaren. On jim pa resno odgovori: Čemu se smejate? Temu li, da si z gibanjem telo jačim; da se utverjam, in udom ročnost pribavljam? Verjemite mi, ne samo v boju, ampak pri vsakem delu, tudi pri mišljenji vam bo koristilo, ako je vaše telo zurjeno. Al ne veste, da se pri mišljenji marsikdo spodtakne, ker mu je telo bolešno? Pozabljivost, nejevolja, boječnost, otožnost, celo norenje ga napaduje in nič mu njegova učenost ne pomaga.

Razun tega nas vaja telesa

3. varuje mnozih telesnih in nraavnih bolezin. Lahko bi mogel mnogo bolezin naštet, da bi s tim koristnost telesne vaje dokazal, ker so mnogi zdravniki napisali cele knjige o boleznih, ki so jim podverženi ljudje, vedno sedeči in čepeči. Ne čudimo se temu, kakor se voda, vedno stoječa, usmradi in gnjiti začne, tako se tudi sokovi človeškega telesa, ako ga ne gibljemo, pokvarijo in vrata trumi bolezin vsake verste, kterih borec še ne pozna, odprejo. Odtod prihajajo: hemoroïdi, škorbut, bramorji, hipohondrija, bledica in druge; odtod izvira prevelika nježnost in mehкота nekterih mladenčev, ki dobivajo nahod in kašel, ako le veter na nje dahne, tako da se hladnejši čas skoraj pod milo nebo ne upajo; — in ti naj bodo enkrat stebri domovine! Oj kakošni! Vsim tim boleznim bi se dalo z mar-

ljivo in primerno vaj telesa v okom priti. Poslušajmo, kaj Alberto Stefani, utemeljitelj in voditelj gimnastične naprave na Dunaji pravi: „Pri podučevanju mladine v borbi sem v kratkem v svojo veliko radost skusil, da se je vsled telesne vaje v marsikterem slabotnem, kila- vem in pomehkuženem, v rasti zaostalem dečku živ in krepek duh probudil; v kratkem si je krepkost, serčnost in hrabrost pridobil, ter se v tem s svojimi to- varši tekmal. Vidil sem, da so mladenči, poprej nebog- ljeni in mertvični, pa tudi bolehní možje, od nepresta- nega sedenja na duši in telušu oslabljeni po ugodnih in pravilnih vajah zopet oživeli, in moč in tverдно zdravje zadobili.“

4. Prevelika korist telesne vaje je pa tudi ta, da nam podeluje pogumnost in pričujočnost duha. Človek v življenji pride v mnoge velike in majhne ne- varnosti, iz katerih ga le dostikrat pričujočnost duha oteti zamore; ta se pa zadobiva na borišču. Veliko ljudi se konča vsako leto za padom po stopnicah, z lestvic, bervi itd., ali ko se konji splašijo, ogenj vstane, na lovu, na potu, na ladii, v vodi itd., samo zato, ker so nespretni, vertoglati, in strašljivi, ter zatoraj, ko jih nesreča zadene, vse ravno narobe delajo. Kdor je pa svojo moč skusil, in si je svest, da mu ne bo nevarna, nevarnosti serčno v obraz pogleda, in zavednost ga le za hip ne zapušča. Utverjeno telo je naj obilji izvir dušne hrabrosti. In vse to ne more drugače biti. Strah- ljivci se bojé le pomisliti na nevarnost, ker jih precej strese, toraj si ne znajo pomagati, kadar jih nesreča zasači; padajo od straha sami v brezdno, ki pred njimi zijá, in ktereга bi se bili lahko ognili, ako bi bili za- vednost in pričujočnost duha obderžali. Človek pa, ki se je na borišču naučil, kako se je treba braniti, ako ga kdo napade; kako je odskočiti, uteči, opreti se, ne bo iznemogel, kadar nevarnost pred seboj ugleda. Za- kaj pri vajah na borišču si je predstavljal večkrat to ali ono pogibelj, pa tudi sredstvo, ktero bi ga iz nje

otelo; toraj mu nevarnost ni po vse nova, hitro bo iznašel pomoček, in se nesreče obvaroval. Ako bi ga, postavimo, tolovaj napadel, ali kaka zver, se bo znal s palico ubraniti, ko kak drugi s sabljo pogine. Ko na nevarno mesto stopi, ne bo se mu precej zvertilo, ampak s tverdo dušo premisli, kam da naj se oberne. Ako ga neprijatelj žene, in on pride do jame ali potoka, ne bo se malodušno podajal, ampak ju bo hipoma preskočil ali preplaval. Ako ogenj vstane, se povodenj razlije, ali kaka druga sila nature zagrozi, bo znal sebi in drugim pomagati.

Da to ni pregnano, kar se tukaj pravi, bi se kmalu prepričali, ako bi nastavili tej isti nevarnosti kakega v hiši sedečega pisarja in pa prostega mornarja, ki se v najhujši burji mirne duše v katarki ziblje. Koliko jih je med nami, ki bi se nevarnosti tako oteti znali, kakor neka ameriška poldivja deklica? Ko je šla enkrat v gojzd, plane na njo izza germa ljut ris, in ona ni imela družega v roci, kakor senčnico, ki so v tistih vročih krajih v navadi. Ali je mar v medlevico padla? Nikakor ne; ampak v migleji, ko jo ris zgrabiti hoče, mu prostre senčnico nasproti, ter ga s tim tako oplasi, da precej nazaj v gojzd pobegne.

59.

Nekdanji diplomatiški slog Turkov.

Iz horvaškega berila.

Leta 1663 je poslal napihnjeni Mohamed, turški car, Leopoldu I., cesaru avstrijskemu sledeče pismo:

„Po milosti velikega Boga na nebu, Molo Mohamed, bog na zemlji, slavni in velemočni car babilonski in judejski, od istoka do zapada kralj vsih zemskih kraljev, veliki kralj vse Arabije in Mauritanije, rojeni zmogoviti kralj jeruzalemski, vitez in lastnik groba križanega Jezu-Krista, poročamo krepko tebi cesarju nem-

škemu, in tebi, kralju poljskemu, in vsim vašim junakom, kakor tudi rimskemu papežu, kardinalom, škofom in vsim tvojim priverženikom, da smo nakanili udariti na tvojo zemljo s trinajstemi kralji in 1,300.000 vojščaki pešcev in konjиков, z neslišano silo in s turško vojsko, kakoršne ne ti ne tvoji ljudje vidili niste. Najpred te mislimo obiskati v tvojem stolnem mestu Dunaji, in tebe, poljskega kralja, in vse tvoje pajdaše z oboroženo roko in silo, povsod paleč, pleneč, razbivajoč in moroč, ter hočemo do popolne pogube tvoje zemlje, in tvojih podložnikov proganjati tebe in tvoje ljudi, in s smertjo, kolikor bodemo koli zmisliti mogli, strašno vse živo pokončati, podaviti, zadušiti.“

„Jaz bom tebi, ki v neki mali zemlji stoluješ, tvoje cesarstvo vzel, ga z mečem in ognjem razrušil, in prestol rimski, z njegovo trojno krono in žezlom potaptal, razbil, uničil. To smo hotli tebi, nemški cesar, in tebi poljski kralj, naznaniti, in te besede mislimo v kratkem v djanje pretvoriti, in vse rečeno dati ti okusiti. Ravnaj se toraj po tem!“

„Dano v našem velikem mestu Stambolu, ki ima: 1659 ulic, 90 bolnišnic, 1000 javnih toplic, 997 studencov, 120 tergov, 115 staj za mezge, 480 ostaj za tujce, 1652 velikih in malih šol, 1600 kladezov, 4122 munar in džamij (turških cerkev). To veliko mesto obsega štiri milje, in ima na obzidji 500 tornjev. To mesto so naši prednji kristjanom vzeli, in mi ga hočemo vam ukljub in na sramoto na veke obderžati. Dano v 7. leti naše močne vlade.“ Molo Mohamed.

60.

Početek in konec janičarjev.

Po serbskem Petrova spisal J. Navratil.

Urban Osman II. sin Osmana I. to je, Kostilomivca, početnika deržave osmanske ali turške, oče Urbana

Solimana III., kateri je l. 1355 prvi v Evropo priderl, izvoli si malo pred očetovo smertjo l. 1326 uplenjeno Brusó, poglavitno mesto Bitinsko, za sedež, vlada svojo azijansko deržavo z bratom Aledinom zložno in jo zeló razprostrani. Polastivši se Nikomedije popravi berž svojo vojsko; ali ta poprava ni bila še ne njemu, ne bratu Aledinu prav po volji. Posvetujeta se, kako bi vojsko še bolje uredila. Pozoveta na posvet tudi vikšega sodnika vojaškega Karahalila, s katerim sta si bila v rodu. Karahalil jim svetuje, da bi iz sužnjih otrokov kerščanskih novo vojsko napravila, rekši, da jih bo lahko poturčevati, da bodo taki otroci radi marali, in se bodo po njihovem izgledu celó drugi odraščeni kerščeniki veliko rajši poturčevali. „O vojski“ — govoril je dalje — „kristjani že tako sami k nam begajo, sicer jih pa še obilno uplenjamo; o miru bomo pa kristjanom med nami živečim deco otemali (po sili jemali); tako bo deržava zmiraj čversto podporo dobivala, prikupljali se bomo s tem tudi svetemu našemu preroku. Karahalilov svet je bratoma po godu. Berž osnujeta pešce janičarje, to je novo vojsko. Za Murada ali Amurata I., drugega sina Osmana II., l. 1362 je bilo že kakih 9000 janičarjev. Ta sultan je ukazal, vsako leto petino kerščanskih mladenčev po petnajst let starih izbirati, in jih na dve, tri leta turškim kmetom izročevati, da bi jih težkega dela vadili in poturčevali, — potem pa jih vojaških reči učiti in med janičarje devati. Tako so se iz perva verste janičarjev, pred kterimi je nekđaj vsa Evropa trepetala, od leta do leta naraščale, tako se dolgo samo s kerščanskimi poturčenimi mladenči dopolnovala. Ime jim je najdel derviš Hadži-Bektaš. Ko namreč Urban Osman s kardelom takih junakov nekega dne k njemu pride in ga prosi, da bi jih blagoslovil, in jim „barjak“ (zastavo) dal, vzdigne derviš svoj široki rokav in ga dene enemu izmed njih na glavo, da mu je po plečih visel, rekoč: Ime vam bodi od danes janičarji; obraz vam bodi svetál, roka pa krepka in nepremagljiva; da

bi se vselej zmagavši in zdravi iz vojske vračali!“ Potlej so imeli ime „jani-čarji“, in nosili za spomnik deriševega djanja na svojih visokih belih kapah zad nekako kerpo rokavo podobno, ki jim je po hertu mahala. Bojno znamenje jim je bila lesena žlica, katero so na persih, ali kakor drugi pravijo, nad čelom v usnjati žličnici nosili, za znamenje, da dobro živé. Njihovi častniki so se svali: polkovnik „čorbaši“ (ki čorbo nareja), za njim je bil „aščibaši“ (vikši kuhar), za tem „sakabaši“ (vodonesec) itd. Aščibaši je bil v neizrečeno veliki časti; po njegovi opravi je viselo vse polno srebernih žlic, nožev in takih reči. Na njihovi kervavorudeči zastavi svetil se je srebern polomesec. Naj imenitnejše blago vsakega polka pa je bilo: kotel, v katerem so meso kuhali; okoli njega se niso le k jelu, ampak tudi na pomenek zbirali. Orožje jim je bilo: dolga težka puška, kratka sablja, nož in za pasom mala puška. Vse to orožje so jim o miru v Carigradu hranili, namesto kterega so tačas vsak samo dolgo palico nosili. Nad sovražnika so se strahovito zaganjali, na vse gerlo „Allah“ (Bog) kričé in naporedno se dalje pomikaje. Kdo ne vé, kaj so janičarji v turških vojskah opravljali!

Na zadnje, potem ko so tudi Turke vmes jemali, narastlo je število janičarjev do 40.000 mož, ki so imeli veliko večje pravice od drugih. Ravno za voljo tega so se preuredbam, po kterih bi bili svoje večje pravice zgubili, terdoglavno ustavljali in cesarju ukljubovali, kakor svoje dni strelci na Ruskem. Naj hujše pa so se puntali za cesarja Mahmuda II. l. 1826, ki jih je hotel drugače urediti. Čeravno so mu bili oznanili, da so pri volji, vendar se jih 15. junija nanaglem 20.000 spunta. Glavo Agatovo, Husein pašatovo, Nedjib - Effenditovo, velikega vezirja in drugih naj imetnejših služabnikov Mahmudovih hočejo imeti; ali Husein paša jih z drugo véno (zvesto) vojsko poslednjič po kervavem boji premaga, veli njihove vojašnice od vsih strani zapaliti in van-je streljati, da vsi poginejo, kolikor

se jih je va-nje poskrilo. Cesarski ukaz, razglašen 17. junija 1826, je oznanil, da so janičarji jenjali. Neznano hudo so se še puntali in ustavljali temu ukazu janičarji, kolikor jih je bilo še po vseh krajih Turčije do l. 1835, ali cesarska vojska jih je povsod premagovala, in termasti, kervoločni Mahmud jih je dajal tako sekati in obešati, da človeka zona obletuje, slišati kaj takega. Kakih 15000 jih je bilo obešenih, 20.000 ali še več pregnanih. Tako so se počeli, tako so zginili mogočni janičarji, nekdanj strah in groza vsi Evropi.

61.

Zlati izreki.

Nabral Fr. Cegnar.

Boljše je s pravičnim peš hoditi, kakor s krivičnim se voziti.

Učenost je obsirn slovník, ki se da s previdnostjo prav koristno rabiti; sama na sebi pa ima le malo vrednosti.

Več sreče kakor pameti imeti, je krivica. Več pameti kakor sreče imeti, to je prava pravica.

Sreča ima oči zavezane; norca naj večkrat vjame, ker ji naj večkrat na pot pride.

Večkrat je dobro, ako stopiš za korak nazaj, da zamoreš potem skočiti. Kdor prenaglo naprej leti, lahko v jamo pade.

„Eno in dve je tri“ — tako računí pravični; krivični pa „eno in dve je — pet“! ako še več naštetí nemore.

Enega prijatelja imeti, je prava sreča človeku. Al po več prijateljih hrepeneti, je zelo neumno, in zapelje v naj nevarniše zanjke.

Kadar popisè slavnih mož preberamo, si želimo njih lastnosti in dela, al — njih osode si mnogokrat ne želimo.

Ako hočeš kaj z res dobrim izidom dopernesti, moraš nehati biti, kar si, in se v to spreobrniti, kar delaš.

bi se vselej zmagavši in zdravi iz vojske vračali!“ Potlej so imeli ime „jani-čarji“, in nosili za spomnik derviševega djanja na svojih visokih belih kapah zad nekako kerpo rokavo podobno, ki jim je po hertu mahala. Bojno znamenje jim je bila lesena žlica, ktero so na persih, ali kakor drugi pravijo, nad čelom v usnjati žličnici nosili, za znamenje, da dobro živé. Njihovi častniki so se svali: polkovnik „čorbaši“ (ki čorbo nareja), za njim je bil „aščibaši“ (vikši kuhar), za tem „sakabaši“ (vodonesec) itd. Aščibaši je bil v neizrečeno veliki časti; po njegovi opravi je viselo vse polno srebrnih žlic, nožev in takih reči. Na njihovi kervavorudeči zastavi svetil se je srebrn polomesec. Naj imenitnejše blago vsakega polka pa je bilo: kotel, v katerem so meso kuhali; okoli njega se niso le k jelu, ampak tudi na pomenek zbiral. Orožje jim je bilo: dolga težka puška, kratka sablja, nož in za pasom mala puška. Vse to orožje so jim o miru v Carigradu hranili, namesto ktereга so tačas vsak samo dolgo palico nosili. Nad sovražnika so se strahovito zaganjali, na vse gerlo „Allah“ (Bog) kričé in naporedno se dalje pomikaje. Kdo ne vé, kaj so janičarji v turških vojskah opravljali!

Na zadnje, potem ko so tudi Turke vmes jemali, narastlo je število janičarjev do 40.000 mož, ki so imeli veliko večje pravice od drugih. Ravno za voljo tega so se preuredbam, po katerih bi bili svoje večje pravice zgubili, terdoglavno ustavljali in cesarju ukljubovali, kakor svoje dni strelci na Ruskem. Naj hujše pa so se puntali za cesarja Mahmuda II. l. 1826, ki jih je hotel drugače urediti. Čeravno so mu bili oznanili, da so pri volji, vendar se jih 15. junija nanaglem 20.000 spunta. Glavo Agatovo, Husein pašatovo, Nedjib - Effenditovo, velikega vezirja in drugih naj imetnejših služabnikov Mahmudovih hočejo imeti; ali Husein paša jih z drugo véno (zvesto) vojsko poslednjič po kervavem boji premaga, veli njihove vojaščnice od vsih strani zapaliti in van-je streljati, da vsi poginejo, kolikor

se jih je va-nje poskrilo. Cesarski ukaz, razglašen 17. junija 1826, je oznanil, da so janičarji jenjali. Neznano hudo so se še puntali in ustavljali temu ukazu janičarji, kolikor jih je bilo še po vseh krajih Turčije do l. 1835, ali cesarska vojska jih je povsod premagovala, in termasti, kervoločni Mahmud jih je dajal tako sekati in obešati, da človeka zona obletuje, slišati kaj takega. Kakih 15000 jih je bilo obešenih, 20.000 ali še več pregnanih. Tako so se počeli, tako so zginili mogočni janičarji, nekdanj strah in groza vsi Europi.

61.

Zlati izreki.

Nabral Fr. Cegnar.

Boljše je s pravičnim peš hoditi, kakor s krivičnim se voziti.

Učenost je obsirn slovník, ki se da s previdnostjo prav koristno rabiti; sama na sebi pa ima le malo vrednosti.

Več sreče kakor pameti imeti, je krivica. Več pameti kakor sreče imeti, to je prava pravica.

Sreča ima oči zavezane; norca naj večkrat vjame, ker ji naj večkrat na pot pride.

Večkrat je dobro, ako stopiš za korak nazaj, da zamoreš potem skočiti. Kdor prenaglo naprej leti, lahko v jamo pade.

„Eno in dve je tri“ — tako računí pravični; krivični pa „eno in dve je — pet“! ako še več naštetí nemore.

Enega prijatelja imeti, je prava sreča človeku. Al po več prijateljih hrepeneti, je zelo neumno, in zapelje v naj nevarniše zanjke.

Kadar popise slavnih mož preberamo, si želimo njih lastnosti in dela, al — njih osode si mnogokrat ne želimo.

Ako hočeš kaj z res dobrim izidom dopernesti, moraš nehati biti, kar si, in se v to spreobrniti, kar delaš.

Z volkovi smemo le tako dolgo tuliti, dokler smo v nevarnosti, da nas popadejo.

Nesreča krasi človeka kakor raka krop! — Nesreča je marsikomu edina šola modrosti in kreposti.

Kar se detetu brani, to delajo pijani ljudje.

Kakor peklenške vrata tistega sovražim, ki eno misli, pa drugo govori.

Raji te z resnico razjezim, kakor da bi ti z lažjo ustregel.

Hudobnež se celó sence boji.

Tudi sovražnika je treba poslušati kadar resnico govori.

Hudoben sin je očetova rana, ki se ne da ozdraviti drugač kakor s smertjo njegovo.

Mnogo bolje je, biti pohvaljen od družega, kakor samega sebe hvaliti.

Resnica je duhu to, kar je očesu svetloba.

62.

Poljski blagoslov.

Narodna pesmica iz Poljan ob Kupi.

Zapisal J. Kobe.

V našem polji zlata jablan,
Pod jablano zlata miza,
Za njo sede Bog, Marija,
Bog, Marija, sveti Peter,
V rokah derži zlato kropel.
Hitel se je v jablanko;
Doli pala tri jabelka.
Pervo palo v naše selo:
Naše selo vse veselo. —

Drugo palo v žitno polje, *črnski*
Žitno polje obrodilo: *Prevedanje*
Vsaki barak po hambarak, *Magji*
Vsaka latka dva vaganka. —
Tretje palo v vinske gore, *lat. n.*
Vinske gore obrodile: *Gal*
Stara terta tovor vina,
Grebenica po ladirico,
I prevezec po vederce.

(K vsaki verstici se pristavlja:)

Daj Bog, daj,
Daj Marija dobro leto, daj,
Daj nam ga Bog!

Popravek: Na strani 143, v 6. verstí od spodej namesti nezrudečo, beri: me z radečo.